

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÇOCUKLARA REHBER DERGİSİ'NİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ
(1-100 SAYILARI)

Yüksek Lisans Tezi
Recep ALTINGÖLLER

İstanbul-2024

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİN EĞİTİMİ BİLİM DALI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ÇOCUKLARA REHBER DERGİSİ'NİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ
(1-100 SAYILARI)

Yüksek Lisans Tezi
Recep ALTINGÖLLER

Tez Savunma Jürisi

1. Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe DEMİREL UÇAN
2. Üye : Doç. Dr. Emine KESKİNER
3. Üye : Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm PEHLİVAN AĞIRAKÇA

İstanbul-2024

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyisim	: Recep ALTINGÖLLER
Anabilim Dalı	: İlahiyat
Programı	: Din Eğitimi
Tez Danışmanı	: Dr. Öğr. Üyesi Ayşe DEMİREL UÇAN
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans – Haziran 2024
Anahtar Kelimeler	: Eğitim, Din Eğitimi, Çocuklara Rehber Dergisi

ÖZET

Bu çalışma, Muallim Ahmet Midhat Efendi'nin 1897 yılından başlayarak 1900 yılına kadar devam eden ve 173 sayılık yayın süresi ile Arap harfleriyle yayınlanan en uzun ömürlü ikinci çocuk dergisi olan Çocuklara Rehber Dergisi'nin din eğitimi açısından incelenmesini amaçlamaktadır. Çocuklara Rehber Dergisi, Osmanlı çocuk dergiciliğinin önemli örneklerinden biri olarak öne çıkmış, çocuklara hem eğlenceli hem de eğitici içerikler sunmayı hedeflemiştir. Derginin, çocukların ahlak eğitiminin yanı sıra din eğitimine de katkı sağlamak amacıyla sunduğu inanç, ibadet ve ahlak konularındaki yazılar, bu araştırmanın inceleme konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın ilk bölümünde, Osmanlı Devleti'nde çocuk dergiciliğinin gelişimi ele alınmış ve Çocuklara Rehber Dergisi'nin bu süreç içindeki yeri belirlenmiştir. Osmanlı Dönemi'nde çocuklara yönelik dini ve ahlaki eğitim veren yayınların sayısı sınırlı olmakla birlikte, Çocuklara Rehber Dergisi bu boşluğu doldurarak önemli bir işlev üstlenmiştir. Dergi, Osmanlı çocuk yayıncılığı ve eğitiminde kalıcı etkiler bırakmış, özellikle dini ve ahlaki konuların çocuklara aktarılmasında etkili olmuştur.

Araştırmanın ikinci bölümünde, dergide yer alan yazılar “Eğitim”, “Din” ve “Ahlak” kategorileri altında incelenmiştir. Bu çerçevede, “Eğitim” kategorisi altında eğitim-ahlak ilişkisi, eğitimin paydaşlarından olan ailenin, okulun ve çevrenin eğitime etkisi incelenmeye çalışılmıştır. “Din” kategorisinde ise inanç eğitimi kapsamında Allah'a iman, peygamberlere iman, ahiret inancı gibi temel dini konular ele alınmış; ibadet eğitimi bölümünde ise namaz, oruç gibi ibadetlerin çocuklara nasıl öğretildiği analiz edilmiştir. “Ahlak” kategorisinde ise

Çalışkanlık, doğruluk, yardımseverlik gibi erdemler dergide işlenen önemli konular arasında yer almıştır. Dergi, bu yazılar aracılığıyla çocukların küçük yaşlarda dini ve ahlaki değerlere yönlendirilmesini hedeflemiş, eğitimde ahlak ve erdemlerin rolü üzerinde durmuştur.

Araştırma sonucunda, ocuklara Rehber Dergisi'nin, çocuklara dini ve ahlaki değerleri öğretme açısından önemli bir kaynak olduğu tespit edilmiştir. Dergide, inanç ve ibadet eğitimi konusunda çocuklara uygun yöntemler kullanıldığı, ahlaki eğitimde ise dönemin değerlerine uygun olarak erdemli bireyler yetiştirmenin hedeflendiği görülmüştür. Ayrıca, derginin, çocukların ahlaki eğitimi açısından önemli bir eser olduğu ve bu tür yayınların çocukların dini ve ahlaki gelişimine katkıda bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Bu araştırma, ahlak eğitiminin ocuk dergileri aracılığıyla nasıl şekillendiğini ortaya koyarak, Osmanlı Dönemi ocuk dergiciliği ve din ve ahlak eğitimi alanına önemli bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, ocuklara Rehber Dergisi hem dini eğitim hem de ocuk edebiyatı açısından önemli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Recep ALTINGÖLLER

Field : Faculty of Theology

Programme : Religious Education

Supervisor : Dr. Faculty Member Ayşe DEMİREL UÇAN

Degree Awarded and Date: Masters – June, 2024

Keywords: Education, Religious Education, Children’s Guide Magazine

ABSTRACT

This study aims to examine the Çocuklara Rehber magazine in terms of religious education. Published by Muallim Ahmet Midhat Efendi, it was the second longest-running children’s magazine printed in the Ottoman script, starting in 1897 and continuing until 1900 with a total of 173 issues. Çocuklara Rehber stood out as an important example of Ottoman children’s magazines, offering content that was both entertaining and educational for young readers. The magazine’s articles on faith, worship, and morality, which contributed to children’s religious education, form the main focus of this research.

The first section of the study discusses the development of children’s magazines in the Ottoman Empire and positions Çocuklara Rehber within this context. While the number of publications providing religious and moral education to children in the Ottoman period was limited, Çocuklara Rehber filled this gap and played a significant role. The magazine left a lasting impact on Ottoman children’s publishing and education, particularly as a pioneer in conveying religious and moral topics to children.

In the second section of the study, the articles in the magazine are examined under the categories of “Education,” “Religious,” and “Moral.” In the “Education” category, the relationship between education and morality, and the role of stakeholders such as family, school, and community in education, are explored. In the “Religious” category, core religious topics such as faith in God, belief in the prophets, and the afterlife are addressed within the context of religious education. The section on worship education analyzes how practices like prayer and fasting were taught to children. The “Moral” category focuses on virtues such as diligence, honesty, and charity, which were highlighted in the magazine. Through these articles, the

magazine aimed to guide children towards religious and moral values from an early age, emphasizing the role of morality and virtues in education.

The study concludes that *Çocuklara Rehber* was an important resource for teaching religious and moral values to children. It is observed that the magazine employed methods appropriate for children in the instruction of faith and worship and aimed to raise virtuous individuals according to the moral values of the period. Furthermore, the magazine is regarded as a significant work of its time in terms of children's religious education in the Ottoman Empire, with such publications playing a key role in the religious development of children.

This research aims to contribute to the understanding of how religious education was shaped through children's magazines by highlighting the significance of *Çocuklara Rehber* in Ottoman children's publishing and religious education. In this context, the magazine stands out as an important work both in terms of religious education and children's literature.

ÖNSÖZ

Türk edebiyatında çocuk teması, Tanzimat öncesinde büyük ölçüde ihmal edilen bir alan olmuştur. Bu dönemde çocuklar için özel olarak yazılmış metinler bulunmadığı gibi, yetişkinlere yönelik eserlerde de çocuk karakterlere nadiren rastlanmaktadır. Osmanlı Devleti'nde çocuk dergiciliği “Mümeyyiz (1869-1870)” ile başlamış ve zamanla yaygınlaşmıştır. Tanzimat ve sonraki dönemlerde yayınlanan çocuk dergileri üzerine yapılan çalışmalar ise sınırlıdır. Mevcut araştırmalar genellikle belirli dergilerin küçük bölümlerine odaklanmakta veya genel bilgilere yer vermektedir. Oysa dönemin çocuk dergileri, sosyo-kültürel yapı, eğitim politikaları ve toplumun çocuklara bakışı açısından önemli kaynaklar olup, daha fazla bilimsel incelemeyi hak eden araştırma konularıdır.

Bu çalışma, Osmanlı çocuk dergiciliğinin önemli örneklerinden biri olan Çocuklara Rehber Dergisi'nin din, ahlak ve eğitim alanlarındaki katkılarını incelemektedir. Muallim Ahmet Midhat Efendi tarafından 1897-1900 yılları arasında yayınlanan bu dergi, Osmanlı'da çocukların ahlaki gelişimine önemli katkılar sunmuştur. Çocuklara Rehber, yalnızca eğlenceli değil, aynı zamanda eğitici içeriğiyle çocuklara hem dini hem de ahlaki değerleri aşılamayı amaçlamış, onların iyi ve erdemli bireyler olarak yetişmesine rehberlik etmiştir. Dergide işlenen inanç, ibadet ve ahlak esasları, bu çalışmanın inceleme alanlarını oluşturmaktadır. Çocuklara Rehber Dergisi, çocukların küçük yaşlarda dini ve ahlaki değerlere yönlendirilmesini hedeflemiş, eğitimde ahlak ve erdemlerin rolünü vurgulamıştır. Dergi, Allah'a iman, ibadet ve ahlak gibi temel dini kavramları sade bir dille çocuklara aktarmış, onları bu değerlerle buluşturmuştur. Aynı zamanda dönemin eğitim politikalarını ve sosyo-kültürel yapısını da yansıtarak çocuk yayınları aracılığıyla genç nesillere yön vermiştir.

Bu tezin hazırlanmasında değerli katkıları ve rehberliğiyle bana yol gösteren kıymetli danışmanım Sayın Dr. Ayşe Demirel Uçan'a, sabrı ve desteğiyle her zaman yanımda olan sevgili eşim Hatice'ye ve kızlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Recep ALTINGÖLLER

İstanbul / Ekim 2024

KISALTMALAR

a.s. : Aleyhisselâm

bkz. : Bakınız

c : Cilt

ÇRD : Çocuklara Rehber Dergisi

DİB : Diyanet İşleri Başkanlığı

h. : Hicri

Hz. : Hazreti

MEB : Millî Eğitim Bakanlığı

s. : Sayfa

S. : Sayı

s.a.v. : Sallallahü aleyhi ve sellem

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

Üniv. : Üniversitesi

vd. : ve diğerleri

yay. : Yayınları

yy. : Yüzyıl

İÇİNDEKİLER

GENEL BİLGİLER	I
ÖZET.....	I
GENERAL KNOWLEDGE	III
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi	1
1.2. Araştırmanın Yöntemi	3
1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları	4
1.4. İlgili Literatür	5
2. ÇOCUK DERGİCİLİĞİ VE ÇOCUKLARA REHBER DERGİSİ	9
2.1. Çocuk Dergiciliği	9
2.2. II. Abdülhamid Dönemi Çocuk Dergiciliği	12
2.2.1. Ayine (1875-1876).....	14
2.2.2. Bahçe (1880-1881)	15
2.2.3. Çocuklara Mahsus Gazete (1896-1908)	16
2.2.4. Çocuk Bahçesi Dergisi (1905, 1914).....	17
2.3. Çocuklara Rehber Dergisi (1897-1900)	19
2.3.1. İmtiyaz Sahibi: Muallim Ahmet Midhat Efendi	20
2.3.2. Yazar Kadrosu.....	22
2.3.3. Hedef Kitlesi.....	22
2.3.4. Amacı.....	23
2.3.5. Dil ve Üslubu.....	23
2.3.6. Çocuklara Rehber Dergisi'nde Kullanılan Edebî Türler	24
2.3.7. Çocuklara Rehber Dergisi'nin Konu Kategorileri	25
2.3.7.1. Eğitim.....	28
2.3.7.2. Din.....	29
2.3.7.3. Ahlak	30
2.3.7.4. Tarih	31

2.3.7.5. Fen ve Teknoloji.....	31
2.3.7.6. Oyun ve Sanat	32
2.3.8. Çocuklara Rehber Dergisi'nin Eğitim Anlayışı	33
2.3.9. Çocuklara Rehber Dergisi'nin Çocukluk Anlayışı	37
3. ÇOCUKLARA REHBER DERGİSİ'NİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN	
DEĞERLENDİRİLMESİ.....	41
3.1. Eğitim Kategorisinde Yer Alan Yazılar	42
3.1.1. Eğitim-Ahlak İlişkisi	44
3.1.2. Erken Yaşta Ahlak Eğitimi.....	49
3.1.3. Ailenin Eğitimdeki Rolü.....	51
3.1.4. Okulun Eğitimdeki Rolü.....	54
3.1.5. Çevrenin Eğitimdeki Rolü	60
3.2. Din Kategorisinde Yer Alan Yazılar	61
3.2.1. İnanç Esasları.....	61
3.2.2. İbadetler	67
3.3. Ahlaki Kategoride Yer Alan Yazılar	70
3.3.1. Çocuklara Rehber Dergisi'nde Teşvik Edilen Ahlaki Değerler.....	74
3.3.1.1. Çalışkanlık	74
3.3.1.2. Doğruluk	76
3.3.1.3. Yardımseverlik	77
3.3.1.4. Merhamet	79
3.3.1.5. Saygı.....	82
3.3.1.6. Temizlik.....	86
3.3.1.7. Vatan Sevgisi.....	88
3.3.2. Adab-ı Muaşeret	91
3.3.3. Güzel Ahlaka Dair Özlü Sözler	92
3.3.4. Çocuklara Rehber Dergisi'nde Sakındırılmak İstenen Davranışlar ve Zararlı Alışkanlıklar	94
3.3.4.1. Tembellik.....	96
3.3.4.2. Dilencilik.....	97
3.3.4.3. Yalan Söylemek.....	99
3.3.4.4. Haset ve Kıskançlık.....	100
3.3.4.5. Gurur ve Kibir	101
3.3.4.6. Açgözlülük	102

3.3.4.7. İsrâf	104
3.3.4.8. Boşboğazlık- Gevezelik	105
3.3.4.9. Tecessüs	106
3.3.4.10. Hırsızlık.....	107
3.3.4.11. Bencillik	107
3.3.4.12. Zararlı-Kötü Alışkanlıklar.....	109
3.3.5. Kötü Ahlaka Dair Özlü Sözler	110
SONUÇ VE ÖNERİLER	113
EKLER.....	119
KAYNAKÇA.....	129

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu, Amacı ve Önemi

Çağımızın getirdiği teknolojik yenilikler ve bilimsel gelişmeler, çocukların her yaşta ve her düzeyde ilgi alanlarının farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu farklılık, çocuk edebiyatının disiplinler arası bir çalışma olarak ayrı bir alan haline gelmesindeki başlıca sebeplerden birisidir. Birçok müstakil disiplin de kendi perspektifinden bu yayınları incelemeye almış ve kendi metot ve usulleri çerçevesinde değerlendirmeye tabi tutmuştur. Değerlendirmeye tabi tutulan çalışmaların başında, önceki dönemlerde yayınlanmış ve dönemin temel özelliklerini yansıtan ve tarihe ışık tutan süreli yayınlar gelmektedir.

Araştırmamızın konusunu oluşturan “Çocuklara Rehber Dergisi” gibi birçok çocuk dergisi, çocuğun zengin dünyası içinde birçok konuyu ele almaktadır. Çocuk dergileri üzerine yapılmış birçok araştırma vardır ve dergiler farklı yönlerden araştırma konusu yapılmıştır. Ancak dinî ve ahlaki konular, çocuğun dünyasında önemli bir yere sahip olmasına rağmen bu dergilerde din ve ahlak gelişimin ne kadar ve nasıl ele alındığına dair araştırmalar maalesef yeteri düzeyde ortaya konulmamıştır. Oysaki çocuğun temel eğitim çağında aldığı bilgiler onun yaşamını şekillendirmektedir.

Bu bağlamda çocuklara yönelik olarak çıkartılan ilk dergilerden olan Çocuklara Rehber Dergisi’nin din eğitimi açısından değerlendirilmesi önem arz etmektedir. İlk dönem çocuk edebiyatı dergilerinden olan ve sonraki dergilere örnek teşkil eden böylesine önemli ve uzun soluklu bir derginin, din eğitimini nasıl ele aldığı incelenmeye değer bir konudur. Ayrıca bu çalışmayla din eğitim bilimine bir katkı sağlanması ümit edilmektedir.

Çocukta dinî inancın gelişmesinde birçok etken vardır. Çocuk yayınları da bu etkenler arasında sayılmaktadır. “Çocuğa bütün müesseseleriyle dini, ahlâkı ve faziletleri sevdirecek; öyle olmaya özendirecek, yaşadığı toplumda bulamadığı güzel şeyleri ona tanıttacak ve benimsetecek olan çocuk yayınlarıdır.”³

Her dönemde yaşanan değişimler ve gelişmelerin, edebiyatı ve özellikle de çocuk edebiyatını etkilediği göz önünde bulundurulursa, Çocuklara Rehber Dergisi’nin günümüzdeki gelişmelerin ışığında ve din eğitimi bilimi çerçevesinde, bir din eğitimcisi gözüyle incelenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu sebeple çalışmamızda, Çocuklara Rehber

³ M. Yaşar Kandemir, “Çocuk Yayınlarına Temel Yaklaşımlar”, Çocuk Edebiyatı Yıllığı, Gökyüzü Yayınları, İstanbul, 1987, s. 550.

Dergisi'nin din eğitim açısından tahlili yapılarak derginin güncel gelişmeler dikkate alınarak ele aldığı temel konular, dil ve anlatım, çocuk eğitiminde nasıl bir pedagojik yaklaşım sergilediği, eğitimsel değerler, çocukların dini ve ahlaki gelişmelerinde nasıl bir etkisinin olduğu, inanç, ibadet ve ahlaka taalluk eden konularının öğretiminde nasıl bir yol izlendiği araştırılmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmanın amacı, Çocuklara Rehber Dergisi'nde ele alınan konuların ve metinlerin din ve ahlak eğitimi açısından incelenmesidir. Elde edilen bulguların, eğitimin çok yönlü yapısını, din eğitiminde süreli yayınların rolünü ve bu yayınların tarihi süreçte geçirdiği evreleri anlama açısından önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın konusu; 1897 yılı başlarında Ahmed Midhat tarafından yayın hayatına başlayan ve toplamda 173 sayı olarak yayımlanmış olan Çocuklara Rehber Dergisi'nin din ve değerler eğitimi açısından incelenmesidir. Söz konusu dergiyi araştırmaya değer kılan en temel özelliklerinden bir tanesi Osmanlı Dönemi çocuk dergileri içerisinde Mümeyyiz Dergisi'nden sonra yayın hayatını sürdüren en uzun süreli ikinci dergi olmasıdır.

Diğer taraftan Osmanlı Dönemi'nde yayımlanan Mümeyyiz⁴, Çocuklara Mahsus Gazete⁵, Çocuk Bahçesi⁶ gibi önde gelen dergiler, din ve değerler açısından incelenmiş olmasına rağmen, Çocuklara Rehber Dergisi üzerine bu alanda yeterli bir araştırma yapılmamıştır. Bu durum, derginin din ve değerler eğitimi açısından ele alınmasını önemli kılmaktadır.

Çocuklara Rehber Dergisi edebiyat, çocuk edebiyatı, dil ve biçim gibi çeşitli açılardan incelenmiş olmasına rağmen, din ve değerler eğitimi yönüyle bağımsız bir çalışmaya konu edilmemiştir. Bu araştırma, Çocuklara Rehber Dergisi'nin din eğitimi açısından değerlendirildiği ilk bağımsız çalışma olma niteliğini taşıması açısından önem kazanmaktadır.

Bu gerekçelerle, Çocuklara Rehber Dergisi, din ve değerler eğitimi açısından incelenmek üzere bu çalışmanın konusu olarak seçilmiştir. Bu çalışma, literatürdeki eksikliği gidermeyi ve çocuk edebiyatında din ve değerler eğitimi üzerine yapılacak araştırmalara katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

⁴ Yakup Arslan, *Mümeyyiz Dergisi'ndeki Dinî Motiflerin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara, 2007).

⁵ Narin Latifoğlu, *Çocuklara Mahsus Gazete'de Değerler Eğitimi (101-200. Sayılar)* (Yüksek Lisans, Marmara, 2013).

⁶ Hatice Karayakalı, *Çocuk Bahçesi (1329-1330) ve Ahlaki Değerler* (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2024).

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma, Ahmet Midhat Efendi tarafından yayımlanan Çocuklara Rehber Dergisi'nin 1-100. sayılarının din eğitimi açısından incelenmesini amaçlamaktadır. Çocuklara yönelik bir eğitim aracı olan bu derginin dini ve ahlaki değerleri nasıl sunduğu, çocukların inanç, ibadet ve ahlaki gelişimlerine ne şekilde katkı sağladığı analiz edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda, araştırmada nitel bir yöntem tercih edilmiştir.

Bu çalışmada nitel araştırma yaklaşımı kullanılmıştır. Nitel araştırma, olayların ve olguların doğal ortamda, bütüncül ve gerçekçi bir şekilde incelenmesine odaklanan bir yaklaşımdır. Sosyal olguları bağlamları içerisinde anlamayı ve bu bağlamda kuram geliştirmeyi hedefler.⁷ Araştırmada betimsel analiz yöntemi benimsenmiştir. Betimsel analiz, bir olgu veya durumu olduğu gibi tanımlamayı amaçlayan bir araştırma desendir.⁸ Araştırmacı, mevcut durumu objektif bir şekilde ortaya koyarak herhangi bir müdahalede bulunmaz; olayları ya da olguları olduğu gibi inceler. Bu modelde, betimsel analiz yöntemi ile elde edilen veriler temalar halinde özetlenip yorumlanmıştır. Böylece, konuyla ilgili gerçekçi ve ayrıntılı bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın inceleme nesnesini, 1897-1900 yılları arasında Ahmed Midhat Efendi tarafından yayımlanan Çocuklara Rehber isimli haftalık çocuk dergisi oluşturmaktadır. Bu çalışma, derginin 20 Zilkade 1314 / 10 Nisan 1897 tarihi ile başlayıp, 23 Zilkade 1315 / 15 Nisan 1898 tarihiyle biten toplamda 52 sayı olan birinci yıl sayıları ve 30 Zilkade 1315 / 22 Nisan 1898 tarihi ile başlayıp, 04 Zilkade 1316 / 16 Mart 1899 tarihli 48. sayıya kadar olan toplam 100 sayısını kapsamaktadır. Derginin dijital kopyaları İstanbul Atatürk Kitaplığı'ndan temin edilmiştir.

Araştırmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, yazılı materyallerin sistematik analizini içerir ve betimsel araştırmalarda sıkça kullanılan bir veri toplama yöntemidir.¹⁰ Bu yöntem, özellikle zaman ve maliyet açısından araştırmacıya avantaj sağlar. Araştırma sürecinde Çocuklara Rehber Dergisi'nin mevcut 100 sayısı incelenmiş, Latin harflerine çevrilmiş ve betimsel ve içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Ayrıca geniş kapsamlı bir literatür taraması yapılmış, anlaşılmayan bölümler açıklığa kavuşturulmuştur.

⁷ Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin, 2018).

⁸ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*, 2. Bs (Ankara: Nobel Akademik, 2023).

¹⁰ Şener Büyüköztürk - Ebru Kılıç Çakmak, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, 30. Bs (Ankara: Pagem Akademi, 2016).

Verilerin analiz edilmesi aşamasında betimsel analiz yöntemi tercih edilmiştir. Betimsel analiz, toplanan verilerin daha önceden belirlenen temalara göre özetlenip yorumlanması esasına dayanır.¹¹ Bu çalışmada, dergide yer alan metinler “Eğitim”, “Dinî” ve “Ahlakî” kategorileri altında değerlendirilmiştir.

- Eğitim kategorisi: Eğitimin önemi, cehaletle mücadele, kız çocuklarının eğitimi ve eğitim-ahlak ilişkisi gibi konulara odaklanılmıştır.

- Dinî kategori: Allah’a iman, peygamberlere iman ve ibadet konularına değinilmiştir.

- Ahlakî kategori: Ahlak ile ilgili çalışkanlık, doğruluk, merhamet gibi değerler vurgulanmıştır.

Verilerin çözümlenmesi sürecinde metinler bu üç ana tema çerçevesinde sınıflandırılmış ve derginin çocuk eğitimi ile din ve değer öğretimine katkısı değerlendirilmiştir.

Bu yöntem, çalışmanın konusuna bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşılmasına olanak sağlamıştır ve alandaki bilgi birikimine önemli katkılar sunmayı hedeflemektedir.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın çeşitli sınırlılıkları bulunmaktadır. Öncelikle, araştırmada incelenen Çocuklara Rehber Dergisi’nin toplam 173 sayısından dijital olarak erişilebilen ilk 100 sayısı ele alınmıştır. Bu durum, derginin tüm yayın periyodunu kapsayan bir inceleme yapılmasına engel teşkil etmiştir. Araştırma, 1897-1899 yılları arasındaki derginin 1 ile 100. sayılarla sınırlı tutulmuştur. Ayrıca, bu çalışma kapsamında derginin yalnızca dini, ahlaki ve eğitsel içerikleri incelenmiş, sanatsal, kültürel veya sosyal içerikler ise araştırma dışında bırakılmıştır.

Çalışmanın odak noktası, dergide yer alan dini, ahlaki ve eğitsel içeriklerle sınırlıdır. Sanat, kültür ve sosyal konular gibi derginin diğer içerik alanları bu araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu durum, derginin tam anlamıyla bütüncül olarak değerlendirilmesini engellemekte ve çalışmayı belirli bir perspektifle sınırlandırmaktadır.

Dilsel sınırlamalar da bu çalışmanın önemli bir unsurudur. Çocuklara Rehber Dergisi’nin Arap harfleriyle yazılmış olması ve metinlerin Latinize edilip günümüz Türkçesine çevrilmesi sırasında karşılaşılan zorluklar, metinlerin tam olarak anlaşılmasını ve doğru yorumlanmasını etkileyebilir. Bu dilsel ve kültürel geçiş süreci, derginin dönemin pedagojik

¹¹ Yıldırım - Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*.

yaklaşımlarını ve sosyo-kültürel bağlamını eksiksiz bir şekilde kavrama çabasında sınırlamalar yaratmaktadır.

Bu sınırlılıklar, araştırmanın sonuçlarının genelleştirilebilmesi ve daha geniş bir bağlamda uygulanabilirliği üzerinde etkili olabilecek unsurlardır. Ancak, tüm bu sınırlamalar çerçevesinde elde edilen bulgular, çalışmanın belirlenen amacına yönelik önemli katkılar sunmaktadır.

1.4. İlgili Literatür

Çalışmamızın konusunu oluşturan Çocuklara Rehber Dergisi, Osmanlı basın tarihinin en yoğun yayın dönemlerinden biri olan II. Abdülhamid devrine denk gelmektedir. Bu dönemde siyaset, edebiyat, kadın ve çocuk yayınları gibi geniş bir yelpazede birçok süreli yayın yayımlanmıştır. 1897 yılında yayın hayatına başlayan dergi, 1900 yılında herhangi bir gerekçe belirtilmeksizin yayınlarına son vermiştir. Çocuklara Rehber hakkında kaynaklarda oldukça sınırlı bilgiye ulaşılabilmektedir. Örik'in İstanbul Kütüphanelerinde Taradığı Eski Dergi, Gazete ve Salnâmeler isimli eser ile Parlak'ın Yeni Asır gazetesinin Selânik yıllarını araştırdığı çalışmasında derginin sadece varlığı, ismi ve yayıncısı hakkında tespitlerde bulunulmuştur. Yine bu alanda çalışma yapan Emiroğlu, Çocuklara Rehber Dergisi'nin 163 sayısına ulaşmış, genel çizgileriyle dergiyi tanıtarak bazı yazı örneklerini değerlendirmiştir. Derginin resim kullanmadığına ve çocuk dergileri içinde ilk çocuk tiyatrosu yayınlayan dergi olduğuna dikkat çekmiştir.

Dergi ile ilgili araştırma yapan Okay, Çocuklara Rehber Dergisi'ni "Avrupa standartlarına yaklaşan bir dergi" olarak değerlendirmiş ve çocuk edebiyatı ürünlerinin ilk örneklerinin bu dergide görülmeye başlandığını ifade etmiştir. Yazar, başta eğitim ve aktüalite haberler olmak üzere, çeşitli türlerde yayınlanan yazılarla, Çocuklara Rehber'i çocukların eğlenmesi ve bilgi sahibi olmasına hizmet eden başarılı bir dergi saymıştır.

H.1316/1898-1899 tarihli "Selânik Maarif Salnâmesi"nde o yıl içerisinde şehirde yayınlanan gazetelerin isimleri tespit edilirken, Çocuklara Rehber Dergisi'nin de ismi tabloda verilmişti. Daha sonraki araştırmalarında derginin kütüphane kataloglarında gözükmeyen 168. 169. ve 173. sayılarına da ulaşarak bu sayının 173 olduğunu tespit etmektedir.¹²

¹² Ahmet Balcı, "Çocuklara Rehber Dergisi'nin Kütüphane Kataloglarında Görülmeyen 168, 169 ve 173. sayılarının İncelenmesi", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* 6/2 (2017): 986-1001.

Balcı (2002); “Çocuklara Rehber Dergisi’nin Çocuk Eğitimine Katkısı Açısından Değerlendirilmesi” isimli yüksek lisans tez çalışmasında önceki çalışmalara ek olarak derginin sahibi Ahmet Midhat hakkında bilgiler sunmakta, derginin genel bir tanıtımı yapılmakta, dil ve konu açısından incelemekte ve son bölümde derginin kronolojik dizimini vermektedir.¹³ Aynı yazar tarafından; “Bir Okuma Materyali Olarak Çocuk Dergileri ve ‘Çocuklara Rehber’ başlıklı bir de makale kaleme alınmıştır.¹⁴

Karakışla (2000), Toplumsal Tarih Dergisi’nde yayınladığı “Arşivden Bir Belge: Çocuklara Rehber Dergisi’ne İmtiyaz Verilmesi” başlıklı makalede Muallim Ahmed Midhat Efendi’nin 23 Temmuz 1896 yılında derginin çıkartılması için hükümete yapmış olduğu başvuruyu incelemektedir.¹⁵

Şimşek (2002) tarafından yapılan “Tanzimat ve Mutlakiyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim Açısından Değerlendirilmesi” isimli çalışmada da bu dönemde yayınlanan tüm çalışmalar ele alınırken Çocuklara Rehber Dergisi de ayrıca eğitim, insan, çocuk ve değer anlayışı açısından incelenmektedir.¹⁶

Ergül (2014), “Çocuklara Rehber Dergisi ve 19. Yüzyıl Osmanlı Çocuk Eğitimindeki Yeri” başlıklı başka bir yüksek lisans tezinde derginin temel nitelikleri ve eğitsel işlevi başta olmak üzere çocuk eğitimine katkısı, eğitim oyunları, bilmece ve dergide ele alınan konular çocuk eğitimi ve eğitim tarihi bağlamında incelemiştir.¹⁷

Özbey (2014), İngilizce olarak kaleme aldığı “II. Abdülhamid Dönemi’nde Çocuğun Siyasal Toplumsallaşması: Çocuklara Rehber Dergisi” başlıklı yüksek lisans tezinde dönemin siyasal ideolojisinin eğitim politikalarına etkilerini incelemektedir.¹⁸

Kar’ın (2020) yüksek lisans tezi olan “Çocuklara Rehber Mecmuası (İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçme Yazılar)” başlıklı çalışmada, derginin yayımlanan 173 sayısından ulaşılan 166’sı incelenmiştir. Bu incelemede, öncelikle derginin yayınlandığı dönemin özellikleri ile çocuk dergiciliğinin tarihsel gelişimi ele alınmış, devamında derginin başlıca özellikleri

¹³ Ahmet Balcı, *Çocuklara Rehber Dergisinin Çocuk Eğitimine Katkısı Açısından İncelenmesi* (Yüksek Lisans, Mustafa Kemal, 2002).

¹⁴ Ahmet Balcı, “Bir Okuma Materyali Olarak Çocuk Dergileri ve ‘Çocuklara Rehber’”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 13 (2003): 319.

¹⁵ Yavuz Selim Karakışla, “Arşivden Bir Belge-Çocuklara Rehber Dergisine İmtiyaz Verilmesi (1896)”, *Toplumsal Tarih Dergisi* 76 (2000): 24-27.

¹⁶ Hüseyin Şimşek, *Tanzimat ve Mutlakiyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim Açısından İncelenmesi* (Doktora Tezi, Ankara, 2002).

¹⁷ Selda Ergül, *Çocuklara Rehber Dergisi ve 19. Yüzyıl Osmanlı Çocuk Eğitimindeki Yeri* (Yüksek Lisans, Gaziantep, 2014).

¹⁸ Canan Özbey, *II. Abdülhamid Dönemi’nde Çocuğun Siyasal Toplumsallaşması: Çocuklara Rehber Dergisi* (Yüksek Lisans, Marmara, 2014).

detaylandırılmıştır. Çalışmada ayrıca, dergide yer alan yazar isimleri ve konu başlıklarına göre bir fihrist oluşturulmuş ve belirli metinlerden seçmeler sunulmuştur.¹⁹

Dergi üzerine yapılan son çalışma ise Hümeysra Demirel Dinler ve Gökçe Özder (2024) editörlüğünde “Asır Sonunda Bir Çocuk Dergisi, Çocuklara Rehber’e Bugünden Bakmak” başlıklı inceleme eseridir. Bu kitapta, derginin Osmanlı çocuk dergiciliğinin modern Türk çocuk edebiyatının ortaya çıkışındaki rolüne değinilmektedir. Ayrıca Çalışmada derginin tarihçesi, imtiyaz sahibi Muallim Ahmet Midhat Efendi’nin kimliğine ve Osmanlı süreli yayınlarıyla olan ilişkisine yer verilmektedir.²¹

Benzer şekilde Okay (1999), Kür (1991) ve Örik’in eserlerinde de derginin sadece varlığı, ismi ve yayıncısı hakkında tespitlerde bulunulduğu görülmektedir. Çocuk edebiyatı üzerine hazırlanan kitaplarda da durum pek farklı değildir. Kemal Demiray (1975), Enver Naci Gökşen (1985) ve Alemdar Yalçın- Gıyasettin Aytaş (2002) yayınladıkları kitaplarda; Prof. Dr. İnci Enginün “Çocuk Edebiyatına Toplu Bir Bakış” (1987) isimli makalesinde derginin ismi, yayınlanış tarihi ve yeri dışında ayrıntılı bilgi ve değerlendirmelerde bulunmamışlardır. Cüneyd Okay (1999), İsmet Kür (1991) ve Öztürk Emiroğlu (1992) nispeten daha ayrıntılı değerlendirmeler yapmışlardır.

Bizim çalışmamız ise Çocuklara Rehber’in çocukların din ve ahlak eğitimine katkı sağlayan içeriklerini, din eğitimi perspektifinden detaylı bir şekilde ele alarak zikredilen araştırmalardan farklılaşmaktadır.

Çalışmamız, giriş ve sonuç bölümleri hariç iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmanın konusu, amacı ve önemi ele alınmış; ardından araştırmanın yöntemi ve sınırlılıklarına, ayrıca ilgili literatüre yer verilmiştir.

Birinci bölümde, çocuk edebiyatının tarihine genel bir bakış sunulmuş ve dünya genelinde çocuk dergiciliği üzerine bilgiler verilmiştir. Daha sonra, II. Abdülhamid Dönemi’nde çocuk dergiciliğinin tarihsel gelişimi ele alınmış ve dönemde yayımlanan çocuk dergilerinin genel özellikleri, öne çıkan dört dergi üzerinden incelenmiştir. Bu bölümün sonunda, Çocuklara Rehber Dergisi’nin genel bir tanıtımı yapılmış ve derginin temel özellikleri analiz edilmiştir.

¹⁹ Merve Kar, *Çocuklara Rehber Mecmuası (İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçme Yazılar)* (Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020).

²¹ Hümeysra Demirel Dinler - Gökçe Özder, ed., *Asır Sonunda Bir Çocuk Dergisi, Çocuklara Rehber’e Bugünden Bakmak*, 1. Baskı (İstanbul: Ornis, 2024).

İkinci bölümde, Çocuklara Rehber Dergisi'nin din eğitimi açısından değerlendirilmesine yer verilmiştir. Dergide işlenen inanç, ibadet ve ahlak esasları, derginin kendi tasnifine uygun olarak “Eğitim”, “Din” ve “Ahlak” kategorileri altında incelenmiş ve din eğitimi perspektifinden sistematik bir şekilde değerlendirilmiştir.

Sonuç bölümünde, derginin din eğitimi açısından yapılan değerlendirmelerine yer verilmiş ve derginin yalnızca eğitsel bir yayın olmanın ötesinde, çocuklara dini ve ahlaki değerlerin aktarılmasında önemli bir rol üstlendiği vurgulanmıştır. Çocuklara Rehber Dergisi'nin, din eğitimi bağlamında çocuk dergiciliği tarihinde özgün ve önemli bir yere sahip olduğu belirtilmiştir.

Ekler kısmında ise, II. Abdülhamid Dönemi'nde yayınlanan çocuk dergilerinin tam listesine ve Çocuklara Rehber Dergisi'nin ilk sayısının birinci sayfasına ait orijinal görüntüye yer verilmiştir.

2. ÇOCUK DERGİCİLİĞİ VE ÇOCUKLARA REHBER DERGİSİ

2.1. Çocuk Dergiciliği

Çocuk dergiciliği, tarihsel bir perspektiften değerlendirildiğinde, çocukluk kavramının toplumsal ve kültürel değişimlerle nasıl evrildiğini gösteren önemli bir alan olarak karşımıza çıkar. Tarihsel süreçte çocukluk, sadece biyolojik bir geçiş dönemi olarak görülürken, zamanla çocukların bağımsız bireyler olarak tanınması ve haklarının korunması yönünde önemli adımlar atılmıştır.²²

Çocukluk anlayışındaki bu değişikliklerle birlikte çocuk dergileri de çocukların eğitimi, gelişimi ve eğlencesi için önemli bir kaynak haline gelmiştir. Bu dergiler, dönemin ideolojisi, sosyo-kültürel yapısı ve eğitim felsefesine göre çocukların dünyaya bakış açılarını şekillendiren, onlara yeni bilgiler sunan ve hayal güçlerini geliştiren ihtiyaç duyulan neslin yetişmesine katkı sunan araçlar olarak işlev görmüştür. Özellikle endüstri devrimi sonrasında çocukluk anlayışındaki değişimler, çocuk dergiciliğinin de içeriğini ve yaklaşımını etkilemiştir. Tarihsel süreçte çocuk dergiciliği, çocukların sosyal, ekonomik ve psikolojik işlevlerini yansıtan, onların yaşam alanlarındaki etkinlikleri belirleyen ve çocuk olmanın öznel yaşantısını ve anlamını ortaya koyan bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Çocuk dergiciliği, çocukluk kavramının tarihsel süreç içerisinde yaşadığı değişimleri anlamak ve bu algının olumlu yönde gelişmesine katkı sağlamak için önemli bir araçtır.²³ Bu nedenle çocuk dergiciliğinin tarihsel perspektiften değerlendirilmesi, çocukluk anlayışının nasıl değiştiğini ve toplumun çocuklara nasıl yaklaştığını anlamamız açısından oldukça önemlidir.

Çocuk dergiciliği hedef kitlesi, kullanılan dil ve anlatım, yöntem ve ele aldığı konular itibarıyla genel dergicilik anlayışından farklı bir yazın alanıdır. Çocuk dergiciliği, çocuklar için üretilmiş serbest ve okuldaki zorunlu okuma kapsamına giren bütün metinleri içeren bir üst kavramdır.²⁴ Çocuğun konuşmaya başladığı andan itibaren ergenlik döneminin sonuna kadar olan süreci kapsayan çocuk dergiciliği, çocukların eğitim-öğretim ihtiyaçları ve edebi zevklerini karşılamak ve onları eğlendirmek için kaleme alınan yazılar, romanlar, hikayeler, makaleler ve biyografilerden oluşmaktadır.

²² Umut C. Karadoğan, “‘Çocuk ve Çocukluk’ Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi”, *Çocuk ve Medeniyet* 4/7 (2019): 195-226.

²³ Karadoğan, “‘Çocuk ve Çocukluk’ Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi”.

²⁴ Selahattin Dilidüzgün, *Çağdaş Çocuk Yazını, Yazın Eğitime Atılan İlk Adım*, 3. Bs (İzmir: Tudem Yayınları, 2018), 19.

Çocuk dergiciliği üzerine yapılan tanımlamalar ve işlevi hakkında yapılan açıklamalara bakıldığı zaman, bu yayın türünün temel işlevinin eğitsel işlev olduğu görülmektedir. Genellikle basın ve yayın çalışmalarının tamamının bu fonksiyonu gözeterek yayın hayatına çıktığı anlaşılmaktadır. Birçok araştırmacı gibi İçel de basın ve yayın çalışmalarının toplumsal işlevleri arasında eğitim işlevi üzerinde durmuş ve basının toplumsal görevlerini şöyle sıralamıştır; “Eğitim aracı olması, öğretici olması, eğlendirici olması, günlük problemlerin çözümüne destekte bulunmasıdır.”²⁶

Basın ve yayın çalışmaları içinde eğitime en fazla ağırlık veren yayın grubu çocuk dergiciliğidir. Çocuk dergiciliğinin tarihi gelişimine baktığımız zaman yayınlanan ilk dergilerin temel fonksiyonunun eğitim ve öğretim olduğu görülmektedir. Örneğin tarihte ilk çocuk dergisi olarak kabul edilen “Leipziger Wochenblatt für Kinder”²⁷ in ele aldığı konuların tamamı çocukların eğitimini amaçlayan hikâye, şiirler ve mektuplardan oluşmaktadır. Yine bu dergilerde işlenen konuların hemen hepsi eğitici bilgiler ve eğlendirici içeriklerle doludur.

Geçmişten günümüze yayınlanan çocuk dergilerinin temelde amacı toplumun sahip olduğu örf, adet ve gelenekleri korumak, devletin sahip olduğu temel inanç ve felsefeyi yeni nesillere aktarmak olmuştur. Yakın tarihimizde yayınlanan çocuk dergilerine de baktığımızda temel gayenin bu olduğu çok net olarak anlaşılmaktadır.²⁸

Afacan Dergisi’nde İhsan Ragıp’ın “Genç İstidatlar: Türk Oğlunun Amentüsü” adlı şiirinde geçen;

“Cumhuriyet, istiklaldir imanım.

Vatan cennet, millet hâkim Kur’an’ım.”

Şeklindeki ifadeler, Cumhuriyet’in ulus-devlet anlayışı doğrultusunda inşa etmeye çalıştığı yeni değerleri gözler önüne sermektedir. Bu dönemde, ulusun, vatanın ve devletin bağımsızlığı ile egemenliğinin korunmasına yönelik kavramlar ön plana çıkarak adeta yeni bir kutsallık çerçevesinde sunulmuştur. Osmanlı Dönemi’nde ise padişaha ve hilafete bağlılık, din eksenli değerlerle birlikte sıkça vurgulanmış, dini referansların bu süreçte daha belirgin olduğu görülmektedir.²⁹

²⁶ Kayhan İçel - Yener Ünver, *Kitle Haberleşme Hukuku* (İstanbul: Beta Yayınları, 1998), 79.

²⁷ Leipziger Wochenblatt für Kinder Dergisi, 1722 yılında Almanya’nın Jeipzig şehrinde yayın hayatına başlayan ilk çocuk dergisidir. 1774 yılına kadar kesintisiz olarak yayın hayatını sürdürmüştür. Derginin kurucusu ve editörü Johann Burkhardt Mencke’dir. Dergi birçok çocuk dergisine ilham kaynağı olmuştur.

²⁸ Sevcan Başboğa, *Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Bedeni, Ahlaki ve Terbiyevi Özellikleri İna Edilen Çocuk* (Doktora, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2018), 189-193.

²⁹ İhsan Ragıp, “Vatan Sevgisi”, *Afacan*, 02 Şubat 1938, 12.

Çocuk dergiciliğini genel basın tarihi gelişiminden ayırmak mümkün değildir. Başlangıçta toplumun belirli kesimlerine hitap eden basın, zaman içerisinde, toplumun tüm kesimlerine hitap etme arayışına girmiştir. Basının kitleselleşmesi sonucunu doğuran bu arayış, zaman içerisinde cinsiyet, ilgi ve meslekî farklılıklara dayalı yeni haberleşme ürünlerinin doğmasına neden olmuştur. Artık toplumun tamamına yönelik bir haberleşme aracı yerine kadınlara, çocuklara, gençlere, değişik ilgi ve meslek guruplarına yönelik gazeteler ve dergiler çıkarılmaya başlanmıştır. İşte çocuk dergiciliği de bu ayrışmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmış ve gelişmiştir.

Çocuk dergiciliği ilk olarak Batı’da 18. yüzyılda genel dergicilik anlayışındaki gelişmeler sonucunda değişik ilgi ve meslek gruplarına yönelik gazete ve dergilerin çıkartılmaya başlaması sonucu ortaya çıkmıştır. Batı’da yayınlanan ilk çocuk dergilerinin temelde edebiyat ve eğitim dergileri olduğu görülmektedir. Dergilerin hemen tamamı eğitsel kaygılarla yayın hayatına başlamış ve büyük ölçüde çocuklar için hikayeler, fabllar, doğa olayları, genel kültür, okur mektupları ve eğitim ağırlıkta konular ele alınmıştır. İlk olarak Almanya’da Leipzig’de 1722 yılında yayınlanmış olan “Leipziger Wochenblatt für Kinder” isimli dergi ahlaki değerlerin öğretimi gayesiyle yayın hayatına başlamıştır. Bu derginin içeriğini ise; hikayeler, fabllar, doğa olayları ve birtakım temsiller oluşturmaktadır.³⁰

Amerika’da yayınlanan ilk çocuk dergisi ise 1826 yılında Boston’da yayın hayatına başlayan The Juvenil Miscellany’dır. Derginin köleliğe karşı yürüttüğü söylemler kapatılma sebebi olarak gösterilmektedir. 19. yüzyılın ikinci yarısında önemli bir gelişme kaydeden Amerikan çocuk dergiciliği tercüme eserlere ve ünlü yazarların yazılarına yer vererek ciddi bir okuyucu kitlesine ulaşmayı başarmıştır. Dönemin önde gelen dergilerine örnek olarak şunları gösterebiliriz; The Reverside Magazine ilk defa Andersen masallarının çevirisine yer vermiştir. Our Young Folks, ünlü yazar ve ressam kadrosuyla çocukların karşısına çıkmıştır. Yine bu dergileri St. Nicholas Magazine ve Harper’s Young People adlı çocuk dergileri takip etmiştir. Amerika’da en uzun soluklu dergi ise 1827’de yayın hayatına başlayan ve 1929 yılında The Amerikan Boy Dergisi ile birleşerek 1942 yılına kadar yayın hayatına devam eden The Youth’s Companion Dergisi’dir.³²

³⁰ Hüseyin Şimşek, “XIX. Yüzyıl Çocuk Dergiciliği ve Eğitsel İşlevleri Üzerine”, *Milli Eğitim Dergisi*, 151 (2010): 2-3.

³² Oğuzkan, “Dünya Çocuk Edebiyatının Ana Çizgileri”, I: 25.

2.2. II. Abdülhamid Dönemi Çocuk Dergiciliği

Bu bölümde, II. Abdülhamid Dönemi'nde çocuk dergiciliğinin genel özellikleri ile dönemin siyasi ideolojisinin çocuk yayınlarına ve Çocuklara Rehber Dergisi'nin yayın politikasına olan etkileri değerlendirilecektir. Araştırmamızın kapsamı ve sınırlılıkları göz önünde bulundurularak, Çocuklara Rehber Dergisi'nin yayınlandığı dönem olan II. Abdülhamid Dönemi çocuk dergiciliği yapısını, o dönemde yayımlanan diğer dört önemli dergi üzerinden inceleyip analiz etmeyi amaçlıyoruz.

Osmanlı Dönemi Türk çocuk dergiciliği bakımından son derece önemli bir yere sahiptir. Osmanlı'da çocuk dergiciliğiyle ilgili çalışmalar, yenileşme düşüncesi ve Batı'ya açılımın yoğun olarak yaşandığı Tanzimat Dönemi'ne rastlamaktadır. Her alanda olduğu gibi eğitim, basın ve yayın hayatında da yenilik arayan Osmanlı Devleti bu dönemde Batı'yı yakından takip etmiş ve Batı'nın çocuk edebiyatında ve dergiciliğindeki çalışmaları kendi bünyesinde uygulamaya almıştır.³³

O dönemde yayımlanan dergilerin hemen tamamı pedagojik ve eğitsel kaygılarla yayın hayatına başlamış ve büyük ölçüde çocuklar için hikayeler, fabllar, doğa olayları, genel kültür, okur mektuplarına yer verilmiştir. Yine dönemin okul müfredatıyla uyumlu diyebileceğimiz bazı eğitim konularına ağırlık verildiği de görülmektedir.³⁴ Eğitim alanında yaşanan yenilik arayışları ve batılılaşma çabaları ve çocuk eğitimiyle ilgili konular o dönemde yayımlanan çocuk dergilerinde genişçe yer almıştır.

Tanzimatla başlayan çocuk dergiciliği II. Abdülhamid Dönemi'nde de yoğun bir şekilde devam etmiştir. Bu dönem yayıncılık tarihinin en yoğun yaşandığı dönemlerin başında gelmektedir. 1879-1887 tarihleri arasında İstanbul'da her yıl siyaset ve gündem değerlendirmeleri dışında edebiyat, kadın ve çocuk alanlarında yaklaşık 9-10 adet dergi yayımlanmıştır.³⁵

II. Abdülhamid Dönemi, Osmanlı çocuk yayınlarının biçimlendiği ve çocukların eğitiminde önemli bir yer tuttuğu bir dönemdir. Bu dönemde yayımlanan dergilerde, sultana sadakat, vatanseverlik ve itaat temaları öne çıkmıştır. Çocuklar, devlete sadık, otoriter bir rejime bağlı bireyler olarak yetiştirilmeye çalışılmıştır. Bu dönemde dergiler, II. Abdülhamid'in

³³ Atilla Özkırımlı, "Çocuk Edebiyatı", *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi* (İstanbul: Cem Yayınları, 1982), II: 327.

³⁴ Şemsettin Şahinbaş (1991), *Yazılı Alman Basını İçindeki Gençlik Yazını*, İstanbul, s. 78.

³⁵ Ülkü Gürsoy, "İkinci Meşrutiyet Dönemi Dergileri Üzerine Bir Değerlendirme", *Doğu Batı* II/46 (2008): 215.

yönetim felsefesine uygun olarak sultanın bir baba figürü olarak idealize edilmesini sağlamış ve bu bağlamda sadakat vurgusu yapılmıştır.³⁶

Çocuklara Rehber Dergisi'nin yayın politikası ve içeriği ile devletin resmî ideolojisi arasında açıktan olmasa da örtülü bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür. II. Abdülhamit döneminde merkezi yönetimin Osmanlı matbuat hayatına olan ilgisinin ve bu ilginin sansür ve kontrol mekanizmaları ile modern kamusal alanın oluşturulması arasında geniş bir ilişkiler ağı mevcuttur. Bu bağlamda, Çocuklara Rehber Dergisi'nin içeriğinin bu gerilimli ilişkiyi açıkça ortaya koyduğu görülmektedir. Dönemin diğer süreli yayınlarında olduğu gibi, derginin resmi politikalarla uyumlu görünen ve bunları kamusal alanda yaygınlaştıran söyleminin ardında merkezi idare ile yürütülen örtük bir müzakere süreci bulunmaktadır.³⁷

Vatan sevgisinin işlendiği bir yazıda vatan sevgisi ve vatana hizmet padişaha olan itaat ve hizmetle şu şekilde ilişkilendirilmektedir: Hizmet etmenin usulü de vatanın sahibi olan merhametli padişahımızı sevmek, emirlerine, kanunlarına itaat etmektir.³⁸

Dergide öne çıkan konulardan biri büyüklere saygı ve merkezi otoriteye bağlılık konusudur. Bu tema, bazen doğrudan otoriteye yapılan övgüler, bazen büyüklere saygı ve hürmet, bazen de öğretmene itaat şeklinde ifade edilmektedir. Osmanlı İmparatorluğu'nun monarşik yapısının varlığı, padişaha yönelik övgüler ve bağlılık ifadeleriyle belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Ayrıca, padişaha yönelik şükran duyguları ve methiyeler de yazılarda sıkça yer almaktadır. Hanedan üyelerinin özel günlerinde bu saygı ve tazim, okuyuculardan otoriteye karşı özel dualar beklenmesi suretiyle sunulmaktadır.

Sadi'nin "Cülûs-ı Hümayun"³⁹ başlıklı yazısında hükümdarın tahta çıkışını kutlayan şiir, padişaha duyulan sevgi ve bağlılığı ifade edilmektedir. Yine Sadi'nin "Şeyh-zâde Niyazi Efendi Oğlumuz"⁴⁰ başlıklı yazısında Padişaha ve ailesine yönelik övgüler yer alırken, "Hizmet, Mükâfat"⁴¹ başlıklı yazısında hizmet ve sadakat konusunu işlenir.

³⁶ Gökçe Özder, "Binler Yaşa, Binler Yaşa, Mektepler Açan Ey Sevgili Sultan' Çocuklara Rehber Dergisi'ne II. Abdülhamid Devri Resmî İdeolojisinin Yansımaları", *Asır Sonunda Bir Çocuk Dergisi: Çocuklara Rehber'e Bugünden Bakmak*, 1. Bs (İstanbul: Ornis, 2024), 77-80.

³⁷ Özder, "Çocuklara Rehber Dergisi'ne II. Abdülhamid Devri Resmî İdeolojisinin Yansımaları".

³⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/4, s. 4.

³⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/20, s. 1-3.

⁴⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/12, s. 1.

⁴¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/22, s. 3-4.

“... Masumiyane pak ve saf kalplerinden yükselen her zemzem-ü duaya nezid hüdada bi şüphe makrun-ı isaf ve icabettir. Padişahım Çok Yaşa”⁴²

Bunun dışında II. Abdülhamid’in cülusu sebebiyle dergide üç manzume daha yayınlanmıştır. Bu manzumelerde de Padişahın yaptığı hizmetlere teşekkür edilir ve padişaha duaya davet edilir:

“Duâmızdır ki kudsiyetinde müstecâb olsun,
Onun bedhânı varsa mahv u berbâd eyle Yarabbi”⁴³

Aşağıdaki manzumede padişahın açtığı okullar için şükranla birlikte duada bulunulması istenmektedir:

“Binler yaşasın şah-ı cihan-ı bân
Mektepler açan o (büyük sultan)
Her çehre bugün hamdan oluyor
Hurşid-i emel tâbân oluyor.”⁴⁴

Aşağıda dönemin önemli dergilerinden olan “Ayine (1875-1876)”, “Bahçe (1880-1881)” “Çocuklara Mahsus Gazete (1896-1908)” ve “Çocuk Bahçesi (1905, 1914)” dergilerinin kısa tanıtlarına yer verilecektir. Söz konusu bu dergiler dönemin çocuk dergiciliği anlayışını yansıtmaları bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Bu dergilere yer vermemizin diğer gerekçeleri ise; dönemin diğer dergilerinin aksine uzun soluklu yayın hayatına sahip olmaları ve eğitim, dini ve ahlaki konulara daha fazla ağırlık vermiş olmalarıdır. Dönem dergilerinin çoğunluğu kırk sayısına ulaşmadan yayın hayatını sonlandırmış ve çok azı yüzölçümüne ulaşmıştır. II. Abdülhamid Dönemi’nde yayınlanan diğer çocuk dergileri yayımlandığı tarihler ve sayı bilgileri ile birlikte ekler bölümünde tablo halinde sunulmuştur.

2.2.1. Ayine (1875-1876)

Ayine Dergisi, 14 Kasım 1875 yılında Selanik’te yayın hayatına başlamış, Selanik Vilayet Matbaası’nda basılmıştır. Dergi 15 Ekim 1876 yılında ise yayın hayatına son vermiştir. Dergi yaklaşık bir yıllık yayın hayatında haftada bir pazar günleri 41 sayı olarak yayınlanmıştır.

⁴² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/39, s. 2-3.

⁴³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/20, s. 3.

⁴⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/24, s. 1.

Derginin çocuklara hitap eden bir dergi olduğunu çıkış yazısında yer alan “Muhadderât ve etfâle mahsûsdur”⁴⁵ ifadesinden anlamaktayız. Derginin temel gayesinin eğitim olduğu belirtilerek genel anlamda sade günlük konuşmaya yakın bir dil kullanılmıştır. Ancak zaman zaman edebi bir dil kullanıldığı da görülmektedir.⁴⁶ Kadınlara ve çocuklara aynı anda hitap etmeye çalışan dergi içerik bakımından da bir standarda sahip değildir. Dergide birçok farklı türden yazılar görülmektedir. Yoğunluk olarak yazıların %80’ni kadınlara yönelik içerik oluştururken %20’si ise doğrudan çocuklara yönelik yazılardır.⁴⁷

Ayine Dergisi’nde çocuk eğitime büyük önem verilmiş ve eğitilmiş çocuk makbul çocuk olarak nitelendirilmiştir. Dergide eğitilmiş olmanın dini bir vecibe olduğu ifade edilmektedir.⁴⁸ Anne ve babaların her daim çocukların yanında olamamaları sebebiyle ilerleyen zamanlarda onların daha sağlıklı karar vermeleri için mutlaka çocukların iyi bir eğitim almaları gerektiği ifade edilmektedir. Yine dergide hayırlı evlat olmanın iyi bir eğitimle mümkün olduğu ifade edilmektedir.⁴⁹

Dergide aile eğitime ve din eğitime büyük önem verilmiştir. Derginin ilk yazısında dinin tanımı ve yaratılışa dair bilgiler verilmekte böylece çocukların merakı cezbedilmeye çalışılmaktadır. Yine din eğitimi konusunda iman esaslarına dair temel konular ele alınmıştır.⁵⁰

2.2.2. Bahçe (1880-1881)

Bahçe Dergisi Kemal Efendi idaresinde 1 Aralık 1880 tarihinde İstanbul’da yayın hayatına başlamıştır.⁵¹ Bahçe Dergisi gerek hazırlanışı ve gerekse yayın kurulu bakımından profesyonel bir dergi niteliğindedir. Derginin yayın işlerini Avni Bey, redaksiyon işlerini, Cemil ve Baki Efendiler yapmışlardır⁵². Derginin sadece iptidai mektep talebeleri için değil, bütün eğitim camiası için yayınlandığı vurgulanır.

Bahçe dergisinde “Ahlak”, “Fünûn”, “Mütenevvi ve Roman” ve “Tiyatro olmak dört konu başlığı yer almaktadır. Bahçe Dergisi ahlaki değerler üzerinde önemle durmaktadır. Derginin ilk makalesi olan “Mehasin-i Ahlak”⁵³ yazısında yardımseverlik, anne babaya saygı

⁴⁵ Ayine Mecmuası (1875), Sayı 1, s. 1.

⁴⁶ Mine Erbulmuş, *Bir Çocuk ve Kadın Dergisi Olarak Ayine (1875-1876): Osmanlı Eğitim Tarihi Açısından Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2019), 20.

⁴⁷ Ayşe Bozkurt, “93 Harbi Eşiğinde Selanik’te Bir Kadın Dergisi: Ayine (1875-1876)”, *Kebikeç Dergisi*, 10 (2005): 19.

⁴⁸ Ayine Mecmuası (1875), Sayı 1, s. 2-3.

⁴⁹ Ayine Mecmuası (1875), Sayı 2, s. 3.

⁵⁰ Ayine Mecmuası (1875), Sayı 41, s. 2-3.

⁵¹ Bahçe (1880), Sayı 5, s. 37.

⁵² Bahçe (1880), Sayı 5, s. 37.

⁵³ Bahçe (1880), Sayı 1, s. 3.

ve itaat ve diğer insanlara saygı gibi birçok değere vurgu yapılmaktadır. Özellikle çocukların ailelerinden almaları gerekip de alamadıkları ahlak eğitimi tamamlamalarına yardımcı olmayı amaçladığı ifade edilmektedir:

“İşyle, gücüyle meşgul olup da evlatlarına nasihat veremeyen pederin vekili olmak, şerefini haiz bir gazete, size bir iki nasihat vermek ister.”⁵⁴

Bunlarla birlikte dergide fen ve teknik konular, yararlı bilgiler ve edebiyat konularının da ele alındığı görülmektedir.

Bahçe Dergisi’nde, milli kimliğin kazandırılmasına büyük önem verilmektedir. Diğer çocuk dergilerinde her bakımdan Avrupa’nın üstünlüğü ve gelişmişliği kabul edilirken, Bahçe Dergisi yazılarında Avrupa’nın üstünlüğü konusunda ihtiyatlı bir yaklaşım sergilenmektedir. Türklerin geçmişte olduğu gibi o dönemde de başarılı oldukları ve köklü bir medeniyete sahip oldukları vurgulanmaktadır. Aynı şekilde dergide birçok yerde Avrupalıların Türklere ait eserleri tercüme ederek kendi eserleriymiş gibi yayınladıkları da ifade edilmektedir.

2.2.3. Çocuklara Mahsus Gazete (1896-1908)

Osmanlı Dönemi’nin en kapsamlı ve en uzun ömürlü çocuk dergisi olan Çocuklara Mahsus Gazete 21 Mayıs 1896 yılında Mehmet Tahir tarafından İstanbul’da çıkartılmıştır. 12 yıl boyunca yayın hayatında kalan dergi son sayısını ise 13 Ağustos 1908 tarihinde çıkarmıştır. Toplamda 626 sayı yayın yapan derginin tüm nüshalarına tam ve eksiksiz bir şekilde ulaşılamamıştır.

Derginin yayınlanan tüm sayılarında ilk sayfada “Zükür-u inâs etfâl-i vatanın tehzîb-i ahlakına ve tevsî-i malumâtına hâdim olarak haftalık çıkar ve her şeyden bahseder Osmanlı gazetesidir” ibaresiyle yayın ilkesini ve yayın amacını açıkça ifade etmektedir.⁵⁵

Derginin çok değişik konulara yer vermesi ve hiçbir çocuk dergisinde olmadığı kadar görsel malzeme kullanması, dergiyi önemli kılan diğer özelliklerindendir. Yayın kurulunun genişliği ve okuyucu kitlesinin zenginliğiyle de belirgin bir üstünlüğe sahiptir.

Çocuklara Mahsus Gazete’nin sabit bir yazar kadrosu yoktur. En fazla kadın yazarı bulunan derginin yayın kurulunda en çok yazsısı olanlar arasında M. Nazım, Hafız İsmail Şemi,

⁵⁴ Bahçe (1880), Sayı 6, s. 41.

⁵⁵ Narin Latifoğlu, Çocuklara Mahsus Gazete’de Değerler Eğitimi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2013, s. 16.

Nadir Bey, Nigarzade Feridun, Havacezade Ali Vasfi, Hafız Cemal Kıbrıslı, H. İlyas, M. Muhlis, İbnul Hazer Rüşdi, Nigarzade Münir ve Kemaleddin bulunmaktadır. Bunlardan başka dergide yazısı yayınlanan onlarca isim bulunmaktadır. Çocuklara Mahsus Gazete'nin kadın yazarları ise şunlardır; Emine Semiye (çeşitli hikâye ve eğitim haberleri), Selanikli Meftune (hikayeler), Muallime Nazmiye (ahlak ve fen konularında), V. Samia, Emine Sabiha, Ruhsar, Aliye Ülfet, Bedriye, Nadire ve Azize.⁵⁶

Dergiye gerçek bir çocuk dergisi özelliği kazandıran husus çocukların beğenisini ve ilgisini karşılayacak tarzdaki yazılarıdır. Şimşek'e göre dergi çocuklara yönelik ilkesi üzerinde en fazla duran dergilerin başında gelir. Bu politika gereği dergide çok sayıda hikâye, eğlenceli fıkralara ve şiirlere yer verilmiştir. Bunların dışında meslek eğitimine ilişkin yazılar, günlük ve aktüel haberler yayınlanmıştır.⁵⁷

Dergide yayınlanan bir yazıda; "Umarım ki yazacağım şeylerin hepsini size anlatmak hususunda çareler, yollar bulacağım. Sade Türkçe yazmaya çalışacağım."⁵⁸ ifadeleriyle dilde sadeliğin arandığı ve bu konuda dikkatli davranmaya çalışıldığı görülmektedir

Çocuklara Mahsus Gazete, yayın anlayışı içerisinde dini ve ahlaki değerlerin benimsenmesine de önem vermektedir. Bununla ilgili gerek açık gerek örtülü tavsiyelerde bulunmuştur. "Ahlak"⁵⁹, "Güzel Sözler"⁶⁰, "Durub-u Emsaller"⁶¹ ve "Küçük Bendler"⁶², "Hikmet-i Azim Sözler", "Güzel Sözler", "Nasayih"⁶³ başlıklı yazılar dini ve ahlaki değerlere örnek olarak verilebilir. Bu yazılarda, benimsenmesi istenen ilke ve değerler ortaya konulmaya çalışılmıştır.⁶⁴

2.2.4. Çocuk Bahçesi Dergisi (1905, 1914)

Çocuk Bahçesi Dergisi, ilk olarak 13 Ocak 1905 tarihinde yayımlanmaya başlamış ve aynı yılın 14 Aralık tarihine kadar 43 sayı çıkarmıştır. Yayınına 1914 yılında tekrar başlamış, bu dönemde ise toplam 21 sayı yayımlanmıştır. Son sayısı 23 Temmuz 1914 tarihinde Millet

⁵⁶ Çocuklara Mahsus Gazete, "Tahdis-i Nimet", Cilt.2, Sayı. 101, s.2. ve Çocuklara Mahsus Gazete, "Gazetemizin Teşebbüs-i Cedidi", Cilt.3, Sayı.104, s.1-2.

⁵⁷ Şimşek, *Tanzimat ve Mutlakîyet Dönemi Dergileri*, 360.

⁵⁸ Çocuklara Mahsus Gazete, Cilt.1, Sayı 11, s. 1.

⁵⁹ Çocuklara Mahsus Gazete, "Hüsn-i Ahlak ve Tahsil-i Marifet", Cilt.2, Sayı.101, s.3-5.

⁶⁰ Çocuklara Mahsus Gazete, M.Served, "Güzel Sözler", Cilt.3, Sayı.162, s.2.

⁶¹ Çocuklara Mahsus Gazete, Ali Said, "Durub-ı Emsal", Cilt.4, Sayı.185, s.5.

⁶² Çocuklara Mahsus Gazete, "Küçük Bendler", Cilt.4, Sayı.194, s. 5.

⁶³ Mustafa Ragıp, "Nasayih", Çocuklara Mahsus Gazete, Cilt.4, Sayı.167, s.2.

⁶⁴ Latifoğlu, *Çocuklara Mahsus Gazete'de Değerler Eğitimi (101-200. Sayılar)*, 18-19.

Bayramı'na özel ek bir nüsha ile sonlanmıştır. Derginin, 10 Mayıs 1914 ile 13 Haziran 1914 tarihleri arasında dört ek yayını daha bulunmaktadır.

Derginin başyazarı olan Şehbenderzâde Ahmed Hilmi, ilk sayıda derginin misyonunu çocuklara eğlenceli ve faydalı bilgiler sunmak ve onları eğlendirirken öğretmeyi hedeflemek olarak belirtmiştir. Hilmi, çocuklara ahlaki değerler aşılamasının önemine vurgu yaparak, onları çalışkan ve insan sevgisiyle dolu bireyler olarak yetiştirmeyi amaçladıklarını ifade etmiştir⁶⁵

Dergide, küçük çocuklardan başlayarak idadi ve sultani öğrencilerine kadar geniş bir kitleye hitap edilmektedir. Okay, yaptığı incelemelerde derginin hedefine başarıyla ulaştığını ifade etmekte ve derginin Türk çocuklarının gelişimine büyük katkı sağladığını belirtmektedir.⁶⁶

Derginin yayın politikası, çocuklara çeşitli konular öğretmeyi ve eğlendirmeyi hedefleyen çok yönlü bir içerik sunmak üzerine kuruludur. İlk sayıda bu politikanın altı çizilmiş, çocukların ilgisini çekmek için manzumeler, eski zaman hikayeleri ve tiyatro sahneleri gibi çeşitli bölümler önerilmiştir. Dergide, yayın ilkelerine uymayan makaleler kabul edilmemiş ve bu sebeple bazı yazılar yayımlanmamıştır. Ayrıca dergide, çocuklar yazmaya teşvik edilmiş, sorulan sorulara doğru yanıt verenlerin ödüllendirilmesi ve başarılı öğrencilerin ilan edilmesi hedeflenmiştir.⁶⁷

Derginin yayımlandığı yıllarda Osmanlı İmparatorluğu büyük toprak kayıpları yaşamış buna bağlı olarak Osmanlılık fikrinin imparatorluğu koruyamadığı ortaya çıkmış, bunun yerine Türkçülük düşüncesi güçlenmiştir. Bu dönemde yayın hayatını sürdüren dergide, sık sık Türklük ve Müslümanlık vurgusu yapılmıştır. Büyük savaşların etkisiyle ekonomik ve toplumsal yozlaşmayla da karşı karşıya gelen Osmanlı'da dergi, çocuklara ahlaki değerler kazandırmayı hedeflemiş, yazılarında iyi huylar ve doğru davranışlar öne çıkarılmıştır. Vatanseverlik, çalışkanlık, vicdanlı olmak, dayanışma ve yardımseverlik gibi erdemler teşvik edilirken; tembellik, kibir, yalancılık, kin ve hırs gibi olumsuz davranışlar eleştirilmiştir.

Çocuk Bahçesi, aynı zamanda Batı'dan yapılan çevirilere de yer vermiş, Fransızca, Rusça ve İngilizceden bazı hikâyeleri okuyucularına sunmuştur. Derginin “Doğru Düşünceler” ve “Cicili Düşünceler” bölümleriyle hem eğlendirici hem de öğretici içerikler paylaşılmıştır.

⁶⁵ “Bahçemizi Niye Açtık?”, Çocuk Bahçesi, S. 1, , s. 1.

⁶⁶ Cüneyd Okay, *Eski Harfli Çocuk Dergileri* (İstanbul: Kitabevi, 1999), 133.

⁶⁷ Şimşek, *Tanzimat ve Mutlakîyet Dönemi Dergileri*, 416.

Dilde sadelik arayışları çerçevesinde Ali Suavi gibi yazarlar Türkçenin, Arapça ve Farsça dil kurallarından arındırılması gerektiğini savunmuşlardır. Ahmed Hilmi de Çocuk Bahçesi Dergisi'nde, Türkçeye giren Arapça ve Farsça kelimelerin halk tarafından anlaşılır hale getirilmesi gerektiğini savunmuş ve sade Türkçe kullanmanın önemini vurgulamıştır. Dergide bu anlayış benimsenerek çocuklar için anlaşılır bir dil kullanılmaya özen gösterilmiştir.⁶⁸

2.3. Çocuklara Rehber Dergisi (1897-1900)

Derginin tam ismi kapak sayfasında: “Çocuklara Rehber Etfâl- i Zükür ve İnasin Tehzib- i Ahlâk ve Tevsi- i Malûmatına Hadîm Haftalık Risale Dergisi” yazısıyla ifade edilmektedir. Selanik'teki Alin Neşet Kütüphanesi'nin sahibi Muallim Ahmet Midhat tarafından 22 Nisan 1897 yılında Selanik'te yayın hayatına başlamıştır.⁶⁹ Çocuklara Rehber'in, çocukların eğitime ve terbiyesine önemli katkılar sunduğu görülmektedir. Yayın hayatı boyunca kesintisiz bir şekilde üç yıl beş ay süreyle yayımlanmış ve bu süre zarfında toplamda 173 sayı çıkarılmıştır. Çocuklara Mahsus Gazete'den sonra, Osmanlı Dönemi çocuk dergileri arasında en uzun süreli yayınlardan biri olma özelliğine sahiptir. Ayrıca, Arap harfleriyle basılan son Osmanlı çocuk dergisi olması, derginin dikkat çeken diğer bir özelliğidir.⁷⁰

Okay'ın (1999) Çocuklara Rehber Dergisi üzerine yaptığı araştırmada, derginin Avrupa standartlarına yaklaşan bir yayın olduğunu vurgulamaktadır. Derginin hem eğlendirme hem de eğitme amacını taşıdığını belirten Okay, içerik çeşitliliğine ve soru-cevap, bilmece, çocuk mektupları gibi etkileşimli unsurların kullanımına dikkat çekmektedir. Çocuklara Rehber, roman türünde yayın yapan ilk dergi olma özelliğine sahip olup güncel haberler, hikâyeler, şiirler ve eğitici makaleler gibi çeşitli türlerde yazılar yayımlayarak çocukların ilgisini canlı tutmayı ve onlara eğitici bir şekilde bilgi aktarmayı hedeflemiştir. Dergide, Batı'daki pedagojik yaklaşımlar ile Osmanlı'nın değerlerinin sentezlenmesi amaçlanmış; modernleşme sürecinde Avrupa'nın eğitim anlayışına yakın bir eğitim politikası benimsenmiştir. Bu nedenlerle Okay, Çocuklara Rehber'i Avrupa standartlarına yaklaşan bir dergi olarak değerlendirmektedir.⁷³

⁶⁸ Karayakalı, *Çocuk Bahçesi ve Ahlaki Değerler*, 26-27.

⁶⁹ Cüneyd Okay, *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler, 1850-1900: İnceleme*, 1. baskı (Beyazıt, İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1998), 153.

⁷⁰ Dergi koleksiyonları; Ankara Milli Kütüphane 'de “1956/SB- 219”, İstanbul Atatürk Kitaplığı'nda “O.224”, Erzurum Seyfeddin Özege Kütüphanesi'nde “213” ve Hakkı Tarık Us Kütüphanesi'nde “78” numara ile kayıtlı bulunmaktadır.

⁷³ Okay, *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler, 1850-1900*, 93-94.

Haftalık olarak yayınlanan dergi toplam sekiz nüsha olarak iki sütun halinde hazırlanmış ve ikinci kalite hamur kâğıda basılmış ve her yıl birinci sayıdan başlayacak şekilde numaralandırılmıştır. Derginin genel yayın akışında belirli bir taslak kullanılmış ve her sayısında manzumeler ilk sayfada yer alırken çocuklara yönelik haberler ve duyurulara son sayfada yer verilmektedir. Dergi Arap harfleriyle yayın yapmasına rağmen bazı sayılarında Latin alfabesiyle yazılmış kelimeler de yayınlamıştır. Dergide dönemin yaygın yabancı dili olan Fransızca ve Farsça dilindeki tercüme çalışmalarına yer verilmiş ve zaman zaman hikmetli ve veciz ifadelerin Fransızca ve Farsça karşılıkları da birlikte yayınlanmıştır. Osmanlı Dönemi'nde bazı dergilerde resim ve fotoğraflara rastlansa da Çocuklara Rehber Dergisi'nde herhangi bir resim veya fotoğrafa rastlamak mümkün değildir.⁷⁴

2.3.1. İmtiyaz Sahibi: Muallim Ahmet Midhat Efendi

Çocuklara Rehber Dergisi'nin yayın iznine dair belge, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda İradeler Tasnifi / İrade-i Dâhiliye'de 2868 sıra numarası, 1455 genel numarası, 8 hususi numarası ve 3 ve 4 vesika numaraları ile 4 C. 1314 tarihli olarak kayıt altına alınmıştır. Bu belge, Selanik'te haftada bir kez yayınlanmak üzere “Çocuklara Rehber” adında çocuklara yönelik bir gazetenin basılması için verilen ruhsatı göstermektedir. Osmanlı arşivlerindeki kayıtlara göre, derginin yayın imtiyazı, Selanik'te kitapçılık ve matbaacılık yapan Muallim Ahmed Midhat'a, 23 Temmuz 1896 tarihli başvurusunu takiben, yaklaşık dört ay sonra, 10 Kasım 1896 tarihinde verilmiştir. İzin sürecinde, Muallim Ahmed Midhat hakkında gerekli incelemeler yapılmış ve II. Abdülhamid döneminin karakteristiği olarak derginin uyması gereken koşullar izin belgelerinde açıkça belirtilmiştir. Buna göre dergi, “Matbûât Nizamnâmesi” hükümlerine tabi olacak ve Selanik Vilayeti tarafından kontrol edilecektir. Bu nizamname doğrultusunda Dergide yayınlanacak yazıların din, siyaset ve genel ahlak açısından uygun olması; eleştiri ve şahsi yazılara, anlamı muğlak metinlere ve edebe aykırı içeriklere yer verilmemesi koşulunun olduğu görülmektedir.⁷⁵

Çocuklara Rehber'in imtiyaz sahibi Muallim Ahmed Midhat ile Tanzimat Dönemi'nin ünlü yazarlarından olan Ahmed Midhat Efendi arasında isim benzerliği nedeniyle sıklıkla karışıklık yaşanmıştır. Bu karışıklık, çeşitli akademik çalışmalara da yansımıştır. Türk edebiyatının önemli kaynaklarından biri olan İnci Enginün'ün “Yeni Türk Edebiyatı:

⁷⁴ Ergül, *Çocuklara Rehber'in Osmanlı Çocuk Eğitimindeki Yeri*, 70.

⁷⁵ Karakışla, “Arşivden Bir Belge-Çocuklara Rehber Dergisine İmtiyaz Verilmesi (1896)”, 24-27.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e (1839-1923)" başlıklı eserinde de bu hata görülmektedir. Enginün, "II. Abdülhamid Dönemi" başlıklı bölümde, ünlü yazar Ahmed Midhat Efendi'nin çıkardığı dergilerden bahsederken Çocuklara Rehber'i de bu isimle ilişkilendirmiştir. Benzer şekilde, Nevzat Yüksel'in "Çocuk Dergiciliği Üzerine" başlıklı makalesinde de aynı karışıklığa rastlanmaktadır. 2020 yılında Merve Kar tarafından hazırlanan "Çocuklara Rehber Mecmuası (İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçme Yazılar)" başlıklı yüksek lisans çalışmasında da benzer bir hata tekrarlanmış, imtiyaz sahibi olarak Ahmed Midhat Efendi'nin biyografisine yer verilmiştir.

Çocuklara Rehber Dergisi'nin imtiyaz sahibi Muallim Ahmed Midhat Efendi ile ünlü yazar Ahmed Midhat Efendi arasındaki isim benzerliği, sürekli bir karışıklığa yol açmaktadır. Bu karışıklığın temel nedeni yalnızca isim benzerliği değil, aynı zamanda her iki şahsın da aynı dönemde benzer alanlarda faaliyet göstermesidir. Ayrıca, yazı dilleri ve üsluplarındaki benzerlikler de bu yanılgıyı pekiştirmektedir. Ünlü yazar Ahmed Midhat Efendi'nin daha bilinir ve öncü bir figür olması, Muallim Ahmed Midhat Efendi'nin gölgede kalmasına sebep olmuştur. Özellikle Muallim Ahmed Midhat Efendi hakkında yeterince bilgi bulunmaması, derginin gerçek sahibinin tanınmasını zorlaştırmış, bu da ünlü edebiyatçı Ahmed Midhat Efendi ile karıştırılmasına yol açmıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi edebiyat kaynaklarında Çocuklara Rehber Dergisi'nin sahibi Muallim Ahmed Midhat Efendi hakkında detaylı bilgilere ulaşılamamıştır. Ancak, Çocuklara Rehber Dergisi'nde yapılan duyurulara dayanarak yazarın "Rehber-i Hesab"⁷⁶ isimli bir matematik kitabı yazdığı tespit edilmiştir. Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu'nda, eserin yalnızca ikinci cildinin Erzurum Seyfeddin Özege Kütüphanesi'nde bulunduğu görülmektedir. "Beş cilt olarak yayımlanan bu eserin kapağında, "Osmanlı Kütüphanesi/ Adet 2/ Rehber-i Hesab/ İkinci Defter/ Müellifi: Muallim Ahmed Midhat/ Maarif Nezareti'nin 17 Cemaziyelevvel 312 tarih ve 667 numaralı ruhsat-ı resmiyesini haizdir/ Selanik/ (Osmanlı Matbaası) Aziz Midhat ve Şürekası/ 1315" ifadeleri yer almaktadır.

İlköğretim seviyesinde bir matematik kitabı olarak hazırlanan bu eserde, toplama işlemiyle ilgili konular işlenmiştir. Kitapta Ahmed Midhat "muallim" unvanıyla anılmakta ancak h. 1316/1898-1899 tarihli Selanik Maarif Salnamesi'nde Çocuklara Rehber Dergisi'nin yayınıyla ilgili kayıtlarda "kitapçı" olarak tanımlanmaktadır. Aynı salnamede, Osmanlı Matbaası'nın Sabri Paşa Caddesi'nde yer aldığı, imtiyaz sahibinin Ahmed Midhat olduğu,

⁷⁶ Ahmed Midhat, Muallim: Rehber-i Hesab. 2 defter. Selanik 1315 (1899), Osmanlı Matbaası, 20 sayfa, 25 Ata. Ü. K. 11436; S.Ö. IV/16601".

matbaanın taş baskı ve harf baskısı yaptığı, Türkçe, Fransızca ve İbranice eserler bastığı ve 1313 yılında kurulduğu bilgileri aktarılmaktadır.⁷⁷

2.3.2. Yazar Kadrosu

Dergide yer alan imzalar incelendiğinde, derginin yazar kadrosunun çoğunluğunun öğretmenlere ait olduğu ve toplamda iki yüz on yedi farklı isim tespit edildiği görülmektedir. Bu isimler arasında dönemin tanınmış yazarları da bulunmaktadır. Dergide imzaları yer alanlar arasında Ali Ulvi, Avanzâde Mehmed Süleyman, Emine Semiye, Muallim İbrahim Cûdi, İsmail Safâ, Mehmed Es'ad, Florineli Nâzım, Musacalızâde Mehmed Said, Osman Nuri, Leskovikli Rauf, Recâizâde Mahmud Ekrem, Sadi, Selanikli Tevfik ve Necib Vecd gibi isimler öne çıkmaktadır. Ayrıca, derginin imtiyaz sahibi Ali Ulvi Elöve'nin kardeşi Necip Necati Özeren ve Mehmed Âkif Ersoy'un "Fecr" adlı şiir kitabına takriz yazan Edirne Lisân-ı Osmânî Muallimi Abbas Hâverî de dikkat çeken isimler arasındadır.

Dergide, kuşları temsilen kullanılan takma isimlerle yazılan birkaç yazı da mevcuttur. Bu takma isimler arasında Behiştî, Girişmekâr, Oburca, Sarıca, Sorguçlu ve Sürmeli yer almaktadır. Dergide en fazla yazısı yayımlanan isim ise Siroz'dan Sadi olup manzum ve nesir olarak toplam 121 eseri bulunmaktadır. Ayrıca, 1899 yılında yüzbaşılığa terfi eden ve aynı dönemde Mekteb-i İdadî'de Bulgarca öğretmenliği ve jimnastik dersleri veren Yâver-i Hazret-i Vilâyet-penâhî Hüseyin Muhiddin'in de dergide altmış üç adet yazısı yer almaktadır.

Bunun yanı sıra Ahmed Midhat, H. (Ha) A. (Ayn), Hüseyin Hilmi, Necip Vecdi, Doktor Cemil Hâverî, Eczacı Edhem İsmail, Kavala İdadî-i Hayrî'den öğretmen Ali Galib, Feyz-i Sıbyan Mektebi Müdürü Ali Saib, Mekteb-i Terakki'den Osman Şevki, Manastır Mekteb-i İdadî-i Askerîsi'nden öğrenci Fazlı Mağmumî, Mekteb-i Terakki'den İbrahim İhsan ve yine Manastır Mekteb-i İdadî-i Askerîsi'nden Tevfik Mesar derginin düzenli yazarları arasında sayılabilir.⁷⁸

2.3.3. Hedef Kitlesi

Derginin ilk sayısında serlevhada yer alan ifadede, "erkek ve kız çocuklarına yönelik haftalık çocuk dergisidir" ibaresiyle, derginin hedef kitlesinin genel anlamda çocuklar olduğu

⁷⁷ Ahmet BALCI, Bir Okuma Materyali Olarak Çocuk Dergileri ve "Çocuklara Rehber", TÜBAR-XIII-2003-Bahar, s.326

⁷⁸ Kar, *Çocuklara Rehber Mecmuası'nın İncelemesi*, 55.

belirtilmiştir. Bu doğrultuda, derginin yazar kadrosunun da ağırlıklı olarak eğitim sürecinde rol alan ve çocuklarla daha fazla muhatap olan öğretmenlerden oluştuğu görülmektedir. Yayınlanan yazılarda çocukların öğrencilik rolleri ön plana çıkarılmakta, okul ve derslere yönelik içerikler sunulmaktadır. “Mektep Manzumesi, Mektep Şarkısı, Mektep Tiyatrosu, Mekteplerden Haberler” gibi başlıklar altında yer alan yazılar, derginin hedef kitlesinin açıkça okul çağındaki çocuklar olduğunu göstermektedir. Başlangıçta “ibtidâî” ve “tâlî” seviyelerindeki çocuklara yönelik içerikler sunan dergi, ilerleyen yıllarda “idâdî” düzeyindeki öğrencilere hitap eden yazılara da yer vermiştir. Buna ek olarak dergi yetişkinlere ve özellikle öğretmenlere yönelik içerikler de yayınlamıştır.

2.3.4. Amacı

Osmanlı Dönemi’nde yayınlanan birçok derginin aksine Çocuklara Rehber Dergisi üç yıllık yayın hayatı boyunca istikrarlı bir yayın politikası izlemiş ve birçok konuda çeşitli türlerde yazılar yayınlamıştır. İlk sayıda yayınlanan “Mesleğimiz”⁷⁹ başlıklı yazıda derginin kız ve erkek çocukların istifade edebileceği, onları hem eğlendirip hem de eğitmeyi amaçlayan yayınlara yer vermek olduğu ifade edilmekte, ayrıca çocukların seviyesine uygun olarak yalın ve anlaşılır bir dil kullanılacağı belirtilmektedir. Çocukların ilgisini çekecek türde özgün ve tercüme hikayeler, seyahatnameler, bilmeceler, dünyadan haberler, piyesler, okullardan haberler, hikmetli ve güzel sözlerle onların malumatlarını artırmak hedeflenmiştir. Çocuklara Rehber Dergisi’nde diğer dönem dergilerinde olduğu gibi okuyucularla etkili iletişim kurmak ve onların yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmek amacıyla onlardan gelen yazılara da yer verildiği görülmektedir. Ahlak eğimine de özellikle önem verileceği derginin misyonu içinde yer almakta ve son sayısına kadar ahlaki değerlerle ilgili yayınlanan farklı türden yazılarla bu amacın gözetildiği görülmektedir.

2.3.5. Dil ve Üslubu

Çocuklara Rehber Dergisi’nde ilk yıl daha edebi ve nispeten daha ağır bir dil kullanılmış olsa da sonraki yıllarda dergiye gönderilen eleştiriler ve okuyucu mektuplarındaki şikayetler sebebiyle daha sade ve yalın bir dil kullanılmaya başlanmış özellikle fen bilimlerinde ve anlaşılması zor konularda sadeleştirmeye gidilerek daha açık bir dil kullanılmıştır.⁸⁰

⁷⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/1, s. 1.

⁸⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/2, s. 1-2.

Dil ve üslup konusunda bir standart yakalanmaya çalışılmış, yazıların Türkçe ve açık bir şekilde yayın yapacağı duyurulmuştur. Ancak yazarların sahip olduğu farklı dil ve tarzları bu konuda istikrarı sağlamaya engel olmuştur.⁸¹ Dil ve üslup konusunda sonraki yıllarda da tartışmalar ve eleştiriler devam etse de genel anlamda dergi çocukların anlayacağı sadelikte ve seviyede yazılar yayınlamayı sürdürmüştür.⁸²

2.3.6. Çocuklara Rehber Dergisi'nde Kullanılan Edebî Türler

Çocuklara Rehber Dergisi'nde anlatılan konuların içeriklerine uygun olarak çocukların ilgisini çekecek tarzda farklı yazı türleri kullanılmıştır. Dergide en çok kullanılan yazı türlerinden ilki hikâyedir. Çocuklara Rehber Dergisi'nde hikâyeler geniş bir yer tutmaktadır. Çeşitli konuların ele alındığı toplamda yetmiş altı hikâyeye yer verilmiştir. Hikâye yazılarının çoğunda ahlaki değerler ele alınmaktadır.

Dergide özellikle sağlık konusu ve ahlaki konuların ele alındığı bir yazı dizisi olarak roman türünde yazılar da yayınlanmıştır. Bu anlamda dergide tek roman olduğu belirtilen,⁸³ “Mektepli Ferit”⁸⁴ isminde bir tefrika/yazı dizisi yayınlanmıştır. İkinci sayı ile başlayan bu “Tefrika” köşesi “Mektepli Ferit” başlığıyla on altıncı sayıya kadar devam etmiş toplamda on bölüm yayınlanmıştır.

Çocukların ahlaki konuları daha iyi anlamaları ve makalelerde karışık hale gelen konuları açıklığa kavuşturmak için zaman zaman anekdotlara da yer verilmiştir. Dergide toplamda yirmi dört adet anekdot bulunmaktadır.

Dergide “Manzume” başlığıyla toplamda yüz elli sekiz adet şiir yayınlanmıştır. Bu şiirlerin beş tanesi Fransızcadan tercümedir ve şiirlerin çoğunda ahlaki konuların ele alındığı göze çarpmaktadır.”⁸⁵

Çocuklara yönelik bir dergi olan Çocuklara Rehber'de onları eğitirken eğlendirme de ihmal edilmemiş ve bu amaca yönelik olarak bilgilendirici fıkralara yer verilmiştir. Dergide daha çok “Letaiif” başlığı altında toplamda seksen dokuz adet fıkra yayınlamıştır.

Dergide örnek şahsiyetlerin hayatlarından kesitler sunularak kazandırılmak istenen davranışlar gerçek hayattan örneklerle okuyuculara ulaştırılmak istenmiştir. “Teracim-i Ahvalden” başlığı altında ve yine tanıtılan kişilerin isimlerinin yer aldığı başlıklar altında toplamda on adet biyografi yazısı yayınlanmıştır.

⁸¹ İsmet Kür, *Türkiye'de Süreli Çocuk Yayınları* (İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi, 1991), 165.

⁸² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/15, s. 2.

⁸³ Demirel Dinler - Özder, *Çocuklara Rehber'e Bugünden Bakmak*.

⁸⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/2, s. 6-7.

⁸⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/4, s. 7.

Çocuklara Rehber Dergisi'nde büyük seyyahların yazıları başta olmak üzere birçok seyahat yazılarına yer verilmiş ve yine bu yazılarda dönemin okullarından gezi notları paylaşarak okulların tanıtımı yapılmıştır. Dergide toplamda altı gezi yazısı yayınlanmıştır.

Dergide bazı konular, mektuplaşma yöntemiyle ele alınmış ve bu doğrultuda ikisi Fransızcadan tercüme olmak üzere toplamda yedi mektup yayımlanmıştır.

Tanzimat döneminden sonra çocuk dergilerinde yaygınlaşan tiyatro türü yazıları, eğitim ve öğretim amacıyla kullanılmış ve “Mektep Tiyatrosu” başlığı altında yayımlanmıştır. Bu tiyatro eserlerinden birçoğu, farklı okullarda sahnelenme imkânı da bulmuştur. Dergide, ikisi çeviri, yedisi telif olmak üzere toplam dokuz tiyatro eseri yayımlanmıştır.

Çocuklara Rehber Dergisi'nde doğa olaylarından ahlaki konulara kadar birçok konuda “Musahabe” başlığı altında sohbet yazıları da yayınlanmıştır. Bu alanda toplamda elli adet yazı kaleme alınmış ve itkiler, doğa olayları, sanat, bilim ve teknoloji, seyahat, hayvanlar alemi, biyografiler gibi konular işlenmiştir.

Dergide son sayfalar eğlendirici ve bilgilendirici bir tür olan bilmecelelere ayrılmış ve toplamda yüz elli bir sayıda bu bilmecelelere yer verilmiştir.

2.3.7. Çocuklara Rehber Dergisi'nin Konu Kategorileri

Çocuklara Rehber Dergisi'nde yer alan yazıların bazen edebi türlerine göre, bazen de içeriklerine göre kategorize edildiği gözlemlenmiştir. Örneğin, “Hikâye”, “Manzume (Şiir)”, “Tiyatro” ve “Roman” gibi sınıflandırmalar edebi türlerine göre yapılırken, “Ahlak”, “Din”, “Coğrafya” ve “Tarih” gibi sınıflandırmalar ise içerik temelli olarak belirlenmiştir. Dolayısıyla, dergide sabit bir sınıflandırma sistemi bulunmamaktadır. Bu durum, belirli yazıların yoğun ahlaki veya dini içerik barındırmasına rağmen, doğrudan bu başlıklar altında değil de edebi türlerine göre sınıflandırıldığı durumları da içermektedir.

Derginin kategorileştirme sistemi, bazen “Mütenevvia” ya da “Şetta”⁸⁶ gibi başlıklar altında, farklı içerikte ve türde yazıların yer aldığı bir sınıflandırma sunmaktadır. Bu esneklik, dergideki çeşitli yazıların, içerik ve edebi tür bazında dinamik bir şekilde kategorize edildiğini göstermektedir.

Bu çalışmada, din eğitimi temeline dayanan bir inceleme yapıldığı için derginin mevcut tasnif sistemine bağlı kalarak özellikle eğitim, din eğitimi ve ahlak eğitimi ile ilgili yazılar değerlendirilmiştir. Dergide bu konuların çoğunlukla “Eğitim”, “Din” ve “Ahlak” gibi

⁸⁶ Çeşitli yazıların bulunduğu kategori

kategoriler altında ele alındığı görülmekle birlikte, bazı edebi türler altında yapılan sınıflandırmalarda da bu temaların işlendiği görülmüştür. Din eğitime taalluk eden söz konusu bu yazılar da yine bu üç kategori altında analiz edilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde, derginin tasnif sisteminin daha iyi anlaşılması için dergide yer alan konu kategorileri kısaca değerlendirilecektir.

Çocuklara Rehber Dergisi'nin kategorilerinin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla derginin ilk üç sayısının “Münderecat” (İçindekiler) kısmı örnek olarak ele alınmıştır. Bazı kategorilerin anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla kısa açıklamalar da eklenmiştir.

İlk olarak derginin birinci sayısının “Münderecat” kısmı incelendiğinde, dergide yer alan yazıların başında veya yanında hangi kategoride değerlendirildiği belirtilmektedir. Örneğin, 1. sayının “Münderecat” kısmına bakıldığında, yazı başlıklarının hemen önünde, o yazının hangi kategori altında sınıflandırıldığını gösteren bir sistem kullanıldığı görülmektedir:

Mesleğimiz: Bu başlık derginin amacı, hedef kitlesi ve benzeri konuların ele alındığı yazı türlerini ifade etmektedir. Diğer yıllarda da “Mesleğimiz” başlığı altında benzer yazıların yayımlandığı gözlemlenmektedir.

Mebahis-i Şetta – (Melbusatta Yünün Tercih Niçindir?): 1. sayıda bu başlıkta yazının kategorisi, başlığın önünde belirtilmiş ve başlık parantez içine alınmıştır. İkinci sayıda ise bunun tersi bir sistem kullanılmıştır. Bu yazıda, giyim eşyalarında yünün tercih edilme nedenleri “Mebahis-i Şetta” kategorisi altında incelenmiştir. Bu kategori, dergide farklı yazılar için de kullanılmış ve bazen “Şetta” olarak kısaltılmıştır.

Tarih-i Tabî – Su Samuru: Bu yazıda, doğaya dair bilgiler verilmekte ve su samuru tanıtılmaktadır.

Hikmetli Sözler: Bu başlık, dergide özlü sözler ve kelimeleri içeren bir kategoridir. Dini, ahlaki ve görgü kurallarına dair çeşitli özdeyişler, hemen her sayıda bu başlık altında sunulmaktadır.

Mektep Manzumeleri – Ayna ve Çocuk: Genellikle şiir türündeki yazıları içeren bu başlık altında ahlaki temaların işlendiği yazılar yer almaktadır.

Edebi – Bir Kazazede: Dergide nadiren karşımıza çıkan bu kategori, ilk sayıda görülmektedir. Buradaki “edebi” terimi, daha çok ahlaki ve görgü kurallarıyla ilgili yazıları ifade etmektedir.

Evrak ve Mekatip: “Münderecat”ta yer almasına rağmen, doğrudan bu başlık altında bir yazıya rastlanmamıştır. Ancak, derginin çıkacağını haber alan öğrencilerin dergi yönetimine yazdığı mektuplar ve yönetimin cevapları, başlıksız bir yazı olarak yayımlanmıştır.

Cevaplarımız: İlk sayının “Münderecat”ında bu başlık bulunmasına rağmen, sonraki sayılarda doğrudan bu başlığa rastlanmamıştır. Ancak, “Rehber” başlığı altında yayımlanan yazılardan biri, okuyuculara verilen cevapları içermekte olup “Cevaplarımız” başlığıyla ilişkilendirilebilir.

Bu durum, bazen kategorilerin içerikle tam olarak örtüşmediğini veya “Münderecat”ta yer alan başlıkların yazılarda doğrudan yer almadığını göstermektedir. Örneğin, 1. sayıda “Evrak ve Mekatip” ve “Cevaplarımız” başlıklarına ulaşılammış, ancak bu başlıkları karşılayan içeriklere yer verilmiştir.

Letaif: Bu kategoride fıkralar yayımlanmaktadır.

Bilmece: Dönemin birçok dergisinde olduğu gibi, hemen her sayıda yer alan bilmece türündeki yazılar da bu kategoride sunulmuştur.

Suallerimiz: Bu başlık altında, derginin okuyucularına yönelttiği sorular yer almakta ve okuyucuyla etkileşim kurulmaya çalışılmaktadır. Bu yöntem, dönemin dergileri için nispeten yeni bir yaklaşımdır ve okuyucuların dergiye katılımını teşvik etmektedir.

Bu inceleme, derginin bazen yazıları içerik bazlı, bazen de edebi türlere göre kategorize ettiğini ve bu kategorilerin her zaman sabit bir sistematik içinde olmadığını göstermektedir.

İkinci Sayı Münderecatı

İkinci sayıda; Teşekkür, Şebnem [Kanun-i Tabiiyeden] - Keşke Bir Kuşçağız Olsaydım [Edebi]- İkrar-ı Kabahat [Ahlaki Manzume]- Fezay-ı Asumanda Bir Seyahat [Fenni]- Tebrikname, Mukabelemiz, Mektepli Ferit [Sıhhi Roman]- Güzel Sözler, Letaif, Suallerimiz, Bilmecelerimiz, Suallerimiz ve Bilmecelarımızın Cevapları, Sual ve Bilmecelarımızı Halledenler, Açık Muhabera/Duyurular kategoriler yer almaktadır

Üçüncü Sayı Münderecatı

Üçüncü sayıda ise Teşekkür – Avcı Kartal [Kanun-i Tabiiyeden] - Cümûdiye İçinde Bir Seyyah [Ahlaki] – Mini Mini İşçi [Ahlaki Manzume] – Küçük Hafize - Bir Eser-i Hamiyet – Fezay-ı Asumanda Bir Seyahat [Fennî] – Mürekkep Otu [Şetta] – Mektepli Ferit [Sıhhi Roman] – Güzel Sözler – Letaif – Suallerimiz – Bilmecelerimiz – Sual ve Bilmecelerimizin Cevapları – Sual ve Bilmecelerimizi Halledenler – Açık Muhabera⁸⁷ kategorilerinin yer aldığı görülmektedir.

Dergide yer alan yazılar “Çocuklara Rehber Dergisi’nin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi” bölümünde “Eğitim, “Din” ve “Ahlak” kategorisi altında incelenecektir. Dergide “Hikâye”, “Roman”, “Manzume” “Mütenevvia” gibi kategoriler altında yer alan diğer yazılar da yine ele aldığı konular itibarıyla bu üç kategori içerisinde değerlendirilecektir.

Aşağıda, bu üç kategoride yayınlanan yazılar hakkında kısa bir değerlendirme yapılacak ve kategori hakkında bilgi verilecektir.

2.3.7.1. Eğitim

Çocuklara Rehber Dergisi’nde eğitim konusuna dair 18 farklı yazı⁸⁸ yer almakta olup, bu yazılarda eğitimin önemi ve gerekliliği çeşitli bakış açılarından ele alınmaktadır. Yazılarda Hz. Muhammed, Hz. Ali gibi önemli şahsiyetlerin sözlerine yer verilerek eğitimin kıymeti vurgulanmıştır. Cehaletin kötülüğü, ilmin fazileti, eğitim sisteminin geliştirilmesi, kız çocuklarının eğitimi, özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların durumu ve mesleki tercihler gibi konular işlenmiştir.⁸⁹

Yazılar arasında, Nüzhet Hanım’ın “Büyücek Kızların Hayatı”⁹⁰ başlıklı dizisinde kız çocuklarının eğitimi ve mezuniyet sonrası hayatı anlatılmakta, Cemil Hâverî’nin “Mesâil-i Fenniye-i Tabâbet ve Terbiye-i Etfal”⁹¹ yazısında ise zekâ geriliği yaşayan çocukların durumu ele alınmaktadır. Ayrıca Ahmed Refik Efendi’nin “İmtihan Mevsimi Mektebi Ziyaret”⁹² adlı yazısında sınav sistemi gözlemleri paylaşılmaktadır.

Eğitimle ilgili diğer yazılarda ise terbiyenin ahlaka etkisi, ilmin üstünlüğü, cehaletin zararları, okuma alışkanlığının önemi gibi konular daha detaylı anlatılmıştır. Örneğin, Hüseyin

⁸⁷ Çocuklara Rehber (1897), Münderecat, Sayı Nr. I/3, s. 1.

⁸⁸ Bkz. Ekler-1: Çocuklara Rehber Dergisi’nin Din Eğitimi Fihristi

⁸⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/37, s. 4; Nr. II/48, s. 7-8; Nr. III/3, s. 11; Nr. III/17, s. 6-8.

⁹⁰ Çocuklara Rehber, (1897), Sayı Nr. I/12, s. 2-3.

⁹¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/8, s. 3.

⁹² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/10, s. 4-5.

Ziya Efendi cehaletin zararlarını anlatırken⁹³, Leman imzalı “Menekşe”⁹⁴ başlıklı yazıda çalışkan ve bilge kişiler yüceltilmiş, Ohrılı Hüseyin’in “Akıl”⁹⁵ başlıklı yazısında aklın ve bilginin fazileti vurgulanmıştır.

Dergide yer alan diğer eğitim yazıları ve eğitimin din ve ahlakla olan ilişkileri bir sonraki bölümde müstakil olarak genişçe ele alınacaktır.

2.3.7.2. Din

Çocuklara Rehber Dergisi ele aldığı birçok konuda kaynağını dinden alan unsurlara yer vermiş ve özellikle de yazılarında İslam ahlakına vurgu yapmıştır. Dergide kaleme alınan birçok yazıda dini ve ahlaki temaya rastlamak mümkündür. Ancak derginin tasnifine göre doğrudan “Din” kategorisinde beş adet yazı⁹⁷ kaleme alınmıştır. Bu yazıların genellikle çocukları bilgilendirmek ve motive etmek amacıyla yazıldığı görülmektedir.

Din başlığı altında yayınlanan yazılardan üç tanesi şiir, bir tanesi hikâye ve bir tanesi de tanıtım yazısı olarak kaleme alınmıştır.

Söz konusu yazılardan “Tıfl-ı Sâim”⁹⁸ başlıklı manzumede, oruç tutan küçük bir çocuğun sabrı ve ibadetlerine olan bağlılığı anlatılarak ideal bir Müslüman çocuk modeli çizilmiştir. Bu model, ahlaki erdemlerin küçük yaşta kazanılmasına yönelik mesajlar içermektedir.

“Amentü Billahi”⁹⁹ adlı manzume, Allah’a iman konusunu işler ve Allah’ın yüce sıfatlarını detaylı bir şekilde ele alarak okuyuculara dini bir bilinç kazandırmayı amaçlar.

“Kuva Kuva”¹⁰⁰ adlı manzumede ise küçük bir kızın kuş seslerinden yola çıkarak Allah’ın birliğini fark etmesi anlatılır. Bu sembolik anlatım, çocukların doğayı dini bir bilinçle algılamasına katkı sağlar.

“Küçük Hafize”¹⁰¹ başlıklı yazı, 11 yaşındaki Nadide Hanım’ın hafız olma sürecini anlatır ve onun azmi, başarısı ve kardeşine duyduğu sorumluluk bilinci vurgulanır.

“Senûsiler”¹⁰² başlıklı makale, Senûsiyye tarikatının tarihini ve Afrika’daki İslami yayılma misyonunu ele alarak tarikatın İslam dünyasındaki önemine dikkat çeker.

⁹³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/37, s. 9.

⁹⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/47, s. 1.

⁹⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/45, s. 5-6.

⁹⁷ Bkz. Ekler-1: Çocuklara Rehber Dergisi’nin Din Eğitimi Fihristi

⁹⁸ Çocuklara Rehber (1897), Tıfl-ı Saim, Sayı, Nr. I/42, s. 1-2.

⁹⁹ Çocuklara Rehber (1897), Amentü Billahi, Sayı, Nr. II/1, s. 2-3.

¹⁰⁰ Çocuklara Rehber (1897), Ku Kuva Kuva, Sayı, Nr. II/2, s.1.

¹⁰¹ Çocuklara Rehber (1897), Küçük Hafize; Nr. I/ 3, 24 Nisan 1313, s. 4.

¹⁰² Çocuklara Rehber (1897), Senûsiler [Din] Nr. III/28, 14 Teşrîniyevel 1315, s. 7-8.

Söz konusu yazılar ve dergide yer alan diğer dini temalı yazılar bir sonraki bölümde müstakil olarak ele alınıp din eğitimi perspektifinden incelenecektir.

2.3.7.3. Ahlak

Çocuklara Rehber Dergisi değerler öğretimine ve ahlak eğitimine öncelik veren dergilerdendir. Dergide doğrudan “Ahlak” kategorisinde toplamda 75 yazı¹⁰⁴ bulunmaktadır.

Ahlak ve değerlerle ilgili yazıların genellikle anekdot, hikâye ve makale türünde yazılar olduğu görülmektedir. Bazı yazılarda bunların iç içe birlikte kullanıldığı da görülmektedir. Yayınlanan bu yazılarda en fazla üzerinde durulan konular ise; ahlak öğretimi, güzel ahlak, beşerî ilişkiler, iş ahlakı, gayri ahlaki davranışlar ve evrensel ahlaki değerlerdir. Bununla birlikte dergide yayınlanan seri yazılarda ve münferit yazılarda ahlak eğitimi bağlamında, hakkın ve hukukun gözetilmesi, sorumlulukların ertelenmemesi, vatan sevgisi ve borçlu kalmama erdemi gibi önemli değerler vurgulanmaktadır. Aynı zamanda düzenli ve tertipli olmanın gerekliliği, sevgi ile emek arasındaki ilişkinin önemi ve insanlığa hizmet etmenin toplumsal bir görev olduğu üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte, emeğin kıymeti, cömertlik ve misafirperverlik gibi geleneksel değerlerin korunması gerektiği belirtilirken, malumatfuruşluk ve haset gibi olumsuz özelliklerin ise kaçınılması gereken davranışlar olduğu ifade edilmektedir. Kişinin reddedilme durumunu olgunlukla karşılaması gerektiği ve acelecilikten sakınılması gerektiği dile getirilmiştir. Ayrıca, yardım talebinde bulunma (ricacılık) ve vicdan azabı gibi kavramlar ahlaki bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Âdâb-ı muaşeret kurallarına uymak, dostluğu pekiştirmek, daha küçük yaştaki kişilere zarar vermemek ve özür dilemeyi bir erdem olarak kabul etmek gerektiği vurgulanmaktadır.

Kişilerin birbirine iyi muamelede bulunması, bireylerin kendi hatalarını küçümsememesi ve güvenilirlik ile namusluluğun erdem olarak kabul edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Şöhret arzusunun tehlikelerine dikkat çekilerek, şükür ve kanaatkârlık gibi değerler üzerinde durulmaktadır. Yalan söylemenin ve kibirli davranışların sakıncaları dile getirilirken, yardımseverlik, faziletli olma ve gayretli çalışmanın önemine vurgu yapılmıştır. Kişinin düşünmeden hareket etmemesi ve kötülüklere iyilikle karşılık vermesinin gerektiği de ahlaki bir değer olarak sunulmaktadır.

Ahlak eğitimi çerçevesinde, “damlaya damlaya göl olur” ve “adım adım uzağa gidilir” gibi atasözleri ile bireylere sabrın ve düzenli gayretin başarı getireceği anlatılmaktadır. Ayrıca,

¹⁰⁴ Bkz. Ekler-1: Çocuklara Rehber Dergisi’nin Din Eğitimi Fihristi

“sağ elin verdiğini sol el görmemeli” ve “ağaç yaşken eğilir” gibi atasözleri, toplumsal dayanışmanın ve erken yaşlarda verilen eğitimin önemini pekiştirmektedir. Gazali, Bergamalı Galen ve Şeyh Said gibi önemli düşünürlerin fikirleri, ahlak eğitiminin felsefi temellerini güçlendirmekte ve bu değerlerin teorik arka planını oluşturmaktadır.¹⁰⁶

2.3.7.4. Tarih

Çocuklara Rehber Dergisi’nde, ifade edilen eğlence anlayışına paralel olarak çocukların merak duygusu canlı tutulmaya çalışılmış, tarihin gizemli ve ilgi çekici konularına yer verilmiştir. Bu yazılarda; eşyanın tarihine yer verilerek günümüzle bağlantısı kurulmuş, böylece medeniyetler tarihi incelenmeye çalışılmıştır. Ayrıca dergide, edebiyat tarihi ve yerel tarih konularına da yer verilmiştir. Derginin tarih konusunda ele aldığı konu başlıklarından bazıları ise şunlardır: Halil Kâmil’in yazdığı “Kahve”,¹⁰⁸ M. Macide’nin kaleme aldığı “Tuzun Tarihi”,¹⁰⁹ “Ayakkabıların Tarihi”,¹¹⁰ “Kitabın Tarihi”,¹¹¹ “Telgraf (Kurûn-ı Atıkada Nakl-i Havadis İçin İstimâl Olunan Vesait)”,¹¹² Selanik tarihinin tanıtıldığı “Küçük Bir Devriâlem”,¹¹³ eski tarihlerde kullanılan araç ve gereçlerin tanıtımının yapıldığı “Eski ve Garip Âdetler”¹¹⁴ ve “Osmanlı Edebiyatının Tarihçesi”.¹¹⁵

Bununla birlikte okuyucular tarafından gönderilen bazı sorular da detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Örneğin, bir okurun yolladığı “Kâğıdı ilk imal eden kimdir?”¹¹⁶ sorusuna cevaben kâğıdın tarihi anlatılmıştır. Dergide, toplamda on bir tarih yazısı yayınlanmıştır.

2.3.7.5. Fen ve Teknoloji

Dergide, “Garaib-i Tabiiyeden”,¹¹⁷ “Şeker (Musâhebe)”,¹¹⁸ “Franklin ve Siperisâika”,¹¹⁹ “Şebnem (Fünûn-ı tabiiyyeden)”,¹²⁰ “Mâlûmat-ı Fenniyeden”,¹²¹ “İlmu’l-

¹⁰⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/38, s. 4.

¹⁰⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. IV/46, s. 3-5.

¹⁰⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/34, s. 3-4.

¹¹⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/48, s. 4-6.

¹¹¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/17, s. 3-5.

¹¹² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/32, s. 2-3; Nr. II/46, s. 1-2; Nr. II/47, s. 1-2; Nr. III/46, s. 1-2; Nr. III/47, s. 1-2;

¹¹³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/8, s. 8; Nr. III/9, s. 4-6; Nr. III/10, s. 5; Nr. III/11, s. 3-4; Nr. III/12, s. 5-6; Nr. III/26, s. 6-7.

¹¹⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/15, s. 3-4.

¹¹⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/9, s. 6-7.

¹¹⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/10, s. 6-7.

¹¹⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/16, s. 5-6.

¹¹⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/51, s. 3-4.

¹¹⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/1, s. 3-4.

¹²⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/2, s. 1-3.

¹²¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/23, s. 10; Nr. III/6, s. 2-3; Nr. IV/8, s. 2-3.

Eşya”,¹²² Fenni Eğlencelerden”¹²³ gibi çeşitli başlıklar altında fen ve teknoloji alanında toplamda yüz seksen bir yazı yayınlanmıştır. Bu yoğunluk derginin bilime verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir. Bu yönüyle de Çocuklara Rehber Dergisi diğer dergilerden temeyyüz etmektedir.

Dergide yayınlanan bu başlıklar altında şu konulara yer verilmiştir: Fizik, kimya, biyoloji, zooloji, botanik, astronomi, jeoloji, güneş sistemi, ışık sistemi, sıcaklık kanunu, ilginç hayvanların tanıtımı ve tarihte gerçekleşmiş buluşlar ve icatlar başta olmak üzere güncel teknolojik gelişmeler hakkında çocukları bilgilendirici yazılar kaleme alınmıştır.

2.3.7.6. Oyun ve Sanat

Derginin ilk yılında yoğun ders saatlerinden sıkılan çocukların eğlenmeleri ve aynı zamanda bedensel ve zihinsel sağlıklarını geliştirmeleri için “Mektep Oyunları”¹²⁴ başlığıyla on üç oyun yayınlanmıştır. Yayınlanan oyunların okuyucularda olumlu karşılandığı ve birçok oyunun yine “Mekteb-i Terakki” öğrencileri tarafından oynandığı ifade edilmektedir.

Çocuklara Rehber Dergisi’nde, sanat da ihmal edilmemiş ve resim, heykel, şiir, musiki ve fotoğrafçılık konularının anlatıldığı toplamda üç yazıya yer verilmiştir. Bu yazılar “Sanâyi-i Nefise ve Fotoğrafçılık”¹²⁵ başlıklarıyla kaleme alınmıştır.

Çocuklara Rehber Dergisi’nde, çocukların eğitim ve gelişimini desteklemek amacıyla bunun dışında farklı konular da ele alınmıştır. Dergide ekonomi ve çalışma hayatına dair yazılar “Telhis-i Mebâdî-i İlmü’s-Servet”¹²⁶ başlığıyla; geometriye dair konular “Yanıltmaca”¹²⁷ başlığıyla; sağlıkla ilgili yazılan toplam yirmi sekiz yazı “Hıfzu’s-Sıhha”¹²⁸ başlığıyla; okul ve törenlerde söylenen şiir ve marşlar “Mektep Şarkısı”¹²⁹ başlığıyla; öğrencilerden gelen mektuplar, sorular ve cevaplar “Şâkirdanın Mâhsûlat-ı Kalemîyyesinden”¹³⁰ başlığıyla; dönemin okullarının tanıtıldığı ve okullarla ilgili haberlerin yer aldığı yazılar “Şuûn-i Mekâtîp”¹³¹ başlığıyla; bilmecelerden ve ödüllü sorulardan hariç özel olarak sorulan sorular “Suallerimiz”¹³² başlığıyla; her yıl yazılan takdim yazıları ise “Mesleğimiz” başlığıyla ele

¹²² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/19, s. 2.

¹²³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/15, s. 9.

¹²⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/23, s. 7-8; Nr. I/24, s. 7; Nr. I/25, s. 7-8; Nr. I/27, s. 7; Nr. I/25, s. 7; Nr. I/29, s. 6-7; Nr. I/30, s. 6; Nr. I/31, s. 7; Nr. I/32, s. 7; Nr. I/34, s. 6.

¹²⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/18, s. 1-2.

¹²⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/4, s. 3-4.

¹²⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/41, s. 2-3.

¹²⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/8, s. 3.

¹²⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/48, s. 3.

¹³⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/29, s. 4-5.

¹³¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/11, s. 7; Bkz. diğer sayılar.

¹³² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/1, s. 8; Bkz. diğer sayılar.

alınmıştır. Dergide kaleme alınan konular zikredilen başlıklar altında incelenmemişse “Şetta¹³³ ve Mütenevvia”¹³⁴ başlığı altında yayınlanmıştır.

Bunların dışında dergide toplam otuz sekiz yazıda “coğrafya”, beş sayıda “hitabet dersleri” iki yazıda “kitabet dersi”, dört yazıda “doğal afetler”, seksen yedi sayıda “hikmetli sözler”, toplamda otuz üç sayıda “haber” yedi sayıda farklı alanlarda hazırlanmış “istatistikler” on bir sayıda “tebrik ve teşekkür” her yıl periyodik olarak padişahın tahta çıkış ve doğum gününü kutlamalarında “Cülûs-ı Hümâyün ve Velâdet-i Padişahî”¹³⁵ yazıları, toplamda yüz doksan altı adet “duyuru” otuz üç adet “ihtar ve on üç adet “tashih” yazısı yayınlanmıştır.¹³⁶

2.3.8. Çocuklara Rehber Dergisi’nin Eğitim Anlayışı

Tarihsel süreç içerisinde eğitim reformları ve politik değişiklikler, çocuk dergilerinin eğitici içeriklerini doğrudan etkilemiştir. Bu dönemde, eğitim felsefesinde benimsenen hedefler ve istenilen insan modelinin inşasında çocuk yayınları önemli bir ikincil kaynak olarak değerlendirilmiş ve bu doğrultuda içerik üretimi yapılmıştır. Dönemin eğitim politikaları, Çocuklara Rehber Dergisi’nin yayın akışını doğrudan etkilemiş, okullaşma ve reform çalışmaları kapsamında eğitime ve okumaya teşvik eden yazılara sıklıkla yer verilmiştir. Batılılaşma etkisiyle eğitimde uygulanan reformlar, dergide sürekli gündemde tutulmuş, bu amaçla özellikle fen ve teknoloji, sanat gibi kategoriler altında genç okurlara aktarılmaya çalışılmıştır.

Çocuklara Rehber Dergisi’nin eğitim anlayışı, ilk sayısından itibaren geleneksel eğitim eleştirisi üzerine kurulmuştur. Dergide yayımlanan yazılarda ezberci ve tekdüze eğitim anlayışına yönelik eleştirilerde bulunulmuş, soyut ve karmaşık konuların daha eğlenceli hale getirilmesi gerektiği savunulmuştur.¹³⁷ Derginin ilk yazısında bu dile getirilmiş “Mesleğimiz” başlığı altındaki tanıtım yazısında, okulda görülen derslerin çoğunlukla sıkıcı, zorlayıcı ve zihni yoran konular içerdiği ifade edilmiştir. Yine “Makale-i Mahsusa”¹³⁸ başlıklı bir yazıda kinayeli bir üslupla ezbercilik şöyle eleştirilir; “Her şeyi taharrî ve tetkike olan kabiliyet-i fitriyyesini mahvedebilmek için evvelce yazılmış, hazırlanmış bir yığın târifatı ezberlemeye ve bir şair-i hakim dediği gibi onu “âlem memat kütübe hapis” ile başkalarının anlayarak okuduklarını

¹³³ Çeşitli, başka başka, ayrı ayrı. Çok ve müteferrik olan.

¹³⁴ Çeşitli, türlü, başka.

¹³⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/39, s. 1-3.

¹³⁶ Kar, *Çocuklara Rehber Mecmuası’nın İncelemesi*, 19-54.

¹³⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/1, s. 2.

¹³⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/40, s. 2-3.

anlamadan ahmakâne tekrar eden bir papağan haline tenzile ve muhat bulunduğu eşya ve ahvali bizzat rüyet ve muhâkeme edebilmek zevk ve âdetinden tecride gayret ediniz.”

Eğitim, dergide insana özgü bir olgu olarak ele alınmış, insanı tanımanın eğitim sürecinin başlangıç noktası olduğu vurgulanmıştır. Derginin ilk sayısında yer alan yazıda, “Malumdur ki tâb-ı insani daima teceddüde meyyaldir.”¹³⁹ ifadesiyle insanın doğasında yenilik arayışı olduğu dile getirilmiş, bu nedenle eğitimde de yenilikçi bir anlayışın benimsenmesi gerektiği ileri sürülmüştür.

Dergide, eğitimin akıl sahibi insana özgü olduğu vurgulanmış ve aklın korunması gerektiği belirtilmiştir. Aklın insana verilmiş büyük bir nimet olduğu hatırlatılmış, insanın yaşamını sürdürebilmesi için aklın önemi üzerinde durulmuştur. Aklın insana itibar kazandırdığı, akıl yoksunluğunun ise insanı saygı ve itibardan mahrum bıraktığı şu sözlerle ifade edilmiştir: “Killet-i akıl ise malikinın muhafaza-i vakar ve itibarından mahrum eder.”¹⁴⁰

Dergide, olaylara sebep-sonuç ilişkisi içerisinde bilimsel bir bakış açısıyla yaklaşılmaktadır. On ikinci sayıda yayımlanan “Şebnem”¹⁴¹ başlıklı yazıda, şebnemin nasıl oluştuğunun bilimsel olarak açıklanması ve fizik kurallarına yer verilmesi bu görüşü destekler niteliktedir.

Tanzimat Dönemi’nin getirdiği yeni yaşam ve eğitim anlayışı, eğitimi statik bir yapıdan kurtarıp dinamik bir yapıya kavuşturmayı hedeflemiştir. Bu anlayış, derginin “Mesleğimiz”¹⁴² başlıklı ilk yazısında desteklenmiş, hayat ve insan davranışlarının sürekli değişim ve yenilenme içerisinde olduğu vurgulanmıştır. Eğlence de bu değişim ve dinamizmin bir yansıması olarak değerlendirilmiş, eğitimi daha renkli, çekici ve yararlı hale getirme hedefi ortaya konulmuştur.¹⁴³ Dergide bu anlayış, derslerin sonunda hikayeler, şiirler ve latif fıkralar gibi hoş içeriklerin eğitimin bir parçası olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirten şu ifadeyle desteklenmiştir: “Derslerinizin hitâmında hikâye gibi, manzûme gibi latif fıkralar, ahenkli sözler okumak veya dinlemek, hoş bir tarz-ı ifade ile merakımızı mûcip olan şeyleri iştirip öğrenmek tatlı bir eğlence yerine geçmez mi?”¹⁴⁴

¹³⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/1, s. 2.

¹⁴⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/45, s. 5.

¹⁴¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/2, s. 3.

¹⁴² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/1, s.2.

¹⁴³ Şimşek, *Tanzimat ve Mutlakîyet Dönemi Dergileri*, 383.

¹⁴⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/1, s.2.

Dergide eğitimin işlevselliği üzerinde durulmakta ¹⁴⁵ ve eğitimin hayat boyu devam ettiği, yaşamı kolaylaştırdığı ve hayatın devamlılığı için en temel şart olduğu ifade edilmektedir.¹⁴⁶ Eğitimin işlevi şu dörtlükte veciz bir şekilde dile getirilir:

Mebâ-ı feyz-ü atadır mektep,
Mazhar-ı nûr-u safadır mektep,
Verir afâk-ı terakkîye ziya,
Şems-i taban-ı hüdadır mektep.

Okulun gerekliliği ve eğitimin işlevini anlatan başka bir makalede eğitimin faydalarından bahsedilir. “Mektebe ilk gittiğimde ben neydim? Hiç.! Kendimden, dünyadan, insanlardan, hayvanlardan, taştan, topraktan, velhasıl birer cism-i basitten ibaret ad ve zan ettiğim bil cümle eşyadan bi haber idim. Kıymettar kitaplarım bana bunların lisanını öğretti. Sûret-i terkiplerini anlattı.”¹⁴⁷

Derginin yayınlandığı dönemin şartlarını ve okullaşma yönündeki çalışmaları düşündüğümüz zaman derginin okullaşmaya ve eğitimin yaygınlaştırılmasına katkıda bulunmaya çalıştığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Dergide yer alan “Mektep Manzumeleri”¹⁴⁸ isimli yazılarda okulların ve eğitimin önemi üzerinde durulurken okula gitmek özendirilir. “Bir Muallimin Muvaffakiyeti Lüzum-ı Tahsil”¹⁴⁹ başlıklı başka bir yazıda ise; eğitimsiz bir adamın, oğlunu okula göndermemesi ve yardımcısız çalışması sonucu ticari ve miras meselelerinde aldatılması anlatır. Bir muallimin durumu açıklamasıyla eğitimin önemini kavrayan adam, oğlunu okula yazdırıp kendine bir yardımcı tutar. Bu hikâyeyle, okuma-yazma ve hesaplama becerilerinin hayatın her alanında koruyucu olduğu, eğitimin sadece şehirli çocuklara değil herkese gerekli olduğunu ve okula gitmenin uzun vadede birey ve toplum için büyük kazançlar sağlayacağı vurgulanır.

Dergide okulu sıkıcılıktan kurtarmak için farklı yöntemler önerilmektedir. Bu yöntemlerden birisi eğitimin okulun dışında devamlılığının sağlanmasıdır. Temelde dergiciliğin ve özellikle de çocuk yayınlarının amacı okul dışında eğitimi desteklemek ve çocukların boş vakitlerini daha verimli ve eğlenceli hale getirmek olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuklara Rehber’de okul dışında eğitim ayrıca desteklenmiş, örnek uygulamalar ve anlatımlarla okul dışında da eğitimin varlığına işaret edilmiştir. “Mektep Âleminde Tenezzüh Yahut Bir Hatıra”¹⁵⁰

¹⁴⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/37, s. 1.

¹⁴⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/37, s. 2.

¹⁴⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/51, s. 3.

¹⁴⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/49, s. 1-2.

¹⁴⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/12, s. 2-4.

¹⁵⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/9, s. 9-10.

başlıklı yazıda kır gezisinden izlenimler çocukların diliyle anlatılmaktadır Ayrıca okulda sınıf dışında yapılan deney çalışmaları da örnek uygulamalar olarak gösterilmektedir. Bu da eğitimin okul dışında da yapılmasının desteklendiğini ve doğal ortamlarda yaparak yaşayarak öğrenme ilkesinin önemsendiğini göstermektedir.

Eğitimin temel ilkelerinden bir tanesi de öğrenciyi aktif olarak eğitim sürecine dahil etmesi ve öğrencinin yaşayabileceği problemlere çözüm önerileri sunmasıdır. Çocuklara Rehber Dergisi'nde ele alınan yazıların kahir ekseriyeti bilgilendirici ve eğitici yazılardır. Bu yazıların içerisinde yeni eğitim anlayışına da uygun olarak çocukların hayatta karşılaştıkları problemlere dair pratik çözümler sunmaktadır. Örneğin bir yazıda “Eski cevizlere taze hali ve lezzeti vermek”¹⁵¹ için neler yapılması gerektiği anlatılmaktadır. Dergide yayınlanan tek roman olma özelliği de taşıyan “Mektepli Ferit” başlıklı yazı dizisinde baş karakter Ferit'in bir kır gezisinde suya düşen arkadaşını öğrendiği pratik bilgilerle nasıl kurtardığı anlatılmaktadır.¹⁵² Bu şekilde okul içinde ve dışında yapılan deneyler ve deneyimler yoluyla yaparak ve yaşayarak öğrenme yaklaşımının örnekleri verilmektedir.¹⁵³

Derginin üzerinde durduğu diğer bir konu ise eğitim-öğretimin belirli bir dönemde gerçekleşmesi gerektiğidir. Çocukluk ve gençlik döneminin eğitim için en önemli dönem olduğunu ve bu fırsatın değerlendirilmesi gerektiği savunulmaktadır. “Şebabat bahar kadar latiftir. Fakat o letâfet vakti hüsn-i istimal etmekle hasıl olur. Zira hüsn-i istimal edilmemiş bahar, mübeddel hazan olur. Mektep zamanı olan şebabat vakti say edenler istikballerini tenvir ederler.”¹⁵⁴ Yine başka bir yazıda çocukluk döneminin eğitim açısından önemi şöyle anlatılır; “Talim ve tahsil-i ulum ve fûnun için en müsait zaman sabâvettir.”¹⁵⁵

Dergide eğitimde fırsat eşitliği savunulmakta ve birçok yazıda cinsiyet ayrımı yapılmaksızın hem erkek hem de kız çocuklarının eğitime erişiminin önemi vurgulanmaktadır. Örneğin bir yazıda şu ifadelerle kız çocuklarının eğitiminin gerekliliğine dikkat çekilmektedir: “Okumak bilmeyen bir kadın hıfzısıhhat-i etfali nereden bilecek? Evladına müstaid olduğu talim ve terbiyeyi nasıl verecek?”¹⁵⁶ Bu ifadeler, toplumsal rolleri icabı gelecekte birer anne adayı olan kız çocuklarının da en az erkek çocukları kadar eğitime ihtiyaç duyduklarını ortaya koymaktadır. Benzer bir şekilde, başka bir yazıda her kız çocuğu, geleceğin annesi ve mürebbiyesi olarak görülmekte ve kız çocuklarının eğitime şu sözlerle vurgu yapılmaktadır:

¹⁵¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/19, s. 6.

¹⁵² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/7, s. 5-6.

¹⁵³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/28, s. 6-7.

¹⁵⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/20, s. 4.

¹⁵⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/37, s. 1.

¹⁵⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/12, s. 2.

“İşte bu sebepten kadınların erkekler kadar ilme aşına bulunması elzemdir. Bir kadın da erkekler gibi cemiyet-i beşeriyeye hizmet etmeye mecburdur.”¹⁵⁷ Son cümlede yer alan “Cemiyet-i beşeriyeye hizmet etmeye mecburdur” ifadesiyle kız çocuklarının toplumsal hayatta erkekler kadar aktif bir rol üstlenmesi gerektiği gerek anne olarak gerekse bir birey olarak büyük sorumluluklarının olduğu ifade edilmektedir. Dergide yine “Mektep Oyunları (Kız Çocuklarına Mahsus)”¹⁵⁸ başlığında yer alan oyunların sadece erkeklere yönelik değil kızlara özel oyunların da dergide yer alması bunu destekler mahiyettedir.

Dergide, modernleşme ve eğitimde fırsat eşitliği çabalarının yanı sıra, geleneksel kadın rollerinin de hala benimsendiğini görmek mümkündür. Bir yandan kız çocuklarının topluma aktif bireyler olarak katkıda bulunmasını teşvik edilirken, diğer yandan onların annelik ve eğitimci rolleri gibi geleneksel sorumluluklarını da koruma çabasının olduğu görülmektedir. Bu anlamda, dergide hem modernleşme çabalarının teşvik edildiğini hem de geleneksel rollerin devam ettirilmesi amacıyla bir denge gözetildiğini söylemek mümkündür.

Dergide, eğitimin kuşatıcılığı ve sürdürülebilirliği savunulur. Dergide, eğitim döneminde kabul gören anlayışa uygun olarak dört kategoride ele alınmış ve 22. Sayıda detaylı bir şekilde tanıtılmıştır:¹⁵⁹

Terbiye-i Maneviye: Din hükümlerini ve ibadet konularını öğrenmek.

Terbiye-i Zihniye: Karşılaşılan güçlükleri aşma yollarını öğrenmek.

Terbiye-i Ahlakiye: Toplum içerisindeki tavır ve davranışlarını kontrol ederek gerçekleştirmeyi öğrenmek.

Terbiye-i Bedeniye: Beyin sağlığını korumasını öğrenmektir. Bunun için spor yapmak ve dengeli beslenmek gerekir.

2.3.9. Çocuklara Rehber Dergisi’nin Çocukluk Anlayışı

Çocuklara Rehber Dergisi’nde yayımlanan yazılar, dönemin sosyo-kültürel yapısına uygun olarak dini ve ahlaki değerleri ön planda tutan, ahlaklı, erdemli ve otoriteye saygılı bireyler yetiştirme amacı gütmektedir. Dergide, ideal insan modeli detaylı bir şekilde tasvir edilerek okuyuculara örnek çocuk portreleri sunulmuş ve bu modeller üzerinden çeşitli

¹⁵⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/12, s. 3.

¹⁵⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/34, s. 6.

¹⁵⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/22, s. 2-3.

tavsiyelerde bulunulmuştur. Derginin hedeflediği örnek birey; aklını kullanan, çalışmayı ve gayreti seven, büyüklerine karşı saygılı, edepli ve ahlaklı, toplumla barışık, okumayı seven bir model olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dergide rol model olarak belirlenen çocuğun kısıtlamalardan uzak bir ortamda yetişmesi gerektiğine inanan yenilikçi bir anlayış hakimdir. Dergide, dönemin toplumsal koşullarında çocukların aşırı disiplin altında yaşadığına işaret edilerek bu yaklaşım eleştirilmektedir. Aşırıya kaçan bu tutum ve disiplinin, çocukların özgürlüklerini kısıtladığı ve onları mutsuz ettiği belirtilmektedir.

“Söyleniş”¹⁶⁰ başlığı ile yayınlanan köşe yazısında çocukların aşırı disiplinden ve cezalardan şikayetlerine yer verilir;

“Validem: - Raci esvabını kirletme. Zira pederine söylerim. Cezalanırsın.

Mektepte Mubassır:¹⁶¹ - Raci arkadaşlarını rahatsız etme, Muallim Efendi’ye haber veririm, cezalanırsın.

Muallim Efendi: - Bugün yine dersini bilemedin yahut dersine dikkat etmiyorsun. Vazife defterini kirletmişsin. Daha bilmem ne yapmışsın diyerek ceza aldığımı haber verir. Hizmetçisi, mubassır cezadan bahseder. Pederimden, validemden, müdür efendiden, muallim efendilerinden her akşam, her gün ceza, her saat ceza. Artık bunun her türlüünü çektim. Hepsini öğrendim. Bu da hoş bir kelime değil, geçelim.”

Ceza ve disiplin noktasındaki sert tutum eleştirilirken bir yandan da çocukların bazı sorumluluklarının olduğu kabul edilmektedir. Çocukların özellikle anne ve babalarına karşı sorumluluklarının olduğunu onlara itaat etmekle mükellef oldukları ifade edilmiş ve; “... ve bize i’tâ edilen evamirin iyiliğimiz için olduğunu bilirsek, o halde vazifemizi tamamen yapmış oluruz”.¹⁶² Ancak bu sorumlulukların, çocukların gelişimini engellemeyecek şekilde yerine getirilmesi gerektiği ileri sürülmüştür.

Tanzimat Dönemi’nde çocuğa bakış açısındaki değişimle birlikte çocuklar üretken bir birey halini almış dönem dergilerine yazılarıyla aktif katılım sağlamıştır. Çocuklara Rehber Dergisi’nde de bu anlayışın özellikle gelişmesi amaçlanmış “Şakirdanın Mahsûlat-ı

¹⁶⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/31, s. 1.

¹⁶¹ Mubassır: Osmanlı Dönemi’nde okullarda disiplin görevlisi.

¹⁶² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/25, s. 2.

Kalemiyesinden”¹⁶³ üst başlığıyla çocuk okurların yazılarına yer verilmiştir. Bu yazılar Muallim Ahmet Midhat Efendi’nin değerlendirmeleri ve eleştirileriyle birlikte aynen yayınlanmıştır. Bu yöntemle çocuklar usta çırak ilişkisi içerisinde eğitilmeye çalışılmış ve bu sayede çocukların özgün eserler ortaya koyarak hem aktif katılımları hem de yaratıcılıkları geliştirilmeye çalışılmıştır.¹⁶⁴ Dergide bazen okurlardan gelen sorularla derginin içeriği belirlenmiş ve sorulara cevaplar verilmiştir. Örneğin “Kâğıdı ilk imal eden kimdir?” sorusunu soran bir çocuğa cevap verilmiştir.¹⁶⁵ Ayrıca sadece okurlar soru sormamış, “Suallerimiz”, “Bilmeceler” gibi yazı köşeleriyle okurlara sorular sorulmuş ve onların aktif katılımı ve takibi istenmiştir.¹⁶⁶

Çocuklara Rehber Dergisi’ni özgün kılan yönlerden bir tanesi de hedef kitlesine uygun olarak oyun ve eğlence konusundaki anlayıştır. Dergide, çocuklar sadece öğrenim görmekle yükümlü bireyler olarak değil, aynı zamanda oyuna ve eğlenceye hakkı olan varlıklar olarak tanımlanır: “Oynamak sıçramak ne kadar güzel bir eğlencedir. Zaten çocuklar oyun oynama hakkına maliktirler. Bu hakk-ı sarıhlerini kimse inkâr edemez.”¹⁶⁷ Bu anlayış, çocukların psikolojik, fiziksel ve sosyal gelişimlerine bütüncül bir yaklaşımı yansıtır. Dergide, oyun yalnızca vakit geçirme aracı olarak görülmez; aksine, çocuğun sağlıklı gelişimi için vazgeçilmez bir ihtiyaçtır. Derginin bakış açısına göre, derslerini ve sorumluluklarını tamamlayan bir çocuğun dinlenme ve oyun oynama hakkı vardır: “Derslerini, vazifelerini itmam eden bir çocuğun biraz teneffüse, oyuna ihtiyacı vardır. Ders ve vazifesini itmamdan sonra az oyun oynamak, vücutça zihince faideden hali değildir.”¹⁶⁸ Oyun, çocuğun zihinsel ve bedensel gelişimine katkıda bulunmakta ve onun enerjisini olumlu bir şekilde kanalize etmektedir. Özellikle “Mektep Oyunları” başlığı altında yer verilen oyunlar, çocukların eğitim dışı zamanlarını verimli bir şekilde değerlendirmelerini sağlamakta ve sosyal becerilerini geliştirmektedir.

Çocukların en temel haklarından biri olan oyun oynama hakkı, dergide açıkça vurgulanarak bu hakkın inkâr edilemeyeceği belirtilmektedir. Bu hak anlayışı, o dönemin çocukları yetiştirme ve eğitme geleneğine yenilikçi bir perspektif kazandırmaktadır. Ayrıca,

¹⁶³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/48, s. 3.

¹⁶⁴ Hümeıra Demirel Dinler, “Çocuklara Rehber’de Çocuklar Tarafından Kaleme Alınan Yazılarda Modern Çocuk Öznenin Kurulumu”, *Asır Sonunda Bir Çocuk Dergisi: Çocuklara Rehber’e Bugünden Bakmak*, 1. Bs (İstanbul: Ormis, 2024), 139-164.

¹⁶⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/10, s. 6-7.

¹⁶⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/12, s. 8.

¹⁶⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/15, s. 5.

¹⁶⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/32, s. 7.

derginin Osmanlı Dönemi'ne özgü geleneksel ve modern oyunlarından Nesr-i Tâir¹⁶⁹, Top Oyunu, Lasso Yahut Kemend Oyunu¹⁷⁰, Kör Ebe, Çember Oyunu, Gölge Oyunu, Topal Tilki¹⁷¹, Adam Tanıma, Mendil Kapmaca gibi oyunların tanıtılması, geçmişin değerlerini gelecek nesle aktarma amacını da taşımaktadır. Bu oyunlar aracılığıyla çocuklara hem kültürel miras öğretilmekte hem de bedensel ve zihinsel açıdan gelişmeleri desteklenmektedir. Çocuklara Rehber Dergisi, çocukları pasif öğrenenler olarak değil, aktif bireyler olarak görmekte ve onların eğlenerek öğrenmelerine imkân tanıyan bir çocuk anlayışı sunmaktadır.

¹⁶⁹ Bu oyunda yaklaşık yirmi kız çocuğu bir halka oluşturur ve en zeki, en bilgili olanı halkanın ortasında yer alır. Ortadaki çocuk "güvercin" rolündedir, çevresindekiler ise "güvercinin yavruları" olarak adlandırılır. Güvercin, yavrularına uçmayı ve kanat çırpmayı öğretir. Ardından, Arapça ve Farsça hayvan isimlerini sıralamaya başlar. Yavrular, kanatlı hayvan ismi söylendiğinde kanat çırpıp, kanatsız hayvan ismi geldiğinde ise hareketsiz kalırlar. Hata yapanlar, ceza olarak ortaya alınıp ve kanatsız bir hayvan ismi duyduklarında uçmaları, kanatlı hayvan ismi söylendiğinde ise kollarını açarak diz çökmeleri gerekir.

¹⁷⁰ Bu oyunda yaklaşık yirmi kız çocuğu halka oluşturur ve grubun en zeki, en bilgili olanı halkanın ortasına geçer. Ortadaki oyuncu "güvercin" rolündedir, etrafındakiler ise güvercinin yavruları olur. Güvercin, yavrularına uçmayı ve kanat çırpmayı öğretir. Sonrasında Arapça ve Farsça hayvan isimleri söyler. Yavrular, kanatlı hayvan isimleri duyduklarında kanat çırpıp, kanatsız hayvanlar söylendiğinde ise dururlar. Yanılan oyuncular cezalandırılarak ortaya alınıp ve yanlış hareketleri yapmaları istenir; kanatsız hayvan denildiğinde uçmaları, kanatlı hayvan ismi duyulduğunda ise dizleri üzerinde kollarını açmaları gerekir. Kız ya da erkek çocuklarının oynayabileceği bir başka oyunda ise, yere kenarları on adım olan bir kare çizilir ve köşelerine kazıklar dikilir. Büyük karenin dışında daha küçük bir kare daha çizilir ve burası "tilkinin ini" olarak kabul edilir. Tilki rolündeki oyuncu küçük karede bekler, diğer oyuncular ise büyük karenin sınırında dururlar. Tilki, tek ayağıyla ininden çıkarak büyük karenin içinde kaçan oyunculara dokunmaya çalışır; oyuncular sadece büyük karenin içinde kalabilir ve dışına çıkmaya çalışmazlar.

¹⁷¹ Kız veya erkek çocuklarının oynayabileceği bu oyunda, yere, kenar uzunluğu onar adım olan bir kare çizilir. Her köşesine birer kazık dikilir. Bu karenin dışında bir küçük kare daha çizilir. Küçük kare tilkinin ini farz edilir. Tilki rolünü üstlenen oyuncu küçük karede durur, diğer oyuncular büyük karenin kenarına dizilir. Tilki ininden çıkıp tek ayağıyla ilerleyerek büyük kare içindekileri karenin dışına çıkarmaya, onlara dokunmaya çalışır; diğer oyuncular ancak büyük kare içerisinde kaçabilirler.

3. ÇOCUKLARA REHBER DERGİSİ’NİN DİN EĞİTİMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Çocuklara Rehber Dergisi’nin konu kategorisinde belirtildiği üzere, dergide yer alan din eğitimi temelli yazılar, “Eğitim”, “Din” ve “Ahlak” olmak üzere üç ana başlık altında ele alınacaktır.

İlk olarak, “Eğitim” kategorisindeki yazılar, din eğitimi perspektifinden incelenerek, din, ahlak ve eğitim arasındaki ilişkiler çerçevesinde değerlendirilecektir. Bu bağlamda, eğitimin temel unsurları olan ebeveyn, okul, öğretmen ve çevrenin eğitimdeki rolü irdelenecek; ayrıca erken yaşta eğitimin ahlak eğitimine olan etkisi üzerine yazılar da bu kategoride ele alınacaktır. Ahlak ve eğitim arasındaki ilişki, ahlakın doğuştan gelen bir özellik olup olmadığı, erken yaşta ahlak eğitimi gibi konular bu incelemeler içerisinde değerlendirilecektir.

“Din” kategorisinde ise din eğitimi ve ibadet merkezli yazılar ele alınarak, inanç esasları ve ibadetlerle ilgili içerikler bu başlık altında incelenecektir. Bu kategori kapsamında, dergide yer alan dini yazılar ve ibadetlere ilişkin konular da detaylı bir şekilde değerlendirilecektir.

“Ahlak” kategorisinde ise ahlak eğitimi üzerine yazılmış yazılar başta olmak üzere, ahlaka dair tüm içerikler bu başlık altında incelenecek ve değerlendirilecektir. Derginin ahlak eğitimine verdiği önemin altı çizilmiş olup, bu kategorideki yazılar alt başlıklar halinde gruplandırılarak detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Bu değerlendirme, konuların yoğunluğuna göre sınıflandırılarak, “Çalışkanlık”, “Doğruluk”, “Yardıms severlik”, “Merhamet”, “Büyüklerle Saygı”, “Temizlik ve Sağlıklı Yaşam”, “Adab-ı Muaşeret”, “Vatan Sevgisi”, “Vicdan Muhasebesi”, “Temel Hak ve Özgürlüklere Saygı” gibi başlıklar altında yapılacaktır. Bu başlıklara dair ahlaki davranışların teşvik edilmesinin yanı sıra, dergide yer alan özdeyişler, atasözleri ve hikmetli sözler “Güzel Ahlaka Dair Özlü Sözler” başlığı altında sunulacaktır.

Ayrıca, bu kategoride kötü davranışlar ve zararlı alışkanlıklar da incelenecek ve “Tembellik”, “Dilencilik”, “Yalan Söylemek”, “Haset ve Kıskançlık”, “Gurur ve Kibir”, “Açgözlülük”, “İsraf”, “Boşboğazlık-Gevezelik”, “Tecessüs”, “Hırsızlık”, “Önyargılı Olmak”, “Bencillik” ve “Zararlı Alışkanlıklar” gibi alt başlıklar halinde tasnif edilecektir. Bu bölüm, “Kötü Ahlaka Dair Özlü Sözler” başlığı altında özdeyişlerle tamamlanacaktır.

3.1. Eğitim Kategorisinde Yer Alan Yazılar

Dergide eğitim konusuna özel bir önem atfedilmiş ve bu alanda çeşitli yazılar kaleme alınmıştır. Derginin yayın hayatı boyunca doğrudan eğitim konusunda on sekiz¹⁷² yazı yayınlanmıştır. Bu yazıların her biri eğitimin farklı yönlerini ele almaktadır. Eğitime dair yayınlanan bu yazılarda ele alınan konular; eğitimin önemi, cehaletin kötülüğü, ilmin yüceliği, kız çocuklarının ve özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların eğitimi, dönemin eğitim sistemi, okulların durumu gibi çeşitli hususları ele almaktadır. Bu yazılarda eğitimin önemi Hz. Muhammed (sav), Hz. Ali, Gazali, Sadi Şirazi gibi Doğudan ve John Milton, Tello Daprey, Edison ve Newton gibi Batıdan önemli şahsiyetlerin sözleriyle desteklenmektedir.

Eğitime dair kaleme alınan yazılarda dikkat çeken önemli konulardan bir tanesi kız çocuklarının okutulması meselesidir. Dergide özellikle kız çocuklarının okutulması yönünde tavsiyeler ve teşvikler bulunmaktadır. “Kızları okutmamalı mı okutmamalı mı?” başlıklı yazıda kız çocuklarının okutulmaması yönünde görüş bildirenlerle mücadeleye girilir. Kızların her birinin doğal bir mürebbiye ve anne olduğu vurgulanır. Aile terbiyesinde başrolün annede olduğu hatırlatılır ve Hz. Peygamberin “beşikten mezara kadar ilim tahsil edin” hadisi zikredilerek kadın olsun erkek olsun ilim öğrenmenin herkese farz olduğu dile getirilir. “Azamet-i ilahiye, vahdaniyet-i rabbaniyeyi bize talim eden marifet değil midir?”¹⁷³ sorusuyla birlikte bu marifetten en ziyade kız çocuklarının haberdar olması gerektiği söylenir. Kız çocuklarının okutulmasındaki temel gayenin bir meslek sahibi olmaları değil onların ilim ve irfan sahibi, yetişmiş bir mürebbiye olarak annelik rolünü bihakkın yerine getirmeleridir; ... Bir tabip olamazsa bir kâbile, bir muallime, bir mürebbiye, olur. Terbiyeli bir kızın okuduğu kütüb-i nefise ahlakını ifsat değil ıslah eder.” sözlerinden çıkarmak mümkündür. Dergide zaman zaman savunulan eğitimde fırsat eşitliği, annelik rolü üzerinden kız çocuklarına sunulan eğitim fırsatlarıyla çelişmektedir. Bu yaklaşım, kız çocuklarına tek tip bir toplumsal rol atfederken, onlara farklı toplumsal rollerin tanınmaması, fırsat eşitliği ilkesinin tam anlamıyla sağlanmadığını göstermektedir. Bu durum, derginin geleneksel değerlerden etkilenecek, eğitimde fırsat eşitliğine yönelik yaklaşımlarında bazı sınırlılıkların bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Muallime Nüzhet Hanım’ın kaleme aldığı “Büyücek Kızların Hayatı” başlıklı yazı kız çocukların eğitimini konu almakta ve onlara mezuniyet sonrası annelik hedefi çizilmektedir.

¹⁷² Bkz. Ekler-1.

¹⁷³ Çocuklara Rehber (1897), sayı Nr. I/12, s. 2.

Annelik mesleğinin kızlar için fitri bir durum olduğu hatırlatılır ve okumadaki gayenin sadece meslek edinmek değil iyi bir anne olmak olduğu bu yazıda da tekrar hatırlatılır.

Dergide akıl ve akılcılık ön plana çıkartılmaktadır. Ohrili Hüseyin’in Arapçadan çevirerek kaleme aldığı “Akıl” başlıklı makalede aklın önemine vurgu yapılır. İnsanın her şeyi ve marifetullahı akıl ile bileceği söylenir. Aklın insana sunmuş olduğu faziletlerden bahsedilir. Aklın ilim ve hikmetle beslenmesi gerektiği dergide işlenen ana temalardan bir tanesini oluşturmaktadır. Muallim Ahmet Efendi’nin kaleme aldığı “Fazilet-i İlim” başlıklı yazıda Hz. Ali’nin ilmin faziletini anlattığı sözü nakledilir. Yedi açıdan ilmin maldan farklı olduğu tek tek ele alınır ve ilmin fazileti tafsilatlı bir şekilde anlatılır. Daha sonra da Ferîdüddîn Attâr’ın Farsça iki öğüdü tercümesi ile birlikte verilir.

Aklın önemi kadar cehaletin kötülüğü de dergide vurgulanan konular arasındadır. Selanikli Hüseyin Ziya Efendi’nin kaleme aldığı “Cehalet” isimli yazısında ilim ve marifetin yüceliğinden ve cehaletin zararlarından bahsedilir.

“Ahlak” kategorisinde de ele alacağımız önemli bir husus olan “çalışkanlık” eğitim için de önemli bir değer olarak ele alınır. Derginin üçüncü yılında Leman imzalı “Menekşe” başlıklı bir yazıda; gayret ve sebatla çalışan, ilim ve irfan ehli kişilerin menekşeye benzediği bunun aksine tembellik eden cahil kimselerin ise “hâr u hâşak (çerçöp)” gibi gereksiz olduğu ifade edilir. Leman imzalı “Mev’ize” başlıklı başka bir yazıda kitapların bilginin kaynağı ve anahtarı olduğu söylenir. Çocuklar kitap okumaya teşvik edilerek cehaletten kurtarılmaya çalışılır.

Genel olarak Çocuklara Rehber Dergisi’nde, eğitim konularında geniş bir yelpazede önemli hususlara temas edilmektedir. Dergide yer alan yazılar, eğitimin temel önemini vurgulayarak, toplumun ve bireylerin gelişimine olan katkısını ele almaktadır. Özellikle cehaletin zararları ve ilmin yüceliği üzerinde durularak, eğitimin ahlaki boyutu ve terbiyenin ahlaki gelişime olan etkisi incelenmektedir. Kız çocuklarının eğitimi ve okutulması meselesi, toplumsal ilerleme için kritik bir rol oynarken, özel eğitime ihtiyaç duyan çocukların da topluma kazandırılması gerekliliği vurgulanmaktadır.¹⁷⁴ Ayrıca, eğitim sistemi ve okulların durumu analiz edilerek, ilim, akıl ve kitap okumanın önemi üzerinde detaylıca durulmaktadır. Bu yazılarda, çeşitli önemli şahsiyetlerin görüşleri, örnekler ve hadislerle desteklenen akademik bir yaklaşımla eğitim konuları ele alınmaktadır.

¹⁷⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/8, s. 3-5.

Eğitime dair dergide yer alan başlıca yazılar ise şunlardır:

Priştine Rüştîye Mektebi muallimlerinden Ahmed Efendi'nin hazırladığı “Fazîlet-i İlim” başlıklı yazıda, Hz. Ali'nin ilmin maldan yedi açıdan üstün olduğunu buyurduğu sözü nakledilerek bu yedi niteliğin neler olduğu belirtilir.

Cemil Hâverî'nin kaleme aldığı “Mesâil-i Fenniye-i Tabâbet ve Terbiye-i Etfal” isimli yazıda zekâ geriliği yaşayan çocukların durumu ele alınmaktadır.

“Körler Mektebi” isimli imzasız yazı dizisinde eğitimde fırsat eşitliğinden bahsedilir.

Yine imzasız olarak kaleme alınan “Çocuklar Memleketi” adlı yazıda ise 1895 yılında New York şehrinin Freeville köyünde William George tarafından kurulan “The George Junior Republic” hakkında malumat verilir.

İmzasız olarak kaleme alınmış “Mektep ve Tatil” başlıklı yazıda çocukların okul tatiline dair uyarılarına yer verilmektedir.

Halep Milli Eğitim Müdürü Hüseyin Zeki Bey'in daha önce “Fırat Gazetesi”nde yayımlanan “Makale-i Mahsûse” başlıklı yazısında adab-ı muaşeret konuları ele alınmaktadır.

İmzasız olarak yazılan “Ahlaki” isimli makalede güzel muamele (hüsn-i muâşeretin) önemi üzerinde durulur ve anne baba ve öğretmenlerin çocukları nasıl terbiye etmeleri gerektiği anlatılır.

Nadide Hanım'ın hikayesinin anlatıldığı “Küçük Hafize” isimli yazıda Nadide Hanım'ın küçük yaşta hafize olduğu anlatılarak çocuklara örnek gösterilir ve Kur'an eğitiminin önemi üzerinde durulur.

Nüzhet Hanım imzasıyla yayınlanan “Büyücek Kızların Hayatı” isimli sıra yazılarında kız çocuklarının eğitimi ve mezuniyet sonrası hayatından bahsedilir.

Bu bölümde yukarıda da ifade edildiği gibi eğitim ahlak ilişkisi ve eğitimin temel unsurlarına dair yazılar başlıklar halinde ele alınacaktır.

3.1.1. Eğitim-Ahlak İlişkisi

Dergide eğitim ve ahlaki değerlerin öğretimi akıl üzerine temellendirilmekte ve akıl ön plana çıkartılmaktadır. Eğitim-öğretim süreci akıl üzerine inşa edilmekte ve bilişsel sürecin ön koşulu olarak değerlendirilmektedir. Tüm öğrenme süreçlerinde olduğu gibi değer ve ahlak

öğretiminde de aklın ön koşul olduğu belirtilmektedir 45. sayıdaki “Akıl”¹⁷⁵ başlıklı yazıda: “Her faziletin esası her edebın menbaı akıldır.” denilerek maddi ilimlerin temelini akıl olduğu gibi manevi ve edebi ilimlerin de kaynağının akıl olduğu ifade edilmektedir.

Dergide ahlakın fitri olduğu savunulur. Dergide insanın doğuştan fıtrat gereği iyiye güzele eğilimli olduğu düşünülür. Ayrıca, Ahlakın değişmezliği üzerine herhangi bir yorum yapmadan Galen’in bu konudaki görüşlerine yer verilir:

“Galenus” Nam-ı Hekim der ki: insanlar üç muhtelif hilkatte halk olunmuşlardır. Bir kısmının kabiliyeti şer üzerinedir. Tabiatı hayra kabul olmaz, daima şerre meyyaldir. Diğer hayr-ı kabiliyete haizdir, Tabiatı onu daima hayra sevk eder. Bir kısmı da her ikisine yani hayra da şerre de kabildir.”¹⁷⁶

A. Haydar imzasıyla yayınlanan “Terbiyenin Ahlaka Tesiri” başlıklı başka bir yazıda eğitim-ahlak ilişkisinde önemli bir tartışma konusu olan ahlakın fitriliği ve çevrenin ahlaka tesiri konusu Gazali, Sadi ve Bergamalı Galen’in görüşleri çerçevesinde tartışılmaktadır:

Gazali’nin eğitimin ahlak üzerine tesirini üç maddede ele aldıktan sonra; “Mebde-i hilkatte acaba huluku hayır üzerine mi, yoksa mail-i şer olarak mı yaratılmıştır?” sorusunu yönelterek tartışmayı Sadi ve Galen’in görüşleriyle sürdürmektedir:

“Bu sual hukamaca biraz muhtelifun fihtir. Bunlardan çok azı derler ki; İnsanlar hilkatte mail-i huzuzat (hazlar) olmak üzere yaratılmış. Bunlardan bazıları tevfiğ-i ilahiyeye mazhar olarak tebdil-i hilkat eylemiş, bazıları da bundan mahrum olduğundan mâ’ada terk-i tahsil etmişler. Ehli şekavet ve habaisle ülfetten çekinmeyenlerin akıbeti o zümrei-i hazleden olmuşlardır.

Dergide bir yandan ahlakın fitriliği savunulurken diğer taraftan eğitimle ahlaklı bireyler yetistirebileceği savunulur ve çocuklara ahlakın erken yaşlarda kazandırılması gerektiği üzerinde durulur.

Ahlakın temel görevi, bireylerin toplumsal yaşamlarını düzenleyerek doğru ve yanlış davranışları ayırt etmelerini sağlamaktır. Aynı zamanda, insan ilişkilerini ahlaki değerlere dayalı olarak şekillendirir ve bireyin hem kendisi hem de toplum için erdemli bir yaşam sürmesini hedefler. Dergide genel bir ahlak tanımı ve ahlaklı insan tasviri çizilirken söz konusu “Akıl” başlıklı yazıda ahlakın görevi şöyle açıklanmaktadır:

¹⁷⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/45, s. 6.

¹⁷⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/38, s. 4

“Ahlak, bizi çalışmaya yek değerimize hizmet ve muavenete, büyüklerimize hürmet ve muhabbete davet eylediği gibi hukuk-i umumiye riayeti de tavsiyeden geri durmaz. Mesela sokakta bir şey bulursak onu temlik etmek bizim hakkımız değildir. Bu yolda bir muameleden vicdanımız bizi men eder.”¹⁷⁷

Yukarıda ifade edildiği gibi ahlak vicdani bir muhasebeye dayandırılır. A. Şevki’nin kaleme aldığı “Saday-ı Vicdan Menfaati Şahsiyye”¹⁷⁸ başlıklı hikâyede; kaygı ile birlikte akıntıya kapılan bir kişiyi gören adamın onu kurtarıp kurtarmama konusundaki iç muhasebesi anlatılır. Romatizma hastası olan bu adamın uzun bir iç muhasebe sonucu suya atlayarak adamı kurtardığı anlatılır ve yazı şu soruyla devam eder:

Bu hikâyeyi nakleden âdeme bu fil-i hayra sevk eden kuvvet nedir? Şüphe yok ki nefretten korkmasıdır. Kendisine “Alçak” diye hitabeden vıdanın sesidir. Şu vakıayı bir kere muhakeme edelim: Eğer (nâkil-i hikâye) suya atlamamış olsaydı kendi kendinden nefret edecekti. Bu küçük hikâye bize bazı kere hiss-i vicdan ile hiss-i menfaatin tearuzunu pek açık bir surette tasvir ediyor. Filhakika kaide-i ahlakın bize emrettiği şeyler ekseriye arzuy-u şahsiyemize münafi (çelişen) gelir. Eğer bu iki his arasında şu muhalefet olmasaydı iktisab-ı fazilet pek kolay olurdu. O halde yalnız temayülât-ı tabiyemize itaat husul-ü maksadı te’min ederdi. Fakat bittecrübe sabit olmuştur ki vazife her zaman meyil ve arzuyla tevafuk etmez. Bu halde vazifenin irade eylediği tarike sulûk ederek menfaat-i şahsiyyeden mütevellid hissiyat-ı hud binaneyi iptale çalışmak lazımdır.

Yazının sonunda iki maddelik bir netice bölümüyle ahlak-vicdan ilişkisi aktarılır:

Netice

1. Vazifeyi her zaman zevke, mefaat-i şahsiyeye tercih etmek lazımdır.
2. Kaide-i ahlaka muhalif olmamak şartıyla menfaat-i şahsiyeyi de nazar-ı dikkate almak iktiza eder.¹⁷⁹

“Azab-ı Vicdan”¹⁸⁰ başlıklı bir yazıda vicdan azabı şu sözlerle betimlenir: Yarabbi! azab-ı vicdanı insana ne kadar muazzib ediyor. Hasta bir gencin sararmış çehresi kadar hazin olan son baharın kalbe ilga eylediği hal-i mağmumiyyet (havanın kapalı, bulutlu olması) azab-ı vicdan kadar müessir değildir. “Bu ve benzeri metinlerin amacı, çocukların vicdanlarının gelişimini desteklemek, doğuştan sahip oldukları ahlaki değerleri besleyip güçlendirmek ve bu süreçte eğitimin, yani terbiyenin, önemini vurgulamaktır. Çocukların vicdanlı bireyler olarak

¹⁷⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/39, s.2

¹⁷⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/8, s.5

¹⁷⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/8, s. 5.

¹⁸⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/12, s. 6.

yetişmesi teşvik edilmekte; bu yolla edepli ve vicdanlı bireylerin toplumsal hayatta sağlıklı ilişkiler kurmaları ve ahlaki değerleri içselleştirmeleri hedeflenmektedir.

Dergide, eğitim ve ahlak arasında sıkı bir ilişki kurulmakta ve eğitim çoğunlukla “terbiye” kavramı ile ifade edilmektedir. Bu bağlamda, eğitim ve ahlak ilişkisinin önemi, “Terbiye”¹⁸¹ başlıklı yazıda şu şekilde ele alınmakta ve eğitim cismiye, zihniye ve kalbiye olmak üzere üç ana bölüme ayrılmaktadır:

Terbiye; insanı tab’an haiz olduğu en yüksek mertebe-i kemale isal için ittihaza iktiza eden tedabirin heyet-i mecmuasıdır. İnsan ruh ile cisimden mürekkeb olup yaratılışı iktizasınca kuvve-i ruhaneye ve cismaniyesi layenkatı’ neşvünemaya müsaidir. Bu neşvünema ise herkesin hîn-i hılkatinde haiz oldukları müsavat-ı tabiyenin cüz-i ihtilafı cihetiyle insanlar arasında az tağayyur eder. Yani herkesin hal-i ibtidaiyede malik bulunduğu istidad-ı tabiî bir gibidir. Fıtratı iktizasınca haiz olduğu istidadın bihakkın istifade edemeyen evlad-ı beşer kadar acınacak bir şey yoktur.”

Yazıda terbiye; insanın doğuştan sahip olduğu en yüksek olgunluk mertebesine ulaşması için alınması gereken tedbirlerin tümü olarak tanımlanmaktadır. İnsan, ruh ve bedenden meydana gelir ve yaratılışı gereği, ruhsal ve bedensel güçleri sürekli olarak gelişime açıktır. Bu gelişim, doğuştan sahip olunan doğal eşitlikteki küçük farklılıklar nedeniyle insanlar arasında biraz farklılık gösterir. Yani herkesin başlangıçtaki doğal yeteneği birbirine benzer. Ancak doğası gereği sahip olduğu bu yeteneklerden tam olarak yararlanamayan insanlar kadar acınacak bir şey yoktur.” açıklaması yapılmaktadır.

Yazının devamında insanın gelişimi için cisim ve ruh gibi farklı iki bileşenden oluştuğu ve bu nedenle eğitimin de (terbiyenin) ruhani ve cismani olmak üzere iki ayrı kısma ayrılması gerektiği ifade edilmektedir. Ruhani gelişim, zihinsel ve kalbi güçlerin geliştirilmesiyle mümkün olacağından, ruhani eğitim de zihni ve kalbi eğitim olmak üzere iki kısma ayrılmalıdır. Yukarıya birleştir Zihni ve kalbi olmak üzere iki kısma ayrılan ruhi eğitimin, kalbi kısmının daha çok ahlaki terbiye üzerinde yoğunlaştığı şu şekilde belirtilmektedir:

Terbiye-i Kalbiye, kuvve-i kalbiyenin i’tilasının neticesidir. Kuvve-i kalbin i’tilası dahi âna hissiyat-ı âliyeyi insaniyeye hâkim kılmaktır ki terbiye-i cismaniyeye fenni tıbbın ne türlü

¹⁸¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/12, s. 5.

faidesi varsa, terbiye-i kalbiye fenni ahlakın o türlü mevcuttur. Yani kalbî terbiye edecek hüsn-i ahlaktır.¹⁸²

Burada, kalbin terbiyesi, kalp gücünün yükselmesinin bir sonucu olarak ele alınmaktadır. Kalp gücünün yükselmesi, insana ait yüksek hislerin kalpte hâkim kılınması olarak ifade edilmektedir. Bedensel terbiyede tıbbın faydalarının olduğu gibi kalbin terbiyesinde de ahlak biliminin faydalarının olduğu dile getirilmektedir. Yani “kalbi terbiye edecek olan güzel ahlaktır.” vurgusu yapılmaktadır.

Cismi (bedeni) eğitim ise şöyle tanımlanır:

Cismin terbiyesi demek vücut-u insaniyeyi avarız-ı hariciyeden muhafaza ederek onun bittabi haiz olduğu istidad-ı sıhhatten mahrum etmemektir. Cisimde asıl olan sıhhat olduğundan sıhhata muhtel vücutların istidad-ı tabilerinden mahrumiyetleri onu muhafaza edecek kavanini bilinmeyerek veya ehemmiyet vermeyerek istimal eylememesinden ileri gelir. İşte muhafaza-ı sıhhat zımında istimale iktiza eden kavanin taharri edilerek cem ve tevsî’ edilmiş ve bugün cemiyet-i medeniye arasındaki faide-i külliyesiyle bir ehemmiyet-i mahsusaya malik (hıfzı’s-sahha) fenni zuhur etmiştir.¹⁸³

Yazıda, vücudu terbiye etmek, insan bedenini dış tehlikelerden koruyarak onun doğal olarak sahip olduğu sağlık yeteneğini kaybetmemesini sağlamak şeklinde tanımlanmaktadır. Bedende asıl olanın sağlık olduğu, sağlığı bozulmuş bedenlerin doğal yeteneklerinden mahrum kalacakları, bu durumun ise bedenin korunmasını sağlayacak kuralların bilinmemesi ya da önemsenmemesi olarak açıklanmaktadır. Sağlığın korunması için yapılan çalışmalar ve oluşturulan kuralların ise, bugün medeni toplumlar arasında genel faydasıyla özel bir öneme sahip olan ‘hıfzıssıhha’ (sağlığın korunması) bilimini ortaya çıkardığı ifade edilmektedir.

Yukarıda bahsedilen “Terbiyenin Ahlaka Tesiri” başlıklı yazıda ahlakın fitriliği yanında çevrenin ahlaka tesiri konusu da yine Gazali, Sadi ve Bergamalı Galen’in görüşleri çerçevesinde tartışılmakta ve eğitimin ve çevrenin ahlak eğitimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görüşü ileri sürülmektedir: r:

Şeyh Sadi Merhum da bu fikre musaddık (tasdik eden) görünüyor. Terbiyenin kabiliyete mutavakkıf (bağlı) olduğunu söylüyor. Her halde terbiyenin ahlaka az çok tesiri

¹⁸²Çocuklara Rehber (1897), sayı Nr. II/12, s. 5.

¹⁸³Çocuklara Rehber (1897), sayı Nr. II/12, s. 5.

vardır. Karın (arkadaş, dost) ve emsal kadar ahlak üzerine tesir edecek bir şey yoktur. Binaenaleyh daima iyi kimselerle ülfet ve fenalarla görüşüp konuşmaktan mücanebet (uzaklaşmak) eylemelidir.”¹⁸⁴

3.1.2. Erken Yaşta Ahlak Eğitimi

Dergide ahlak eğitiminin erken yaşlarda başlatılması gerektiği savunulur. Derginin hitap ettiği kitleyi göz önünde bulundurduğumuzda erken yaşlarda eğitimin dergi için ne kadar önemli olduğunu anlamak zor olmayacaktır. Birçok yazıda çocukların iyi bir terbiyeden geçmesi gerektiği söylenir:

“Var idi bir küçük tıfl-ı edib,
Tıfl iken tebriyeden aldı nasip.”¹⁸⁵

Küçük yaşlardan itibaren oğlunun eğitimi için çaba gösteren bir babanın oğlundan beklentisi şu şekilde dile getirilmiştir:

“Elinde sevimli bir kâğıt,
Küçük, sevimli bir çocuk,
Sevinç ile koşardı,
...
Niyedir verdiği bunca emekler,
Pederi de ondan bunu isterdi,
İsterdi, çalışkan, mektepli,
Oğlunu olsun uslu edepli.”¹⁸⁶

Dergide ahlak eğitiminin içselleştirilmesi ve bir meleke haline getirilmesi gerektiği savunulur ve değerler eğitimi vicdani bir zemine oturtulur. Bu konu “Saday-ı Vicdan Menfaati Şahsiyye”¹⁸⁷ ve “Azab-ı Vicdan”¹⁸⁸ başlıklı yazılarda doğrudan ele alınmış ve vicdanın insan davranışlarını düzenleyen bir ölçü olduğuna işaret edilmektedir: “Mesela sokakta bir şey bulursak onu temlik etmek bizim hakkımız değildir. Bu yolda bir muameleden vicdanımız bizi men eder.”¹⁸⁹

¹⁸⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/38, s. 4

¹⁸⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/1, s. 4.

¹⁸⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/44, s. 1-2.

¹⁸⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/8, s. 5.

¹⁸⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/12, s. 6.

¹⁸⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/39, s.2

“Saday-ı Vicdan Menfaati Şahsiyye”¹⁹⁰ başlıklı yazıda gördüğü olay karşısında vicdanını sesini dinleyerek ihtiyaç sahibi birisine yardımcı olan adamın hikayesi anlatılır:

“Bu küçük hikâye bize bazı kere hiss-i vicdan ile hiss-i menfaatin tearuzunu pek açık bir surette tasvir ediyor.”

“Azab-ı Vicdan”¹⁹¹ başlıklı yazıda ise vicdani bir muhasebe yapılır ve vicdan azabı şu şekilde tanımlanır:

Yarabbi! azab-ı vicdanı insana ne kadar muazzib ediyor. Hasta bir gencin sararmış çehresi kadar hazin olan son baharın kalbe ilga eylediği hal-i mağmumiyyet (havanın kapalı, bulutlu olması) azab-ı vicdan kadar müessir değildir.”

Vicdanlı bir bireyin toplum hayatında sağlıklı ve uyumlu bir hayat süreceği belirtilen yazılarda çocuklara küçük yaşlarda vicdan muhasebesi geliştirmelerine fırsat verilir ve bu yönleri geliştirilmeye çalışılır:

“İyi bil ki oğlum, kanaat, gönül hoşluğu pek büyük bir servettir. ... Hakiki saadet kalp rahatından, vicdan emniyetinden ibarettir ki zenginler gibi, fakirler de olabilir. Saf ve müsterih bir kalp en değerli hazineler müreccahdır.

Lakin iyi bir kalp; daima iyilik eden, hiç olmazsa, iyilik etmek isteyen bir kimse böyle değildir. Kendisini herkes sever, herkes ciddi ihtiram ile karışık bir his-i muhabbet gösterir. Hayır bururluk, âli cenablık, hatır şınaslık, işte en ziyade sevilen, umum tarafından takdir olan meziyetler bunlardır ki sahibini bahtiyar eder. Nukut ve emval ile etrafına birtakım hasudları, meddahanları toplamaktan ise servet-i ahlakiye iye umurun celb-i hatırına muhabbet-i hakikiyesini kazanmaya çalışmak daha iyi değil midir?”¹⁹²

Çocukların küçük yaşlarda içgüdülerine göre hareket ettiği ve bu yaşlarda bazı davranışlarını kontrol etmeleri gerektiği ifade edilir. Nefsinin istediği her şeye karşı zaafa düşmemeyi öğrenmesi gerektiği vurgulanır. İrade terbiyesi tavsiye edilir. Bu durum okul çıkışı satılan şekerlemeleri satıcıya ve arkadaşlarına borcu olmasına rağmen tezgahdaki muhallebilere dayanamayıp almaya çalışan çocuk üzerinden şu şekilde anlatılmaktadır:

¹⁹⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/8, s.5

¹⁹¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/12, s. 6.

¹⁹² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/14, s. 2.

“Muhallebici:- Senin beş metelik borcun oldu. Bunları bir taraftan öde ki yine muhallebi yiyebilesin.

... Veli’nin bilmem hiddetinden mi bilmem hicabından mı yüzü pancar gibi kesildi. Bana kalırsa daha ziyade aç gözlülüğünden olmalı.

...

Muhallebici: Kuzum bize mekteplerde ne öğrettiklerine gelirsek sen ve senin gibileri böyle köşe başlarını asla işgal edemezsiniz. Bize her vakit böyle pisboğazlıklar veresiye alışveriş edenler, bir parça su ile pişirilmiş pirinç peltesi için ab-ı ru döklerler (yüzü kara çıkar). Hususiyle binlerce halkın geçindiği köşe başlarında vakarını, haysiyetini, hubb-u nefsin, kibri-i nefsin ayaklar altına almaklar caiz olmadığını insaniyetin hilafında bulunduğunu öğretirler.”¹⁹³

Bu yazıların dışında eğitimin erken yaşlarda başlatılması gerektiğini ifade eden birçok yazı bulunmaktadır. Erken yaşlarda yapılan eğitimin önemine dair özlü sözlerle de yer verilmiştir:

“Hâtırları meşgul olmazdan evvel çocuklarınızı ta’lim ve terbiyeye başlayınız.”¹⁹⁴

“Çocuklukta tahsil olunan edep, taştaki nakış gibidir.”¹⁹⁵

“Terbiyesi güzel olan kişinin iyiliği fenalığını önler.”¹⁹⁶

3.1.3. Ailenin Eğitimdeki Rolü

Dergide ailenin ahlak eğitiminde önemli bir rolü olduğu üzerinde durulur ve ahlak eğitimi ailede başlatılır. Çocuğun ilk mektebinin anne kucağı ve ilk mürebbiyesinin ise anne olduğu belirtilir:

“Validelerin kalpleri şefkatin timsal-i mücessma, kucakları çocukların ilk terbiyetgahıdır.”¹⁹⁷

“Peder familyayı iâşe eder, vâlide o aileyi ahlak-ı hasenesiyle perverde eder, idâme eyler.”¹⁹⁸

Kadınların asli görevlerinin annelik olduğu sürekli hatırlatılır ve kız çocukları anneliğe özendirilir:

¹⁹³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/5, s. 4.

¹⁹⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/7, s. 7.

¹⁹⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. IV/6, s. 5.

¹⁹⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. IV/3, s. 5.

¹⁹⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/13, s. 3; Nr. I/33, s.2-3; Nr. II/13, s.2-3; Nr. II/18, s.3-5; Nr. II/46, s.2-3.

¹⁹⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/13, s. 3.

Kadınların en büyük meziyetleri vâlideliktir. Bir vâlidenin kalb-i sâfını lebrîz eyleyen hissiyât-ı, âliye ve rakîka hiçbir kalpte mevcut olamaz. Şefkat-i mâderâne sâikasıyla değil midir ki bir vâlide evlâdının te'mîn-i istirahatı için kendi rahatını hatta bazen hayatını terk ve fedâ ediyor, zihnini ancak yavrusunun istirahatı, saâdeti işgal ediyor.”¹⁹⁹

Aile içi eğitimde kullanılacak dilin de önemine dikkat çekilmiş azar ve hakaret dilinin yerine şefkat ve merhamet dilinin kullanılması önerilmiştir:

İyi bir hanımdı validesi
Görünürdü sözünün faidesi
Eylemezdi göz-i nûrun tekdîr (kaba muamele)
Çocuğun fikrin ederdi tenvîr²⁰⁰

“Valide Sınıfına Mahsus” başlıklı bir manzumede aile ortamının çocuğun ruhi inkişafında ve yaşam sevincinde önemli bir rol oynadığına dikkat çekilir;

Mini mini Hayriye'nin sabahı
Gün doğar, sabah olur,
Yine tembeller uyur
Değilim öyle tembel,
Kalkarım güzel güzel
Yatağımdan çıkarım,
Ben yüzümü yıkarım.
Annem tarar başımı,
Hazır eder aşımı
Besmele ile yerim
Allah'a şükrederim
O bizi yarattı
Bu dünyayı bezetdi
Annem, babam severler
Beni okşar, öperler
Tatlı oyun, eğlence
Mektep vakti gelince
Ellerini öperim,
Mektebime giderim”²⁰¹

Aile içindeki muhabbetin ve insicamın önemli bir servet olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca aile içindeki huzurun tesisi için aile fertlerinin her birine sorumluluklar düştüğü ve aile huzurunun çocuğun eğitim hayatındaki yeri açısından da önemli olduğu hatırlatılır. Örneğin;

¹⁹⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/13, s. 3.

²⁰⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/1, s. 4.

²⁰¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/42, s. 1.

Aile içinde babaya yüklenen sorumluluğun koruyuculuk ve iâşe temini olduğu görülmektedir:
“Peder, evlâdın cismini besler vâlide rûhunu tasfiye eyler.”²⁰²

Aile eğitiminde önemli görülen bir diğer husus da çocukların sorularına ebeveynler tarafından onları ikna edici ve sebep sonuç ilişkilerinin doğru aktarıldığı cevaplar verilmesidir:

Sordu nasılsa, ferasetli bir çocuk:
Anne neden – bana oldu bu pek merak-
Bir tel bile yok iken saçlarında ak,
Gittikçe aklaşıyor, simsiyah iken?
Bir dem düşündü, dedi sonra; yavrucuk sensin yegâne sebep, yavrum işte sen,
Söz dinlemez, yaramazlıkla daima,
Zahmet verip eyliyorsun sebep-i büka.
Öyleyse anne dedi, sen küçük iken benden daha yaramazdın değil mi?
Bak annenin saçları bembeyazdır hep,
Sensin değil mi? Buna başlıca sebep.”²⁰³

Beyitlerde yer alan diyalog, aile içi iletişimde ebeveynlerin çocuklara nasıl bir üslupla yaklaşmaları gerektiği konusunda önemli dersler sunmaktadır. Öncelikle, çocukların meraklarına karşı dürüst ve açıklayıcı bir dil kullanmanın önemi vurgulanmaktadır. Çocuğun saçların neden beyazladığı sorusuna verilen cevap, gerçeği yansıtmayan bir yanıt olup, kafa karışıklığına neden olmaktadır. Ebeveynlerin, çocukların sorularına sebep-sonuç ilişkilerini doğru aktararak yanıt vermeleri, çocukların gerçek dünyayı anlamalarına katkı sağlamaktadır. Çocuklar mantıklı bağlantılar kurmaya çalışırken, yanlış veya eksik açıklamalar onları yanlış çıkarımlara yönlendirebilir. Ayrıca, ebeveynlerin ikna edici bir dil kullanmaları ve çocuğu anlamaya çalışmaları hem çocuğun güvenini kazanmaları hem de onun düşünce dünyasını sağlıklı bir şekilde geliştirmeleri açısından önemlidir. - Bu nedenle, ebeveynlerin çocukların sorularına saygılı, dürüst, mantıklı ve sabırlı bir üslupla yanıt vermesi, onların hem bilgiye ulaşma hem de düşünsel gelişim süreçlerinde olumlu bir etki yaratır.

Anne ve babanın çocukları için yapmış oldukları fedakârlık birçok yazıda işlenmiş ve ebeveyne hürmet, sevgi ve saygı gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır:

“Bir vâlidenin kalbi her vakit evlâdı uğrunda fedâkarlık hissiyle mâlidir.

“Aralarında muhabbet-i müteakabile hüküm süren bir aile efradı servetin en büyüne mâliktir.”²⁰⁴

²⁰² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/13, s. 3.

²⁰³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/9, s. 7

²⁰⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/4, s. 6.

“Anaya babaya itaat ve riâyet mukabilinde görülen iltifat kadar kalbe sevinç veren bir şey yoktur.”²⁰⁵

“Ebeveynin kendilerinden ziyade evladı hakkında edilecek iyilik, memnuniyet ve teşekkürlerini celb eder”²⁰⁶

Anne babaya saygının temelinde sevginin, fedakârlığın ve karşılıklı muhabbetin yattığı söylenebilir. Bir annenin çocuğu için sürekli fedakârlık yapma isteği, aile bireyleri arasındaki sevgi bağlarının en büyük zenginlik olduğunu vurgular. Anne babaya itaat ve saygının karşılığında alınan iltifatın kalbe sevinç verdiği belirtilirken, ebeveynin asıl memnuniyetinin çocukları için yapılan iyiliklerde yattığı ifade edilir. Bu durum, anne babaya gösterilen saygının ve onlara yapılan iyiliklerin, sadece ebeveynleri değil, çocukları da manevi olarak zenginleştirdiğini ortaya koyar.

Özetle, Çocuklara Rehber Dergisi’nde, ailenin eğitimdeki kritik rolüne vurgu yapılır. Aile, çocuğun ahlaki gelişiminin temeli olarak görülür ve ahlak eğitimi ailede başlatılır. Özellikle annenin çocuğun ilk terbiyecisi olduğu ve anneliğin kadının asli görevi olduğu sürekli hatırlatılır. Aile içinde kullanılan dilin şefkat ve merhamet dili olması önerilirken, aile ortamının çocuğun ruhi inkişafında önemi vurgulanır. Aile içi muhabbetin ve insicamın önemli olduğu belirtilirken, her aile bireyinin aile huzuruna katkısı olduğu vurgulanır. Babanın koruyuculuk ve iâşe temini sorumluluğu olduğu ifade edilirken, anne ve babanın çocukların sorularına sağlıklı cevaplar vermesi önemli görülür. Yazılarda ayrıca, anne ve babanın çocukları için yapmış oldukları fedakarlıklar vurgulanarak, ebeveynlere saygı gösterilmesi gerektiği vurgulanır.

3.1.4. Okulun Eğitimdeki Rolü

Çocuklara Rehber Dergisi’nde yayınlanan yazılar ve içerikler, dönemin eğitim sistemine dair önemli ipuçları sunarak okulları ve öğretmenleri tanıtmaya açısından büyük değer taşımaktadır. Derginin yayımlandığı dönemde, bu yazılar önemli bir bilgi ağı oluşturarak eğitim alanının ve okulların durumunu gözler önüne sermekte ve hayırseverler, yöneticiler, öğrenciler ile öğretmenler arasında etkili bir iletişim ağı kurmaktadır. Yazılarda sınav, tatil ve kayıt dönemlerine ilişkin duyurular, başarılı okullar, öğrenciler ve öğretmenlerin tebrikleri, öğretmen atamaları, yeni açılan okullar ve kitapçılar hakkında bilgiler, mevcut okullarda yapılan

²⁰⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/8, s. 6.

²⁰⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/14, s. 7.

reformlar, eğitim alanındaki hizmetler ve yardımlar, okul gezileri ve öğrencilere yönelik yayınların tanıtımı gibi konular ele alınmaktadır.

Tanzimat Dönemi'nde açılan okullar, Osmanlı Devleti'nin modernleşmesinde önemli rol oynamıştır. Tanzimat döneminde benimsenen yenilikçi fikirler II. Abdülhamid Dönemi'nde de devam etmiştir. Bu fikirlerin yeni nesillere aktarılmasında okulun/mektebin etkisinin farkında olan dergi yönetimi ve yazarları bu konuya özel ihtimam göstermiş ve her fırsatta okulun, eğitim-öğretimin, bilimin ve fennin önemi üzerinde durmuşlardır. “Çalışmayan Refikime” başlıklı manzumeyle, okul “menba’-ı feyz ü saadet”, “necm-i semâ-yı ilm ü irfân” olarak tanıtılmış, çocukların gerçek mutluluğu ancak okulda bulacağı ifade edilmiş ve asıl gayenin “ilm ü hüner” ve güzel aklaklı öğrenmek olduğu belirtilmiştir:

“Menba’-ı feyz ve saadet anladım mektep imiş,
Zevk-i tahsil-i kemale en güzel mekseb imiş
Fazl ve danışdır (bilgi) cihanda alemler irşad eden
Daima ilim ve hünerdir âdemi dilşad (mesrur) eden,
Her hakikat hep bu mektepte nümayan (görünür) olmada,
Var mıdır mektep gibi alemde bir dar-ı safâ
Namına dense rebi’-i marifet elbet seza (layık)
Ey refikim vaktini beyhude imrar eyleme (geçirme)
Cehl-u nadana eylesen zatını havar eyleme
Eyle dikkat dersine, üstadının tekririne
Mazhariyetle bekâm (nail) ol herkesin takdirine
Nail-i zevk-i hakiki olmak arzu eyleyen
Sa’y eder kesp etmeye ilim ve hüner, huluku hasen”²⁰⁷

Okulun eğitim üzerindeki etkisi her fırsatta dile getirilir. Ebeveynlere öğrencilerin okullara gönderilmesi ve bu sayede kendilerini daha mutlu hissedecekleri ifade edilir. Çocuklar ilme, öğrenmeye ve okula teşvik edilir.²⁰⁸

Çocuğun ilk mektebi olan aileden sonra ikinci mektebi olan okulun öğretmenlerin ve kitapların çocuğun bilgiye ulaşmak için önemli bir rol oynadığı vurgulanır. Asıl gayenin okula gitmek olmadığı bilakis okulda iyi bir eğitim görmek olduğu ifade edilir:

Demek istiyorum ki bu âlemde de mes’udiyet vardır. Yalnız mektep alemine iyi bir tahsil, mükemmel bir terbiye, ciddi marifetler iktisabıyla nihayet vermek şarttır. Yoksa hayat

²⁰⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/39, s.1-2.

²⁰⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/17, s. 3.

çok kimselerin geçmiş zamana teessüf ile baş çevirenlerin hayatı gibi karanlıklar, acılar beyhude şikayetler içinde geçer.²⁰⁹

Bu ve benzeri yazılarla okulun çocuğu gerçek hayata hazırladığı ve ihtiyaç duyacağı tüm bilgi ve birikimi okulda elde edeceği ifade edilmekte, öğrenciler okula ve okumaya teşvik edilmektedir.²¹⁰

Dergide yayınlanan yazılarda okul, sadece beşerî ve fenni ilimlerin öğretildiği kurumlar olarak değil aynı zamanda çocuğa temel inanç esaslarının ve ahlaki değerlerin kazandırıldığı önemli bir eğitim merkezleri olarak görülmektedir. “Ahlakî”²¹¹ ve “Mektep Manzumeleri”²¹² başlıklı yazılarda okulun ve ailenin çocuğun eğitimi üzerinde büyük etkisinin olduğu dile getirilir:

İşte mektepten eyliyor avdet;
Okumuştı biraz akaidi,
Öğrenip dinin kavaidini,
Ruhu etmişti kesb-i uluvviyet²¹³

Söz konusu dörtlük, bir çocuğun okulda dinî bilgileri öğrenerek manevi bir yükseliş yaşadığını anlatmaktadır. Bu bağlamda Çocuklara Rehber Dergisi, okulda verilen din eğitiminin çocuğun ahlaki ve ruhsal gelişimi üzerindeki olumlu etkilerini vurgulamaktadır. Din eğitimi, çocukların inanç esaslarını öğrenerek ahlaki değerleri içselleştirmelerine yardımcı olmakta, onların manevi olgunluğa ulaşmalarına katkı sağlamaktadır. Okul, bu süreçte sadece akademik bilgi veren bir kurum değil, aynı zamanda çocuklara rehberlik eden ve onların ruhsal gelişimlerine destek olan bir yapı olarak öne çıkmaktadır.

Sadi imzasıyla yayınlanan “İbka-yı Nik-nam” başlıklı manzumede ve yine konuyla ilgili kaleme aldığı başka bir manzumede dinî ve dünyevî ilimlerin okullarda birlikte verildiği ifade edilmektedir. Aşağıda yer alan beyitlerde din eğitiminin normal eğitim sisteminin bir parçası olduğu, öğrencilerin okulda hem manevi hem de bilimsel bilgiyle donatıldığı vurgulanmaktadır.

Din ü dünyayı şereflendiriyor işte ulûm,
Din ü dünya bize mektepsiz olur mu ma'lum”²¹⁴

²⁰⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/4, s. 6.

²¹⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/31, s. 2-3.

²¹¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/17, s. 4-5; Bkz. diğer “Ahlaki” başlıklı yazılar.

²¹² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/12, s. 1-2; Bkz. diğer “Ahlaki” başlıklı yazılar.

²¹³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/42, s. 1-2.

²¹⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/35, s. 1.

Din ü dünya bilinir mektep ile,
Ma'raz-ı arz-ı semadır mekteb”²¹⁵

Çocukların okulda öğretmenleri ve arkadaşlarıyla ilişkilerinde ahlaklı olmaları gerektiği üzerinde durulur. Burada adab-ı muaşeret kuralları öğretilmeye çalışılır. Okulda yaşanan ahlaka muhalif davranışların öğretmenler tarafından uyarılarak düzeltilmesi gerektiği ifade edilir. Okul bahçesinde geçen “Zahire Aldanmayınız” başlıklı tiyatro oyununda okula yeni başlayan ve fakir bir ailenin kızı olan “Müzeyyen” isimli öğrencinin hikayesi anlatılır. Dış görünüşünden dolayı kendisiyle alay eden dört kız öğrenci öğretmenlerinin ciddi şekilde uyarısına muhatap olur:

Zengin olmak hissiyatıyla kendinizi her fertten müstesna bir mahluk addediyorsunuz, öyle mi? Siz terbiyesiz, ahlaksız, mağrur kızlardan başka bir şey değilsiniz. Fazilet-i zatiyye servetle hasıl olmaz. Madem ki fakir ve Cenab-ı Hakk’ın sevimli bir mahlukudur; niçin, ne hak ile onları tahkir etmeliyiz? Bu, bir vicdansızlık büyük bir küstahlıktır. Eğer sizi bu fakir fakat edîp kızcağız âlicânibane bir surette affetmemiş olsaydı şedîden duçar-ı mücâzât olacaktınız. Bilmiyor musunuz ki Müzeyyen size her şeyde; evet, gerçek ahlakça ve gerek dersçe tefevvuk eylemiştir.”²¹⁶

Çocuklara Rehber Dergisi’nde Şuûn-u Mekatip yazılarında Ahlaki özellikleriyle öne çıkan öğrencilerin isimleri yayınlanarak öğrenciler ahlaklı olmaya teşvik edilir:

“Hüsn-i ahlak ile temeyyüz edenler: 19 Ali Salim, 24 Ziya, 282 Hikmet, 213 Fahir, 93 Abdi Neşet, 353 Sadi, 31, Mahmud, 387 Cevad, 299 Celal, 262 Nihat, 395 Halil, 111 Nihat, 20 Fuat Efendilerdir.”²¹⁷

Dergide akademik başarıdan ziyade ahlaki başarının öne çıkartılması eğitim-öğretim sürecinde ahlak eğitiminin öncelendiğine işaret etmektedir. Tanzimat sonrasında yaşanan toplumsal değişim ve Batılılaşma süreci, ahlaki yozlaşmaya dair ciddi endişeler yaratmıştır. Özellikle dil, örf ve adetlerde, sanat ve düşünce alanlarında yozlaşma tartışmaları yapılmış, bu tartışmalar, toplumun geleneksel değerlerinin zayıfladığı ve ahlaki bir erozyon yaşandığına dair kaygıları yansıtmaktadır.²¹⁸

²¹⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/43, s. 1.

²¹⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/7, s. 4.

²¹⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/45, s. 8.

²¹⁸ Aybige Ebru Sarıçay - Belgin Arslan Cansever, “Tanzimat Döneminde Toplumsal Değişme ve Eğitim Üzerine”, *Sosyoloji Dergisi*, 41-42 (2021): 285-300.

Dergide, eğitim-öğretim faaliyetlerinde öğretmenin önemli bir role sahip olduğu vurgulanmakta birçok yazıda ve özlü sözlerde öğretmenlik mesleği övülmektedir. Hüseyin Muhittin imzasıyla yayınlanan “Muallime Hürmet”²¹⁹ başlıklı hikâyede öğretmenlere gösterilmesi gereken hürmet ve saygı hikâye diliyle çocuklara anlatılmaktadır.

Hikayelerin dışında öğretmenlerin mesleğinden övgüyle bahseden ve onları öven manzumeler de bulunmaktadır:

“Üstadını da bilmelidir böylece etfâl
Beslerse peder-i cismini, ervahı bu besler
Şehrâh-ı maarifte bize olmada rehber
Her dem ederek himmet-i âlîssini ibzâl”²²⁰

Dergide kaleme alınan “Bir Validenin Şikâyeti”²²¹ başlıklı manzumede öğretmenlik mesleğinin zorlukları çocuğundan şikayetçi olan annenin diliyle itiraf edilir, öğretmenlik mesleğinin kutsallığı üzerinde durulur ve öğretmenlere hürmet ve tazim tavsiye edilir:

“Bi-çare muallimine hürmet
Hürmet edelim ki bunca mihnet
Hayfâ! Değil iktihamı kabil
Bizden ne görür buna mukabil
Lâzım bize arz-ı şûrk ü ta’zîm
Onlardır evet seza-yı tekrîn”

Dergide, öğretmenin önemi ve görevleri “Bir Şakird Lisanından”²²² başlıklı manzumeyle vurgulanmaktadır. Manzumede, öğretmenin öğrencilere rehberlik etme, eğitimlerini arttırma ve onları olgunlaştırma görevleri vurgulanır. Öğretmenlerin, öğrencilerin hayatlarında babalardan daha üstün bir rol oynadığı ifade edilir. Öğretmenlerin, öğrencilerin zihinsel ve manevi gelişimlerine katkıda bulunarak, onları daha iyi birer insan olarak yetiştirmekle yükümlü oldukları belirtilir:

“Bir muallim ile fahretmeliyiz biz her an
O mürebbi edecektir bizi her dem şâdân
İbret ü himmet ile bizleri a’lâ edecek
Zihni efkâr-ı hamîde ile imlâ edecek”

²¹⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı, Nr. III/6, s. 1.

²²⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı, Nr. I/6, s.4.

²²¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı, Nr. III/19, s. 1-2.

²²² Çocuklara Rehber (1897), Sayı, Nr. III/48, s. 8.

Öğretmenler, dönemin eğitim politikalarının hayata geçirilmesinde önemli bir figür olarak görülmüş ve mesleklerinin statüsü yükseltilmiştir. Çocuklara Rehber Dergisi'nde öğretmenler, yalnızca bilgi aktaran kişiler olarak değil, aynı zamanda toplumun manevi rehberleri olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda öğretmenlere, öğrencilere bilgi kazandırmanın yanı sıra değer kazandırma sorumluluğu da yüklenmiştir. Öğretmenlerin, baba figüründen bile daha üstün bir konuma yerleştirilmesi, onların eğitimdeki kilit rolünü vurgulamakta ve toplumsal yapıda sahip oldukları önemi gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda, derginin içeriğinde klasik eserlerin ve köklü bilgilerin öğretilmesi gerektiğine yönelik vurgular, bu dönemdeki eğitimin gelenekselci bir anlayışla şekillendirildiğini ortaya koymaktadır.

Dergide birçok şahsiyetin biyografisine yer verilmiş ve çocuklara örnek olarak gösterilmiştir. Bu yazılardan bir tanesi de II. Mehmet Dönemi'nde yaşamış Müftü Ahmed Paşa isimli bir eğitimcidir. Çalışkanlığı ve gayreti sayesinde henüz yirmi yaşında semaniye medreselerinden birisine hoca olarak tayin edilir. “Teracim-i Ahval: Müftü Paşa”²²³ başlıklı biyografi yazısında öğretmenlerin özelliklerinden şu şekilde bahsedilir:

Çalışkan ve gayretli olmalı: “Sa’y ve gayreti sayesinde az zamanda tahsil-i ulum ederek gösterdiği ...”

Ehliyet ve liyakat sahibi olmalı: “Liyakat ve ehliyetine mükafaten Hazreti Fatih tarafından henüz yirmi yaşında iken “Semaniye” medreselerinden birine tayin edildi. İşini güzel yapmalı ve güzel işler yapmalı: “Nail olduğu memuriyetlerde ifay-ı hüsn ile hizmet etmiş ve Bursa’da Müftü Medresesi namıyla maruf olan medreseyi bine edip hali hayatında cem eylediği kütüb-ü nefise ve kesireyi oraya vakfetmiştir.”

Diğer birçok yazılarda da öğretmenler bilgiyi aktarıcı erdem sahibi, saygıya ve hürmete layık kişiler olarak vasıflandırılmaktadır.

Mektepte okutulan derslerle çocukların ilmi ve irfani gelişimlerine destek olunurken, oynanan oyunlarla da hem sosyal hem de bedeni gelişimlerine katkıda bulunmaktadır.

“Malumdur ki mektep oyunlarında hareket-i bedeniyyeye hizmet etmek, hüsn-i ahlâkça bir fayda çıkarmak, şâkirdanın efkârını mâlûmat-ı lâzıme ile zenginletmek gibi neticeler aranır. Bunlar da her sinne (yaşa) göre bazen yalnız bazen de toplu olarak oynamak üzere tertip edilir.”²²⁴

²²³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı, Nr. I/48, s. 5.

²²⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/24, s. 7.

Her şeyde olduğu gibi oyunda da itidal esas alınmıştır. Çocuğun bütün gününü oyunla geçirmesinin yanlış olduğu aktarılmıştır:

“Oynamak, aşağı yukarı koşmak, sıçramak bence bir eğlence sayılmaz. Çocuklar oynamalı eğlenmeli; ancak oyun da yoluyla, sırayla olmalıdır.”²²⁵ denilerek tüm vaktin oyunla geçirilemeyeceği her şeyin bir vaktinin olduğu gibi oyunun da bir vaktinin olduğu belirtilmektedir.

Çocuklara Rehber Dergisi’nde yer alan oyunla ilgili yazılara ve oyun anlayışına bakıldığında derginin eğitimde oyunun gücü konusunda günümüz anlayışından çok da uzakta olmadığını söylemek mümkündür. Bu da derginin dönemin çağdaş eğitim modelini takip ettiğini göstermektedir.

3.1.5. Çevrenin Eğitimdeki Rolü

Çocukların gelişiminde aile ve okuldan sonra çevrenin de önemli bir etkisinin olduğu bilinmektedir. Ahlak eğitiminde çevrenin etkisi konusu dergide tartışmaya konu olmuş ve “Terbiyenin Ahlakı Tesiri” başlıklı makalede ele alınmıştır:

“Ekserisi de derler ki: İnsan mükemmel bir hüsn-i terbiye görürse hayra meyli artar ve bu cihette terakki eder. Eğer bilakis şerre meyyal bir fikirde su-i terbiye görür ve erbab-ı şekavetle sohbet ve ünsiyet ederse şer olan tarafı galip gelir.”²²⁶

Dergide yayınlanan “Su-i İmtisal” başlıklı yazılarda çocuğun çevresinden etkileneceği kötü insanlarla arkadaşlık etmemesi gerektiği üzerinde durulur: “Çocuklar! Akranının fena hareketlerinden örnek aldıkları gibi bazen tahsil ve terbiyeleri yolunda onlara imtisal etseler yine bir dereceye kadar zararlarını tazmin etmiş olurlar.”²²⁷ Yazı çocuklara, anne babalarının örnek almalarını öğütler ve çevredeki yanlış kişi ve davranışlardan kaçınmaları gerektiği anlatılır.

“Fena Refik, Yağ Lekesi”²²⁸ başlıklı bir yazıda duvar kağıdına yağ döken ve onu kapatmaya çalışan bir çocuğun çabası anlatılır. Duvardaki yağın üzerine yapıştırdığı her kâğıdın yağlandığını ve yağın tekrar gözüktüğünü görür bu olayı gören babası şu sözlerle kötü arkadaşların ve çevrenin insanı olumsuz etkilediği mesajını verir: “.... Oğlum bu leke

²²⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/16, s. 2.

²²⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/38, s. 4.

²²⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/17, s. 1.

²²⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/27, s. 2.

konuştuğu kimselere fena huylarını sirayet ettiren çapkınlara benzer. Ahlakı bozuk ademlerle katiyen ihtilat etme.”

Yazı şu netice cümlesiyle tamamlanmaktadır:

Netice; İnsan konuştuğu kimselerin huylarını pek çabuk alır.

Özetle, dergide, çevrenin eğitimdeki rolü üzerinde önemli vurgular yapılmakta, çevrenin eğitim ve ahlak üzerindeki etkisi tartışılmaktadır. Çocukların iyi ortamda hayra meyilli olacakları, kötü bir çevrede ise şerre meyil edecekleri vurgulanır. Çocukların kötü davranışlardan etkilenebileceği için kötü arkadaşlıklardan uzak durmaları gerektiği üzerinde durulur. Ebeveynlerin ve çocukların çevrelerindeki olumsuz etkilere karşı dikkatli olmaları öğütlenir.

3.2. Din Kategorisinde Yer Alan Yazılar

Çocuklara Rehber Dergisi’nde yayımlanan birçok yazı, doğrudan ya da dolaylı olarak toplumun temel değerlerini ve bu değerlerin beslendiği temel kaynak olan İslami öğretileri yeni nesillere aktarma amacını taşımaktadır. Derginin kendi sınıflandırmasına göre “Din” kategorisi altında toplam beş yazı yer almaktadır. Bu çalışmada, “Din“ kategorisinde bulunan ve araştırmamızın kapsamına giren dört yazı, din eğitimi açısından değerlendirilirken “Senusiler” başlıklı yazının yalnızca kısa bir tanıtımı yapılacaktır. Bunun yanı sıra, “Hikaye”, “Manzume” “Anekdot” gibi diğer kategoriler altında yer almasına rağmen inanç ve ibadet konularına değinen yazılar da “Din” kategorisi altında inceleme kapsamına alınacaktır. Değerlendirme sürecinde, yazılar inanç esaslarından ibadetlere doğru bir sıra izlenerek analiz edilecektir.

3.2.1. İnanç Esasları

Dergide yer alan inanç esaslarına dair yazılar incelendiğinde, dönemin Osmanlı halkı arasında yaygın olan temel inanç prensipleriyle uyumlu bir dini öğretinin benimsendiği ve bu inanç esaslarının pekiştirilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. İman esaslarının ele alındığı yazıların geneli hikâye ve manzumelerden oluştuğu görülmektedir. Bununla birlikte makale, anı ve özlü sözlerle de konuya dair mesajlar verilmektedir.

Dergide İslam inanç esaslarını doğrudan ele alan birçok yazı bulunmaktadır. Ancak birçok yazıda dolaylı olarak iman esaslarına temas edilmiş Allah’ın varlığı, birliği, Allah’a

şükür, peygamberlere dair pasajlar, meleklerle dair tasvirler, ahiret inancı ve Kur'an öğretimi gibi birçok konu ele alınmıştır. Ayrıca İnanç esaslarına dair yazılarda tabiatı itibarıyla meta fizik konular ele alınmakta ve gaybî konulara yer verilmektedir. İnsan aklının ve özellikle çocukların tahayyülünün üzerinde olan konular olduğu Allah'a iman anlatıldığı bir manzumede şöyle dile getirilmiştir:

“Verirken aleme hayret! Sıfatı

Sığar mı akla, fikrine zatı

Buyur de, acz ve hayretle beraber

Kapandım secdeye Allah-u Ekber.”²²⁹

İman konusu gibi soyut konuların çocuğun dünyasına taşınmasında özel bir gayret ve yöntem takip edilmesi gerekmektedir. Çocuklara Rehber Dergisi'nde konunun ele alındığı yazılarda bu konuların genellikle çocukların diliyle anlatıldığı ve daha basit ifadelerle kaleme alındığı görülmektedir.

Konunun ele alındığı diğer manzume eserlerde ve hikayelerde oldukça sade bir dil benimsenmiş ve kullanılan kelimeler ve cümleler özenle seçilmiştir:

“Besmele ile yerim

Allah'a şükrederim

O bizi yarattı

Bu dünyayı bezetdi”²³⁰

Dergide temel olarak İslam dini esas alınmış ve Müslümanların temel inanç esasları ve ibadetler üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte sınırlı da olsa farklı metinlerde diğer dinlerden de söz edilmektedir. Örneğin bitkilerin anlatıldığı bir yazıda gülün eski dönemlerde ve dinlerde önemli bir sembol olduğu anlatılmış Mecusilerde güzelliğin sembolü olduğu Kitab-ı Mukaddes'te isminin geçtiği belirtilmiştir.

Doğrudan “Din” kategorisinde yer alan “Senusiler” başlıklı yazıda Afrika'da ve çeşitli yörelerde faaliyet gösteren, Muhammed b. Ali es-Senûsî'nin kurduğu, Senûsiyye isimli topluluğun Kuzey Afrika'daki dergahları anlatılmaktadır.²³¹

Allah inancı, Çocuklara Rehber Dergisi'nde sunulan en temel inanç olarak ele alınmaktadır. Dergide dünya nüfusu bu inanç üzerinden sınıflandırılır ve Allah'a inanlar ve

²²⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/1, s. 2-3.

²³⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/42, s. 1.

²³¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/28, s. 7-8.

inanmayanlar şeklinde ikiye ayrılarak ehli kitap ve diğerleri diye isimlendirilir. Ehli kitap da üç grup olarak Müslümanlık, Hristiyanlık ve Musevilik diye belirtir.²³²

“Şeriat-i İmaniye Amentü Billah” isimli manzumede Allah’a iman, amentü esaslarının ilki olarak zikredilmekte ve kalp ile tasdik dil ile ikrar olması gereken en temel inanç olduğu belirtilmektedir:

“Dil ve candan inandım, birdir Allah
Dilimle söylerim Amentü Billah”

Manzumenin devamında Allah’ın sıfatları ele alınarak doğru bir Allah inancı inşa edilmeye çalışılmaktadır:

“Doğurmaz, doğmamış Rabbu’s-Samed der
Delilim “Kulhüvallahü Ahad” der.
Değil arız sıfat ve zatı mutlak
O’dur Evvel, O’dur Ahir muhakkak
Münezzektir mekândan Zat-ı Kaim
Hakiki bir müessir, Hikme-i daim.
Şeriki yoktur O’dur a’lal a’O’dur Halik, nasıl olsun misali?
Misali olsa, haşa sümme haşa
Nizam-ı alem olmazdı temaşa
Avarızdan mua’rra, Hay ve Kadir
Nevakısdan müberra kibriyadır.
Bütün eşyayı yoktan etti icad
Bütün mahlukudur bu hilkat-i abad
Cihan lafzı cihanda yoktu hatta
Yarattı kâinatı Hak Teala
O’dur Hallak-ı Alem başka yoktur
Diler İhya eder, ister imate
O Hakim’dır sıra sıra kâinata
Ne isterse yapar kuvvet Ânındır.
İrade ândadır, kudret Ânındır.
Âna benzer bulunmaz masivada
Ne hacet gayrı teksire sivada
Sıfatın zatına burhan getirdim
İnandım böylece iman getirdim
Verirken aleme hayret! Sıfatı
Sığar mı akla, fikrine zatı
Buyur de acz ve hayretle beraber
Kapandım secdeye Allah-u Ekber.”²³³

²³² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/2, s. 5-6.

²³³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/1, s. 2-3.

Yukarıdaki manzumede özetle; Allah'ın birliği vurgulanmış “Amentü Billah” ifadesi, imanın temelini oluşturan “Allah’a inanıyorum” anlamına inancın temeli sayılmıştır. Manzumenin devamında Allah'ın bir olduğu, O'ndan başka ilah olmadığı ve O'nun her şeyin yaratıcısı olduğu vurgulanmıştır. Manzumede Allah'ın sıfatlarına dair O'nun ezeli ve ebedi olduğu, zamandan ve mekândan münezzeh olduğu, her daim yaratma halinde olduğu vurgulanmaktadır. Manzumenin devamında Allah'ın varlığının ve sıfatlarının beşerî aklımızla tam anlaşılamayacağı bu duruma hayret ve ibretle bakılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Derginin ikinci sayısında kaleme alınan “Keşke Bir Kuşcağız Olsaydım” başlıklı yazıda okul hayatından sıkılan bir kızın ormanda ve tabiatı daha mutlu olduğu anlatılmaktadır. Tabiatın güzelliğinden hareketle kâinatın yaratıcısının Allah olduğu vurgulanmakta ve tefekküre teşvik edilmektedir.²³⁴

Dergide insanın sahip olduğu tüm dünya nimetlerinin Allah'ın bir ikramı olduğu hatırlatılmakta, bu nimetlerden istifade ederken Allah'ın hatırlanması ve zikredilmesi istenmekte ve nimetlere şükür teşvik edilmektedir:

“Allah'ın lanetine uğrayanlardan kork.”²³⁵

“Ömrün bereketi a'mal-i hasenedir.”²³⁶

“Cenab-ı Hakk'ın verdiği rızka razı olup kanaatkâr olan kimse geçmiş zamanına müteessif ve mahzun olmaz.”²³⁷

“Her ömürde Allah'a hâmid olursan vâsıl-ı âmâl olursun.”²³⁸

“Amel-i salih her halükârda Allah'a duadır.”²³⁹

Dergide doğrudan inanç esaslarına dair kaleme alınan bir diğer yazı ise Sadi'nin kaleme aldığı “Ku Kuva Kuva”²⁴¹ başlıklı manzumedir. Manzume kuşların sesini taklitle başlamaktadır. Bu tür manzumeler, doğanın güzelliklerini yansıtmak ve insanın iç dünyasına hitap etmek amacıyla yazılmaktadır. Şair, kuşun ötüşünü taklit ederek doğanın zarafetini ve Allah'ın yaratılışındaki mükemmelliği anlatmaya çalışmaktadır:

“Güzel Kuş! Teranen kim etmez temenni
Ku kuva kuva, ku kuva ku ne muhrik teğanni
Sabah-ı bahara letafet-i fezadır
Ku kuva ku, ku kuva ku ne dilekeş edadır.

²³⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/2, s. 3.

²³⁵ Çocuklara Rehber (1897) Sayı Nr. II/24, s. 6.

²³⁶ Çocuklara Rehber (1897) Sayı Nr. II/27, s. 8.

²³⁷ Çocuklara Rehber (1897) Sayı Nr. II/11, s. 5-6.

²³⁸ Çocuklara Rehber (1897) Sayı Nr. III/19, s. 6.

²³⁹ Çocuklara Rehber (1897) Sayı Nr. III/29, s. 7.

²⁴¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/2, s. 1.

Kim öğretti böyle sana bu nevayı
Ku kuvva kularından bulur dili safayı
Olur bir küçük kız seninle hem avaz
Ku kuva ku, ku kuva ku, ne ahenk b ne saz
Ötersin, ötersin elemli, elemli
Ku kuva ku, ku kuva ku ne baygın ne gamlı
Nedir figanın? Niçindir eninin?
Deruni, müessir, eninin, reninin²⁴²
Terennüm değildir yanık bir sedadır.
Hüda bir demektir. Bu zikr-i hüdadır.
Hüda bir, ku kuva ku, Hüda bir ku kuva ku
Ku kuva ku, O'dur O, ku kuva ku, O'dur O.”

Manzume “Güzel Kuş! Teranen kim etmez temenni” ifadesiyle, kuşa hitap edilerek onun güzelliği ve ötüşünün dile getirilmesiyle başlıyor. “Sabah-ı bahara letafet-i fezadır” ifadesiyle Sabahın güzellikleri ve tazeliği anlatılırken, “Kim öğretti böyle sana bu nevayı” sorusuyla bu doğanın yaratıcısının Allah olduğuna gönderme yapılmaktadır. “Hüda bir demektir. Bu zikr-i hüdadır. Hüda bir, ku kuva ku, Hüda bir ku kuva ku, Ku kuva ku, O'dur O, ku kuva ku, O'dur O.” Manzumenin sonunda, kuşun ötüşünün Allah'ın birliğini hatırlattığı, insanın içinde bir zikir (Allah'ı anma) isteği oluşturduğu vurgulanmaktadır.

Bu manzumede, ayrıca doğanın güzellikleri yüceltilmekte ve Allah'ın tekvin sıfatındaki mükemmellik hatırlatılmaktadır. Manzumede kuş ve kuşun ötüşü inanç esasları açısından, doğanın ve yaratıcının büyüklüğünü anlamak ve takdir etmek için bir vesile olarak görülmektedir. Kuşun ötüşü, insanın içindeki derin duyguları harekete geçirmekte ve Allah'ın varlığını hatırlatmaktadır.

İkinci yılın ikinci sayısında kaleme alınan “Cuma Günü Eğlenceleri”²⁴³ yazısı da Allah'ın kâinatı yaratışı ve kâinat üzerine tefekkür konularını ele almaktadır. “Isırgan Otu”²⁴⁴ yazısında ise Allah'ın hiçbir şeyi boş yere yaratmadığı işlenmektedir.

Diğer İslam inanç esaslarının dergide çok fazla yer bulmadığı görülmektedir. Bununla birlikte ahiret hayatına temas eden bir kabir ziyareti yazısı bulunmaktadır. Bu yazıda da doğrudan öğreti olarak değil ancak ahiret hayatının varlığına dair bir kesit olarak sunulmaktadır. “Bir Kazazedenin Lisanından”²⁴⁵ başlıklı yazının sonunda kabristandaki durumlardan, orada

²⁴² Lehçe-i Osmani; hayvanatın inlemesi

²⁴³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/2, s. 2-3.

²⁴⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/7, s. 5.

²⁴⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/1, s. 5-6.

yapılacak duadan ve konuşmalardan bahsedilmektedir. Bu ve benzeri ifadelerle okuyucuya kabir hayatının ve ahiret hayatının varlığı aktarılmaya çalışılmaktadır:

“Daha sonra sahile inirim, gemimizin parçalandığından birkaç saat sonra bahr-ı muhitin kumları üzerine bıraktığı bedbaht arkadaşlarımın tek başıma ağlaya ağlaya açtığım hüzn-ü engiz mezarları arasında bir müddet sakitâne gezinirim. Akibet her zaman yaptığım gibi onlardan birinin kenarında diz çökerek ellerimi semaya kaldırır duaya başlarım. Kamer sakitâne döktüğüm göz yaşlarına acıya acıya bakıyormuş, peşimde bîhareket kalmış gözüküyor.”

Ahiret inancı ve kişinin dünyadaki sorumlulukları arasında bir ilişki kurulmuş kabir ziyareti, dua gibi İslam dinince kabul gören fiil ve davranışlar içerisinde olmaları tavsiye edilmiştir.

Dergide, dünya hayatının geçici olduğunu ve herkesin bir gün bu dünyayı terk ederek ahirete göç edeceğini anlatan bir yazıda ahiret inancı, kıyamet günü (yevmu’l-haşr) ve insanların dünya hayatında yaptıkları amellerin hesaba çekileceği anlatılmaktadır. Yine yazının devamında özellikle, dünyada verilen sadakaların, Allah katında kişinin bağışlanmasına ve kurtuluşa ulaşmasına vesile olacağı ifade edilmektedir: “...bir gün dar-ı faniyi terk ederek alem-i bekaya rihlet ettiğiniz de a’mal-i beşerin (senecidühü tatik) olacağı yevmü’l-haşrda dünyada iken verdiğiniz sadakalar o zülcelal hazretlerinden sizin için necaat-ı ibda istihsal eyleyecektir.”²⁴⁶

Dergide Kur’an-ı Kerim dışında kutsal kitaplara dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Kur’an’la ilgili bu yazılarda, Kur’an’ın Allah kelamı olduğu “Kur’an kelam-ı Hak’tır. Hak’kın kelamı haktır.”²⁴⁷ ifadesiyle dile getirilmektedir. Ayrıca Kur’an’ın ezberlenmesine ve hafızlık yapılmasına dair özendirme ve teşvik yapılmaktadır. “Küçük Hafize” başlıklı yazıda küçük yaşta hafızlığını tamamlayan bir kız çocuğunun hafızlık merasimi anlatılmakta ve Kur’an-ı Kerim övülerek okuyucular hafızlığa teşvik edilmektedir:

“Şehrimiz içinde Kurra-i huffazı içinde temeyyüz etmiş bulunan Mükerrermetlü Hafız Mustafa Efendi hafidesi ve Hafız İbrahim Efendi kerimesi on bir yaşlarında Nadide Hanım isminde bir kızcağız bu geçen Cuma günü hıfzını dinletmiştir. ... Bu küçük hafizenin muvaffakiyeti karilerimiz için şayan-ı gıpta olmalıdır.”²⁴⁸

²⁴⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/26, s. 3.

²⁴⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. IV/2, s. 1.

²⁴⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/3, s. 4.

Değişik manzumelerde de Kur'an-ı Kerim okumak örnek bir davranış olarak gösterilmekte ve Kur'an okunması teşvik edilmektedir:

“Açtı Kur'anı ... işte hüsn-i misal
Ağzı Kur'an-ı etmede tertil
Kalbi Allah'ı eyliyor tehlil”²⁴⁹

Kur'an-ı Kerim dini ve ahlaki değerlerin temel kaynağı olarak görülmekte ve yeri geldikçe de alıntılar ve iktibaslar yapılmaktadır. Çalışkanlığın övüldüğü ve ataletin yerildiği bir yazıda Kur'an'dan iktibas yapılarak konu şu şekilde özetlenmektedir:

“İnsan vaktinin kıymetini bihakkın taktir ile çalışıp hem kendisine hem de etrafındakilere istihzar-ı²⁵⁰ sadet etmelidir. “(الكاسب حبيب الله) Elkasibu habibullah” sırrına vakıf ve “(وَلَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى) leyse lil insani illa ma se'a” hakikatini arif olarak ona göre hareket etmelidir.”²⁵¹

Bu ve benzeri alıntılar ahlakın dinden ayrı tutulmadığını dinin kaynağının aynı zamanda ahlakın da temel kaynağının olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde dergide her zaman ön planda tutulan ve Sadi'nin “Ahlak”²⁵² başlıklı manzumede resmettiği çocuk figüründe, çocuğun her daim “Kelam-ı Hakk” ile hemhal olması istenmekte ve ahlaklı olmanın bir gereği olarak zikredilmektedir:

“Muannid olma ısrar etme asla
Kelam-ı hakkı daim eyle isga”²⁵³

Dergide peygamber inancına dair herhangi bir yazı bulunmamıştır. Ancak Hz. Muhammed'in hayatından pasajlara ve hadislerine yer verilmesi peygamberlik olgusunun kabulünü desteklemekte O'nun peygamber olarak kabul edildiği ve bir rehber olarak sunulduğu gözlemlenmektedir. Hz. Muhammed hakkında yer alan bu yazılar daha çok ahlaki öğretileri destekler yazılar olduğu için bu yazılar “Ahlak” kategorisi altında incelenmiştir.

3.2.2. İbadetler

Çocuklara Rehber Dergisi'nde İslam inanç esaslarında olduğu gibi ibadetlere de önem verildiği görülmektedir. Ancak oruç dışında ibadetler müstakil bir konu olarak ele alınmamakta, dergide yer alan makalelerde, hikayelerde ve manzumelerde satır aralarında bahsedilmektedir.

²⁴⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/42, s. 2.

²⁵⁰ Hazırlamak, bkz. Lehçe-i Osmanî

²⁵¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı I/32, s. 5.

²⁵² Çocuklara Rehber (1897), Sayı II/22, s. 1.

²⁵³ Dinleme

İbadetlerden bahseden yazılarda ibadetin yalnızca Allah’a yapılması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca ibadetler Müslümanların asli görevleri arasında sayılmaktadır:

“Borçluyuz Hakk’a, halka, herkese biz.

Sa’y ile borcumuz eda ederiz.”²⁵⁴

Oruç iki yazıda müstakil olarak ele alınmış ve faydaları anlatılmıştır. Konunun anlatıldığı ilk yazı Necip Vecdi imzasıyla kaleme alınan “Tıfl-ı Saim”²⁵⁵ başlıklı manzumedir. Bu manzumede oruç tutan bir çocuktan övgüyle bahsedilmekte ve arkadaşlarına örnek gösterilmektedir:

“Ramazandır ... Bu tıfıl saimdir.

Zikir ve şükre bu da meddi ömürdür.

Bakınız zahiri nezafete

Kalbi de şüphesiz ki tahirdir.”

Manzumenin ilk beytinde yer alan ifadelerde Ramazan ayının oruç ibadeti başta olmak üzere zikir ve şükürle geçirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Devamında da dış güzelliğin iç güzelliğe delalet ettiği üzerinde durulmaktadır.

Dergide oruç ibadetinden bahseden başka bir yazı ise “Ramazan-ı Şerife Mahsus Makale-i Sıhha”²⁵⁶ başlıklı yazıdır. Bu yazıda Ramazan ayının fazileti üzerinde durulmakta ve oruç ibadetinin şartları üzerinde durulmaktadır:

“Ramazan-ı Şerif geldi geleli mini mini karilerimiz ve küçük küçük karielerimizle mübâhesât-ı fenniyede bulunamadık. Bu hafta yine mesail-i fenniyemizi bırakacağız. Fakat Ramazan-ı şerifte dikkat olunması gayet elzem olan bir maddeden bahsedeceğiz. O madde de şüphesiz oruçtur.”

Makalenin devamında Ramazan ayıyla birlikte her çocuğun sevinçe dolduğu Ramazan ayını muhabbetle karşıladıkları ifade edilmektedir

“Ramazan geldi mi çocuklar pek ziyade sevinir. İftarda sahurda peder, validesiyle sofrada bulunan çocuklar şataretlere (şenliklere) müstağraktır.”

Makalenin özellikle vermek istediği mesaj ise oruç ibadetinin sıhhat için önemli bir ibadet olduğu ve oruç tutan çocukların herkes tarafından sevileceğidir. Yazının devamında

²⁵⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/35, s. 1.

²⁵⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/42, s. 1-2.

²⁵⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/43, s. 2-3.

orucun sağlık üzerindeki etkisine değinilmekte ve midenin yapısı ve çalışma şekli anlatılmaktadır:

“Ramazan’da oruç tutan çocukları herkes sever. Fakat her şeyin şartı olduğu gibi oruç tutmanın da şeraiti vardır. Bak gündüz oruç tuttum diye mideyi doldurmak akılsızlara Zira mide bir gün dolar. Hazım eder iki gün dolar yine hazım eder. Lakin nc günü artık hazım edemez, o gıda-i maddede kalır.”

Dergide doğrudan namaz konusunu ele alan bir yazı bulunmamakla birlikte namazdan bahseden manzumeler, hikayeler ve makaleler yer almaktadır. Genellikle namazın Allah’ın azameti karşısında kulun ifa etmesi gereken bir eylem olarak olduğu üzerinde durulur:

Verirken aleme hayret! Sıfatı
Sığar mı akla, fikrine zatı
Buyur de, acz ve hayretle beraber
Kapandım secdeye Allah-u Ekber.”²⁵⁷

Başka bir manzumede ise örnek gösterilen bir çocuğun camide cemaatle namazı eda ettiği ifade edilerek namazların camide cemaatle kılınması teşvik edilmiş ve yine namaz kılmak örnek davranışlar arasında gösterilmiştir:

“Bu ocuk, bu büyük ocuk derhal
Yetişip, bir edayı safvetle,
Farz-ı asrı kalıp cemaatle”

Namazın en önemli şartlarından biri olan temizlik ve abdest de dergide ele alınan konulardandır. Özellikle sağlıkla ilgili yazılarda temizlik konusuna ayrıca değinilmektedir.²⁵⁸

Dergide ele alınan bir diğer konu ise zekât ve sadakadır. Toplumsal dayanışmayı ayakta tutan önemli bir ibadet olarak görülen zekât ve sadaka dergide geniş bir yer bulmaktadır. Aşağıdaki “Tıfl-ı Saim”²⁵⁹ isimli manzumede zekât ve sadakanın fakirlerin hakkı olduğu ifade edilmekte ve bu haklarının tesliminde de riya ve kibirden kaçınarak yardımın gizli yapılması öğütlenmektedir:

Gizlice verdi geçti bakmayarak
Sadaka gizlice olmalı mutlak.

²⁵⁷ ocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/2, s. 1.

²⁵⁸ ocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/18, s. 3; Sayı Nr. I/19, s. 3-4; Sayı Nr. I/28, s. 2-3.

²⁵⁹ ocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/42, s. 2.

Yazının devamında ‘alan el veren elden hayırlıdır’ hadisine göndermeyle bireyler zekât ve sadaka vermeye teşvik edilmiştir:

Bir açık el, tasadduk eyleyen el
Dost birisinden de evladır,
Çünkü celb-i zırayı rabbi ecel
Etmeye böyle el olur kadir.

Manzumenin devamında verenin Allah olduğu hatırlatılmış ve cömertçe yardımda bulunan insanlara Allah’ın daha çok vereceği hatırlatılmıştır:

Veren Allah sana verir daha çok
Onun ihsanına nihayet yok

Dergide ele alınan zekât, sadaka ve muhtaçlara yardımcı olma gibi konular “Yardımseverlik” başlığı altında daha geniş bir şekilde incelenecektir.

3.3. Ahlaki Kategoride Yer Alan Yazılar

Çocuklara Rehber Dergisi’nde ahlak temaları, inanç ve ibadet meselelerine oranla daha geniş yer bulmuştur. Dergide, din temelli bir ahlak eğitimi öne çıkarılmış, ahlakın kaynağı olarak Kur’an, hadis ve İslam bilginlerinin öğretileri esas alınmıştır. Tanzimat Dönemi’nin getirdiği yenileşme ve Batılılaşma süreciyle birlikte ortaya çıkan ahlaki yozlaşma, bu eğitimin temel motivasyonu olarak değerlendirilmektedir. II. Abdülhamid Dönemi’nde Osmanlı Devleti’nin birliğini koruma ve farklı etnik grupları İslam kimliği altında birleştirme amacı güden Pan-İslamizm politikası, eğitim ve değerler sisteminde önemli değişimlere yol açmıştır. Bu bağlamda, çocukların erken yaşta İslami ahlak ve değerlere uygun şekilde yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu eğitim anlayışı dönemin çocuk yayınlarına yansımış ve Çocuklara Rehber Dergisi de bu etkiyi bariz bir şekilde hissettirmiştir.²⁶⁰

Dergideki yazılarda, Osmanlı toplumunun muhafazakâr yapısıyla uyumlu olarak ahlaki erdemler ve dini ibadetler üzerinden çocuklara rehberlik edilmeye çalışılmıştır. Derginin eğitim ve ahlak anlayışı, dönemin sosyo-politik koşulları ve modernleşme sürecinden doğrudan etkilenmiştir. II. Abdülhamid’in merkezi otoriteyi güçlendirme ve toplumsal düzeni koruma çabaları çerçevesinde, eğitimin devlet eliyle yönlendirilmesi büyük önem kazanmış, bu bağlamda vatanseverlik, itaat ve sadakat gibi değerlere sıklıkla vurgu yapılmıştır. Bu durum,

²⁶⁰ Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, trc. Gül Çağalı Güven (Yapı Kredi Yayınları, 2002).

Osmanlı Devleti'nin sadık vatandaşlar yetiştirme arzusunu yansıtmaktadır.²⁶¹ Çocuklara Rehber Dergisi'nde modern eğitim anlayışlarına da yer verilmiş, eğitim yalnızca ahlaki erdemler değil, aynı zamanda bilimsel bilgi ile de desteklenmelidir görüşü savunulmuştur. Böylece Çocuklara Rehber, dönemin geleneksel yapısını korumakla birlikte modern eğitim ideallerini de içeren bir kaynak olarak öne çıkmıştır. Derginin serlevhasında bulunan “etfal-i zekur ve inasin²⁶² tehzip-i ahlak ve tevsî-i mâlûmatına hâdim” ifadesi, derginin öncelikli hedefinin ahlakî eğitim olduğunu belirtilmiştir. Dergide ahlak her şeyin üzerinde tutulmuş “İnsaniyetin rûkn-ü azamî hüsn-i ahlaktır.”²⁶³ ifadesiyle insanın ilk görevinin ahlaklı olmak olduğu vurgulanmıştır.

Bu ifadenin yansımaları yayınlanan yazılarda da görmek mümkündür. Derginin kendi tasnifine göre en fazla yazı yayınlanan kategorilerden bir tanesi de “Ahlak” kategorisidir. Dergide doğrudan ahlaki konuların ele alındığı toplamda 75 yazı bulunmaktadır ve derginin konu dağılımına nispeten bu sayı oldukça yüksek bir orana tekabül etmektedir. Bu da derginin ahlak öğretimine ne denli önem verdiğini göstermektedir.

Araştırmanın “ekler” bölümünde liste halinde sunulmuş olan “Ahlak” temalı bu yazıların genel özelliklerine baktığımız zaman doğrudan “Ahlak” başlığıyla on bir yazının olduğu gözlemlenmiştir. Diğer yazıların ana başlığının yanı sıra “Ahlak” başlığıyla parantez içi temanın belirtildiği görülmektedir. “Ahlak” kategorisi altına alınmayan ancak ele aldığı konu itibarıyla ahlaki konulara temas eden diğer yazılar da yine bu bölümde değerlendirilecektir.

Ahlaki yazıların genellikle hikâye, makale ve manzumelerden oluştuğu görülmektedir. Bu yazılardan “Serkeşlik”²⁶⁴ başlıklı yazı ise Fransızcadan tercüme edilmiştir. Dergide yer alan ahlaki yazıların üzerinde durduğu temel değerlerin başında ise çalışkanlık gelmektedir. Bu bölümde müstakil başlıklar halinde genişçe ele alacağımız diğer konular ise şunlardır; doğruluk, yardımseverlik, merhamet, büyüklere saygı, vatan sevgisi, temizlik ve sağlıklı yaşam, vicdan muhasebesi, temel hak ve özgürlüklere saygı, adab-ı muaşeret ve güzel ahlaka dair sözler.

Dergide tavsiye edilen ahlaki değerlerin yanı sıra; tembellik, dilencilik, yalan söylemek, haset ve kıskançlık, gurur ve kibir, açgözlülük, israf, boşboğazlık-gevezelik, tecessüs, hırsızlık,

²⁶¹ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi: M.Ö. 1000 - M.S. 2021*, 2021. Bs (Ankara: Pagem, 2021) s. 255-263.

²⁶² ^Lehçe-i Osmani, Kadın

²⁶³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/38, s. 4.

²⁶⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/4, s. 4-5.

önyargılı olmak, bencillik, zararlı kötü alışkanlıklar ve kötü ahlaka dair özlü sözler müstakil başlıklar halinde değerlendirilecektir.

Dergide bu konular işlenirken çocuk okurların seviyesi göz önünde bulundurulmuş, sade ve yalın bir dil kullanılmıştır. Ayrıca konunun okuyucuyla buluşturulmasında edebi türlerin hemen hepsinden istifade edilmeye çalışılmıştır. Ahlaki konuların çoğu hikâye anlatımı, gerçek hayattan öyküler, roman, biyografi yazıları, hikmetli sözler ve makale yoluyla verilmeye çalışılmıştır. Bunun yanında anekdot, fabl, fıkra, şiir ve bilmecelerle konu eğlenceli hale getirilmeye çalışılmıştır. Dergideki bu yaklaşımın dönemin yayın anlayışına göre oldukça modern bir yaklaşım olduğu söylenebilir.

Dergide ahlak öğretiminde benimsenen diğer metotlar, rol model oluşturma, idealize etme ve motivasyon oluşturmadır. Sadi imzasıyla yayınlanan “Güzel Huylu” başlıklı manzumede örnek bir çocuğun sahip olması gereken temel ahlaki esaslarla ideal bir çocuk modeli çizilerek okuyuculara örnek bir model sunulmakta ve bu sayede okur motive edilmektedir:

“Çocuğum dinle! Güzel huyluysan
Ne güzeldir ne güzel huluku hasen
Bir güzel huylu çocuk ki tanırım
Severim sanki benimdir sanırım
Ne çocuk, belki o haslette melek
Yaratılmış, daha seni küçücük
Bakarım haline hayran olurum
O küçüklükte büyüklük bulurum
Küçücük çantası elde gidiyor
Gidiyor mektebe tahsil ediyor
Emr-i üstade muhalif gitmez
Çalışır, bir yaramazlık etmez
Ne sevimli ne itaatli çocuk,
Ne kadar uslu ne gayretli çocuk,
Gözlerinden saçılır nur-u zekâ
Çehresinden görünür bedr-i haya
Mübtesim bu güzel huylu latif,
Sözü hoş, üstü başı pak, zarif,
Kendisinden büyüğe hürmet eder,
Kendisinden küçüğe şefkat eder,
Beynel emsal bu timsal edip,
Görünür fıtraten a’la meşrep
O da mektepte, sokakta birdir,
O güzel terbiyesi zahirdir.

Gayreti kendine etmiş rehber,
Bu yaşında biliyor birkaç dil,
Söylüyor, hem yazıyor sen onu bil
İşte gösterdim emsal sana
Bir çocuktur o da hemsal sana
Aferin-i havan olurum gördükçe
Ona hayran olurum gördükçe
Bak! Sözlerime gözüm çocuk,
Sen de sa'y et olasın öyle çocuk.

Aynı esasların yine benzer bir metotla “Ahlaki”²⁶⁵ isimli manzumede de işlendiği görülmektedir.

Ahlak öğretiminde benimsenen bir diğer metot ise letâif yoluyla eğlenceli hale getirilerek mesajın ulaştırılması yöntemidir. Babasının aldığı davulun büyüklüğünü abartarak anlatan bir çocuk davulu on kişi kollarını açsa saramaz der. Arkadaşı da bu da bir şey mi bizim de bir öküzümüz var başı Selanik'te kuyruğu Dirnede'dir. der. Bunun üzerine çocuk öyle büyük öküz mü olur deyince arkadaş hazır cevap senin davulun derisine böyle öküz gerek diyerek abartıda ölçülü olunması gerektiği mesajını verir.²⁶⁶

Dergide bazı “Ahlak” temalı yazılar seri yazılar tarzında yayınlanmışlardır. Örneğin; “Hukuka Riayet”²⁶⁷ yazısı dokuz sayı boyunca seri halinde kaleme alınmış ve bu yazılarda İsmail Hakkı kıraatinden dersler derlenerek okuyuculara sunulmuştur. Bu yazı dizisinde; kul hakkı, kul hakkına riayet, tembellikten sakınma, çalışkanlık, vatan sevgisi, borca sadakat, tertip ve düzen gibi konular ele alınmıştır.

Sıralı yazı dizilerinden olan bir başka yazı ise “Hafnin Küçük Bahçesi”²⁶⁸ başlıklı yazıdır. Bu tefrika yazısında da yine ahlaki değerler ve din eğitiminin temel konuları ele alınmıştır.

Dergide hemen her sayıda yer alan “Güzel Sözler”, “Cüml-i Hikemiyye”, Akvâl-i Hikemiyye” başlığı altında kaleme alınan yazıları da ahlaki yazılar olarak değerlendirmek mümkündür. Bu yazılardan birçoğu doğrudan ahlaki ilkelere temas etmekte ve İslami değerleri veciz bir şekilde okuyuculara aktarmaktadır:

“Başkasını aldatmak isteyen kendisinden başkasını aldatmadığına emin olsun.”²⁶⁹

²⁶⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/22, s. 1.

²⁶⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/28, s. 7.

²⁶⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/2, s. 3-5.

²⁶⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/22, s. 4-6; Sayı Nr. I/44, s. 2-3; Sayı Nr. I/47, s. 4-5; Sayı Nr. I/49, s. 4-6.

²⁶⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/2, s. 7.

“Hüsn-i sîretle tanınmak, büyük bir servetle iştihâr etmekten efdaldır.”²⁷⁰

“İstikamet ve namus yanında para pek kıymetsiz kalır.”²⁷¹ gibi özlü sözlerle çocuklar güzel ahlaka teşvik edilmektedir.

3.3.1. Çocuklara Rehber Dergisi’nde Teşvik Edilen Ahlaki Değerler

3.3.1.1. Çalışkanlık

Çocuklara Rehber Dergisi’nde üzerinde en fazla durulan konu çalışkanlıktır. Dergide hemen her fırsatta çocuklara çalışkan olmaları öğütlenmekte, manzumelerle, hikayelerle ve özlü sözlerle konu gündemde tutulmaya çalışılmaktadır.

“Sa’y ve Sebat” başlıklı yazıda çalışmanın ve sebatın tanımı yapılmakta ve faydaları sıralanmaktadır:²⁷²

“Sa’y ve sebat, muvaffakiyet-i külliye’nin bir şehr-i müstakimdir. Sa’y-ı sebat, efal-i umumiye’nin hilali, ulûm ve kemâlâtın miftahıdır.

Her amel ve karinede sebat gösterenler şüphesiz nail-i âmal olurlar.

Emr-i Tahsil-i Ta’limde sa’y ve sebatın fevkalade bir tesiri vardır. Gabiy²⁷³ olmakla beraber sahib-i sebat olan bir şakirdan, zeki fakat herca-i meşreb bulunan şakirdana daima tefavvuk etmiştir.

Manen de şecer-i nabit olur sabit olanlar

Herhangi işin ehli isen ânda sebat et.”²⁷⁴

Metinde başarıya ulaşmanın temelinde sürekli çaba ve kararlılığın bulunduğu vurgulanmaktadır. Sebat ve azim, genel başarıların temelini oluştururken, bilgi de mükemmelliğin anahtarı olarak tanımlanmaktadır. Metin, her türlü işte sebat gösterenlerin hedeflerine ulaşacaklarını belirtir ve eğitim sürecinde sürekli çabanın önemli bir etkisi olduğunu vurgular.

Çalışmanın sadece bireysel fayda edinmek için değil topluma faydalı işler üretmek üzere yapılması gerektiği bunun da bir anlamda Allah’ın emri olduğu belirtilmektedir. Böylece manevi bir motivasyon kazandırmak amaçlanmaktadır. N. Vecdi imzasıyla kaleme alınan “Yalnız Mükafat İçin Mi Çalışılır”²⁷⁵ başlıklı manzume söz konusu soruyla başlamakta ve hemen akabinde çalışmanın temel gayesinin Hakk’a ve halka ödenmesi gereken bir borç olduğu ifade edilmektedir:

²⁷⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/3, 6-7

²⁷¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/5, s.7

²⁷² Çocuklara Rehber (), Sayı Nr. II/33, s. 5-6.

²⁷³ Gabiy: Budala, cahil, ahmak

²⁷⁴ Çocuklara Rehber (), Sayı Nr. II/33, s. 5.

²⁷⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/35, s.1.

“Yalnız Mükafat İçin Mi Çalışılır?
Borçluyuz Hakk’a, halka, herkese biz.
Sa’y ile borcumuz eda ederiz.”
“Yalnız Mükafat İçin Mi Çalışılır?”

“Sa’y”²⁷⁶ başlıklı başka bir makalede ise çalışan bireylerin toplumda saygınlık kazanacakları şöyle açıklanmaktadır: “Cihanda herkesin sa’y ile meşgul olması vecibe-i mukaddesedir. “O halde bu dünyay-ı fanide hayatımız oldukça, çalışmamız icap eder. Çalışanlar daima makbul ve muteberdirler.”

Yazının son paragrafında dünyaya geliş amacımızın çalışmak olduğu ifade edilir: “Ehl-i cihan çalışmamış olsaydı, dünyanın ademden ne farkı olurdu? Bu dünyaya cümleten çalışmak için geldik.”

Çalışmanın doğrudan ele alındığı bir diğer yazı ise; “Bir Haylaz Çocuk ile Çalışkan Çocuğun Muhaveresi”²⁷⁷ başlıklı manzumedir. İlk bölümde haylaz çocuğun okuldan şikayetleri dile getirilir. İkinci bölümde ise tembellik yapmak için sunulan bahanelerin her biri çürütülerek okurlara çalışkanlığın faydaları sıralanmakta ve sebatla çalışmaları öğütlenmektedir:

“Kardeşim! Dinle beni aldanma
Beni kendin gibi haylaz sanma
Oynamaktan ne çıkar sa’y edelim,
Gidelim mektebe haydi gidelim,
Gece gündüz çalışan akildir
Vaktini boş geçiren cahildir”

Dergide haset etmeden çalışmanın bereketi bir bağ sahibinin hikayesiyle anlatılmakta ve haset etmenin zararları üzerinde durulmaktadır:

Sana a’razı hasud eylemesin hiç meftûr (Üzgün bezgin)
Doğrulukla çalışıp etme sebatında kusur
Ehl-i hayra çakamaz gerçi hased perver olan
Sana ezrar edemez kendinedir varsa ziyan”²⁷⁸

Bu beyitlerde verilmek istenen mesaj ise, haset eden ve kıskançlık besleyen kişilerin, doğrulukla çalışan ve sebat eden kişilere zarar veremeyeceğidir. İlk beyitte, insanın üzgün ve bezgin olmaması, doğrulukla çalışıp sebat etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. İkinci beyitte ise, kıskanç ve haset dolu kişilerin iyi insanlara zarar veremeyeceği, aslında kendi kendilerine zarar

²⁷⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/31, s. 3.

²⁷⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/12, s. 1-2.

²⁷⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/ 25, s. 1.

verdikleri belirtilmektedir. Beyitler, dürüstlük ve azimle çalışmanın önemini, haset ve kıskançlık besleyen kişilerin ise eninde sonunda kendi zararlarına davrandıklarını ifade etmektedir.

Dergide farklı içeriklerdeki yazılarda çalışmak ve fedakârlık ön plana çıkartılmaktadır. Bilim konusunu ele aldığı bir yazıda başarılarıyla ün salmış bilim adamları ve mucitlerin biyografilerine yer verilmiş yazının içerisinde mesaj olarak onların ilme olan tutkuları, aşkla çalışmaları ve çektikleri çilelere rağmen sebat etmeleri ve çalışkanlıkları örnek gösterilmiştir.²⁷⁹ Diğer birçok yazıda olduğu gibi “Sa’ ve Sebat”²⁸⁰ başlıklı yazıda çalışma alışkanlığının küçük yaşlardan itibaren kazandırılması gerektiği üzerine durulmuş, küçüklerin de büyükler gibi üretebileceği hatırlatılmıştır. Henüz sekiz dokuz yaşlarında olan Asım isminde küçük çocuğun çalışma ve gayreti neticesinde nasıl bir eser telif ettiği örnek olarak gösterilmiş ve şu cümlelerle taltif edilmiştir:

“... velhasıl müruru zamanla Asım bu hali dahi terk etmiş ve gösterdiği sa’ ve sebat sayesinde vasılı uç kemal olarak vücuda getirdiği asar-ı kalemiyesiyle beni nevana müstefid etmeye ve ifayı niknama²⁸¹ muvaffak olmuştu.

3.3.1.2. Doğruluk

Çocuklara Rehber Dergisi’nde ele alınan bir diğer önemli konu ise doğruluktur. Birçok yerde çocuk okurlara doğruluğun bireysel ve toplumsal faydaları üzerinde durulmaktadır. Aynı zamanda bireylerin sadece sözleriyle değil yaptıkları işlerde de doğru olmaları teşvik edilmektedir. “Hasat” başlıklı manzumede bu husus şöyle dile getirilmektedir:

“Doğrulukla çalışıp etme sebatında kusur
Ehl-i hayra çakamaz gerçi haset perver olan”²⁸²
Güzel huyların anlatıldığı başka bir manzumede ise doğruluktan şu şekilde bahsedilir:
Tabi ol, müstakim ol, olma asi
...
Sadakat, merhamet, sabır ve kanaat
Ulu kalbine eyler delalet
...
Dururken doğru yol eğri ne lazım
Eğer ister isen, âlemde tevkir

²⁷⁹ Bkz. Çocuklara Rehber Dergisi (1897), Sayı Nr. I/41, s. 2-5; Nr. II/9, s. 3-4; Nr. II/10, s. 3-4; Nr. II/15, s.3-4; Nr. II/16, s. 1-2.

²⁸⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/ 33, s. 5-6.

²⁸¹ Niknam: İyi nam kazanmış, isim yapmış kişi, Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türki* (Yeditepe Yayınevi, 2021).

²⁸² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/25, s. 1.

Ne ta’riz et, ne te’yib et, ne tahkir.”²⁸³

“İkrar-ı kabahat” ²⁸⁴ başlıklı bir manzumede işlediği kabahati açık yüreklilik ve cesaretle yalan söylemeden itiraf eden bir çocuğun davranışı öğretmeni tarafından taktir edilmekte ve örnek gösterilmektedir:

“Derhal atılıp ortaya ikrar-ı kabahat
Etmek ile gösterdi fedakarlığa şayan
Bir tıfl-ı edip olduğunu -hüsn-i cesaret-
Üstad o zaman cümlesini eyledi takdir
İkrar-ı kabahat edeni etmedi tekdir.”

Oyun ve şakalar sırasında bile dahi yalan söylememek gerektiği “Söyleniş”²⁸⁵ başlıklı bir yazıda babasına şaka yollu yalan söyleyen bir çocuğun hikayesiyle dile getirilir:

“Artık ne olsa yalan söylemeyeceğim... Şaka için bile söylemeyeceğim...”

Dergide şakalaşmaya da bir ölçü getirilmekte ve şakalaşırken karşı tarafı rencide edecek, korkutacak veya zarar verecek davranışlardan kaçınılması gerektiği ifade edilmektedir. “Latife Latif Gerek”²⁸⁶ başlıklı yazıda küçük kardeşine şaka yapmak isterken onu korkutan bir çocuğun annesi tarafından aldığı ceza anlatılır ve yazı “hisse” bölümüyle şu şekilde tamamlanır: “Arkadaşlara zarar verecek değil, hoşla gidecek latifeler etmek caizdir. ”

3.3.1.3. Yardımseverlik

Dergide kazandırılmak istenen ahlaki esaslardan birisi de beşerî ilişkilerde ve sosyal hayatta önemli bir yeri olan yardımlaşma ve dayanışma değeridir. “Küçük Hikâye”²⁸⁷ isimli yazı dizisinde, misafirperverlik ve yardımlaşma övüldükten sonra doğruluktan şaşmayarak dayanışma içerisinde hareket eden herkesin mutlaka mükafatını alacağı “Memiş Ağa’nın hikayesiyle işlenmektedir.

Dergide yardımseverlik, insanlara faydalı işlerle uğraşmak övülmüş ve sadaka-i cariyeye teşvik edilmiştir:

Eser-i hayr bırak! Ecri sana aittir.

²⁸³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/22, s.1.

²⁸⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/2, s. 4-5.

²⁸⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/7, s. 1.

²⁸⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/5, s. 4.

²⁸⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/45, s. 2; Nr. II/47, s. 2.

Aleme geldiğine gittiğine şahittir.”²⁸⁸

Çocuklara Rehber Dergisi yardımseverlik konusunu işlerken daha çok hikâye ve güzel sözlerden yararlanmakta ve vermek istediği mesajı diğer ahlaki değerlerde olduğu gibi hikâyenin kahramanları aracılığıyla aktarmaktadır. Çoğu zaman bu hikâye ve yazıların sonunda paylaştığı hisse veya mülahaza notlarıyla da konunun ana mesajını özetlemektedir. Dergi zaman zaman vermek istediği mesajları dikkat çekici bir soruyla gündeme getirip hikayelerde ve manzumelerde bu sorulara cevap aramaktadır:

Cidden muhtaç olanlara muavenet, vazife-i insaniyeden değil midir?”²⁸⁹

Dergide yardımseverliğin insanda kalıcı hale gelmesi için bu hasletin küçük yaşlardan itibaren çocuklara kazandırılması gerektiği anlatılmaktadır. “Muavenet”²⁹⁰ başlıklı yazıda çocukların küçük yaşlarda kendi aralarında yardımlaşmaları öğütlenmektedir:

“... Küçük kardeşlerim! Şu küçük fakir hikayesi, size büyük bir ders-i ibret veriyor. Fakir refiklerinize kalem, kâğıt, defter gibi ufak tefek hediyelerle iânede bulununuz. Bunlar sizin indiğinizde ne kadar değersiz şeyler ise, bilakis onların nezdinde gayet kıymetlidir. Böyle küçük hediyeler i’tasıyla büyük fazilet göstermiş ve onları da sevindirmiş olursunuz.”

“Fukaraya”²⁹¹ başlıklı yazıda: “Ey elhl-i yesar ashab-ı ihtiyaca muavenet ediniz! Acize, biçareye mededkar olmak safay-ı vicdanın medar-ı azametidir.” cümlesiyle fakirlere yardım teşvik edilmekte ve yazının devamında fakirlerin hayır dualarının alınması gerektiği tavsiye edilmektedir:

“... açlıktan bitap, soğuktan bimecal olarak bir dilim ekmeğe hasretkeş olan masumlar ziyafetlerinizden artıp da pamalınız olan nimet döküntülerini toplamaya şetaban olursa hiç şüphe etmeyin ki teveccüh-ü rabbani üzerinizden raf olunur. Fakirlere mini mini muhtezdeleri dil şad ediniz ki onların dua-ı halisaneleriyle Cenab-ı Hak oğullarınıza kuvvet, kızlarınıza letafet ihsan eylesin. Fukaraya inam ediniz ki bu hareket hüdapesindanenize mukabil bağlarınız, bahçeleriniz leziz meyvelerle, ambarlarınız mübzül-ü hububatla memlû olsun.”

²⁸⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/35, s. 2.

²⁸⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/43, s. kapak içi.

²⁹⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/33, s. 4-5.

²⁹¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/26, s. 3.

Diğer sayılarda da yardımlaşma ve dayanışma üzerinde durulmuş bu konuda çocuk okuyucular bilinçlendirilmeye çalışılmıştır. Bu konuda öne çıkan diğer yazılar ise; “Öksüz”²⁹² “Tasadduk”²⁹³ ve “Hayatımın En Tatlı Bir Günü”²⁹⁴ gibi yazılardır. Bu yazıların ana mesajları “hisse” veya “netice” alt başlığıyla yazının sonunda verilmekte veya kahramanların diliyle ifade edilmektedir:

“Bir fakiri aç kalmış bir zavallıyı kendi kazandığım bir para ile sevindirdiğim için ben de ne kadar sevindim; o kadar sevindim ki şimdiye kadar hiçbir gün o kadar sevindiğimi bilmiyorum.”²⁹⁵

Sadi imzalı bir manzumede akrebin kaplumbağanın iyi niyetini suistimal ederek onu nasıl zehirlediği ibretlik bir kıssa olarak anlatılmaktadır. Doğrulukta olduğu gibi yardımseverlik konusunda da okuyucular uyanık olmaya davet edilir ve kötü niyetli insanların her zaman olabileceği hatırlatılır. Bu kıssada özellikle anlatılmak istenen ise; özünde kötülük olanlara yardım ederken dikkatli olunması ve başkalarına yardımcı olurken kendilerinin zarar görmemeleri gerektiğidir:

“Gözet kendini adûdan ihtiraz et
Ne naz eyle ne de arz-ı niyaz et!”²⁹⁶

Dergide yardım konusu sadece nakdi yardım veya fakirleri gözetme olarak işlenmemekte ve tüm insanlığa katkıda bulunan güzel çalışmalarla meşgul olmak öğütlenmektedir:

“Eser-i hayr bırak! Ecri sana aittir.
Aleme geldiğine gittiğine şahittir.”²⁹⁷

3.3.1.4. Merhamet

Dergide, hayvanlar alemi çocukların ilgisini çekecek konular arasında görülmüş ve hayvanların ilginç özellikleri anlatılarak çocukların merak duygusu harekete geçirilmiştir. Evcil hayvanlar başta olmak üzere, karada denizde ve havada yaşayan birçok hayvanın tanıtımına yer verilmiş onlara karşı merhametli olmaları öğütlenmiştir.

²⁹² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/23; Nr. II/24.

²⁹³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/17.

²⁹⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/6; Nr. III/7.

²⁹⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/7, s. 7.

²⁹⁶ Çocuklara Rehber Dergisi (1897) Sayı III/29, s. 1.

²⁹⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/35, s. 2.

Genellikle “Mütenevvia” başlığıyla kaleme alınan bu yazılarda hayvanların tanıtımları yapılırken çocuklara hayvan sevgisi ve merhamet duygusu aşılanmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda bazı hayvanların çalışkanlığı sabrı ve azmi gibi değerlere vurgu yapılarak yine çocukların dikkati bu yöne çekilmeye çalışılmıştır. Hayvanlar hakkında bilgiler verilirken Allah’ın eşsiz yaratıcılığına ve doğadaki düzene atıfta bulunulmuş tüm bunların şükre vesile olması hedeflenmiştir. “Garaib-i Tabiiyeden”²⁹⁸ başlığı altında “Mühendis Hayvanlar” dan olan arılardan bahsederken onların çalışkanlığı, balı nasıl yaptıkları, balın şifalı oluşu ve peteklerin geometrik şekli gibi konulara vurgu yapılmış, Allah’ın azametini ve kudretine hayranlık duyulması gerektiğine dikkat çekilmiştir.

Derginin üçüncü yılında yayınlanan “Küçük Sabiha”²⁹⁹ başlıklı manzumede soğuk kış günlerinde evlerinin önündeki kuşlara yem verip yardım ettiğini gören anne babası Sabiha’ya bunun sebebini sormuş, bunun üzerine Sabiha da böylesine zor kış şartlarında onlara yardım etmek maksadıyla yaptığını söylemiştir:

Fakire açlara yoksula yetimlere her an
Bizim vazifemiz elbette destgîr³⁰⁰ olmak”

Bahar aylarında yuva yapan kuşların eziyet görmemesi ve bu yapılan yuvaların bozulmaması için çocuklar uyarılmış ve kuş yuvalarını bozmanın eğlenceli bir şey olmadığı “Yuvalar” başlıklı manzumeyle anlatılmıştır:

“Birisi keşf ederse hanesini
Elveda rahat, elveda nagamat
Zalim eller bozarsa lanesini
Elveda şvk, elveda! Heyhat”³⁰¹

Kuşların özgürlüklerinin alınması ve kafeslere hapsedilmesi konusu da dergide özel olarak işlenmektedir. Kuşları kafeslerde hapsedmenin yanlış olduğu anlatılmaktadır:

“Çocuklar! Zencir-i esaretinize geçirdiğiniz bir kuşun neşve-i galibiyetiyle çevrenizden bahar-ı meserret feveran eyliyor. Siz bu muvaffakiyetinizle şâdâ olduğunuz bir zamanda biçarea yavrucağ muzlim bir kafes içinde âh u zar eder; lakin siz onun istimdadını bir nağme-i memnuniyet suretinde telakki edersiniz.”³⁰²

²⁹⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı I/11, s. 5.

²⁹⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/39, s.7

³⁰⁰ Destgîr: Yardımcı olan, elinden tutan

³⁰¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı II/52, s.1-2.

³⁰² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/16, s. Kapak içi.

“Kuşlar Postası” başlıklı yazıda kırlangıçların yaratılışları hakkında bilgi verilmekte ve bu kuşların bazı insanlardan ve çocuklardan görmüş oldukları zararlar anlatılarak bu konuda daha dikkatli olunması öğütlenmektedir:

“Lakin yuvalarımızı bozmak, yavrularımızı öldürmek için tehalik gösteren merhametsiz çocuklara ne diyelim? Bunlar şefkatmedarane ne demek olduğunu, bir anayı evladından ayırmaktan büyük acı olmadığını bilseler belki bu hareketleri bizim gibi kerih görürler, halimize acırlardı. Emin olunuz ki bizim de yavrularımıza insanlar kadar şefkatimiz vardır.”³⁰³

Dergiye gönderdiği “Bir Mektup”³⁰⁴ da Mustafa Lütfü Bey, oğlu Şükrü’nün kuş yuvalarını tahrip etme alışkanlığını dile getirir ve oğlunu bu konuda defalarca uyardığını ancak sonuç alamadığını belirtir. Çocuklara Rehber Dergisi’nin 14. sayısında yer alan bir makaleden istifade ederek oğlunu yeniden uyardığını ifade eder. Ayrıca derginin veliler için önemli bir kaynak olduğunu düşündüğünü ve çocukların ahlaki gelişimine katkı sağlayacağını vurgular, bu nedenle dergiye teşekkürlerini iletir. Dergi heyeti, Mustafa Lütfü Bey’in mektubundan memnuniyet duyduklarını ve çocukların ahlaki gelişimine olumlu bir katkıda bulundukları için çok sevindiklerini ifade eder. Mustafa Lütfü Bey’e bu geri bildirim için teşekkür ederler.

Önceki yazılarda da görüldüğü gibi şefkat ve merhamet daha çok hayvan sevgisi üzerinden verilmeye çalışılmış ve bizden zayıf olan canlılara şefkat ve merhametle nazar edilmesi öğütlenmiştir. Hayvan sevgisinin özel olarak ele alındığı bir başka yazı ise kuzusunu kaybeden bir çocuğun ağzından kaleme alınan bir manzumeyle anlatılmaktadır:

Hazâna döndü ortalık gidince munisim

İki gözüm, benim kuzum, benim nigâr-ı munisim

Ne manzara ne ayrılış kuzum hazîn, ben enîn

Beni bırakma! Der gibi meler, meler idi hazîn”³⁰⁵

Dergide şefkat ve merhametin sadece hayvanlara değil kendisinden küçüklere ve gücünü kaybetmiş büyüklere de gösterilmesi gerektiği ifade edilir:

“Kendisinden büyüğe hürmet eder,

Kendisinden küçüğe şefkat eder”³⁰⁶

³⁰³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/6, s. 2-3.

³⁰⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/16, s. 5-6.

³⁰⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/9, s. 1-2.

³⁰⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/18, s.1.

Şefkat ve merhametin en ziyade anne ve babaya gösterilmesi gerektiği zira onların çocukluk yıllarımızda ve zor zamanlarımızda bizlere şefkat ve merhametle destek oldukları hatırlatılmaktadır:

“Bir çocuk yatağa düşerse merhametli pederi ne kadar müteessir olur, bir müşfik valide ne derece ızdıraba duçar olur bilir misiniz?”³⁰⁷

Anne, baba ve büyüklere merhamet “Büyüklere Saygı” başlığı altında müstakil olarak ele alınacaktır.

3.3.1.5. Saygı

Büyüklere saygı, sosyal hayatın ve toplumsal kültürün korunması, huzur ve barış ortamının sağlanması, birlik ve beraberliğin temini için elzem olan ahlaki esaslardandır. Çocuklara Rehber Dergisi’nde kazandırılmak istenen ahlaki esaslardan bir diğeri de büyüklere saygıdır.

Dergide büyüklere saygı konusunda anne ve baba ayrı bir yerde konumlandırılır ve onlara karşı sevgi, saygı, hürmet ve itaat çocukların üzerinde önemli bir vecibe olarak görülür. Bu konu hemen her sayıda hikayeler, makaleler, özlü sözler veya manzumelerle gündemde tutulmaya çalışılmaktadır.

Çocuklara Rehber Dergisi’nin ikinci yılında yayınlanan “Küçük Valide” başlıklı tiyatro yazısında annenin çocuklar için ne denli önemli olduğu anlatılmaktadır. Bu yazıda annesinin sözünü dinlemeyen ve onu sürekli üzen bir kız çocuğunun hikayesi anlatılır ve hikâyenin devamında annenin kızına bir oyun yoluyla nasıl ders verdiği anlatılır. Metin şu özlü sözlerle tamamlanır:

“İki gözüm Berâet” siz de kani oldunuz mu ki, hakiki bir valide olmak için daha pek çok tecrübe, terbiye görmeniz, daha fedakâr, daha sabırlı olmanız iktiza eder.”³⁰⁸

Başka yazılarda da yine anne baba başta olmak üzere büyüklere saygı gösterilmesi gerektiği çocuklara anlatılmıştır. Anne ve babaya sevginin ve saygının esirgenmemesi gerektiği bu konuda her ikisinin de bir tutulması gerektiği üzerine durulmuştur:

³⁰⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/15, s. 5.

³⁰⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/25, s. 3-5; Nr. II/29, s. 4-5.

“Ben ne kadar budalaymışım. Madem ki Cenab-ı Hak bize bir vali ve bir peder ihsan eyledi. Demek ki ikisi de lazımdır. İkisi de her vecih ile iyiliğimize çalışır. Her halde hayatımızı onlara borçluyuz. Artık hangisini tercih ettiğimi biliyorum. Şimdi pederime de valideme de serbest söyleyebilirsiniz; çünkü ikisi de çok severim.”³⁰⁹

“İkisini de Severim”³¹⁰ başlığı altında, bir çocuğun dilinden anlatılan monologda, anne ve babaya olan sevginin ayırım yapılamayacak kadar değerli olduğu anlatılır:

“Bu sabah bana validemi mi yoksa pederimi mi daha çok severim diye bir sualde bulundular. Ben de “Vallahi bilemem ikisi de o kadar güzel o kadar hoştur.” cevabını verdim.”

Bir baba, evlatlarına kızsı bile, içten içe onlarla birlikte derin bir üzüntü hissettiği, her ne olursa olsun, babaya olan sevgi ve saygının korunması gerektiği vurgulanır. Öğüt veren şu dizelerde, babaya duyulan sevgi ve hürmetin nasıl gösterilmesi gerektiği anlatılırken, onun gönlünü kazanmanın ne denli önemli olduğu üzerinde durulur:

“Bir hiss-i bünüvvetle edip destini takbîl,
Bu tarz ile etmek gerek ezhâr-ı nedâmet,
Af eyleyecek göstererek hissi muhabbet
Bîşekk edilir hayr duası dahi tahsil”³¹¹

“Bir Valide Mücessem Bir Şefkattir” başlıklı yazıda kardeşiyle yapmış olduğu kavga neticesinde annesinden azar işiten bir çocuğun yaşadığı duygular ve rüyasında görmüş olduğu kabuslar konu edilerek anne ve babaya yapılan hürmetsizliğin sonuçları çocuğun dilinden anlatılmaktadır:

“O dehşetli rüya validemin ne kadar şefkatli olduğunu gösterdi. Ondan sonra haklı bile olsam yalnız valideme değil kimseye hiddet etmemeye küçük kardeşimi dövmemeye yemin ettim.”³¹²

“Valide Sınıfına Mahsus”³¹³ başlıklı bir manzumede sevgi, saygı ve şefkat ortamının hâkim olduğu bir aile ortamında çocukların yaşamış olduğu mutluluk duygusu şu şekilde tasvir edilir:

“Annem, babam severler

³⁰⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/33, s.2-3; Nr. II/13, s.2-3; Nr. II/18, s.3-5; Nr. II/46, s.2-3.

³¹⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/18, s.3-5.

³¹¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/6, s. 4.

³¹² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/46, s. 2-3.

³¹³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/42, s. 1.

Beni okşar, öperler
Tatlı oyun, eğlence
Mektep vakti gelince
Ellerini öperim,
Mektebime giderim”

“Çiçeklerle Bir Asır-dide” başlıklı manzumede yaşlılığı sebebiyle kendisiyle alay eden çiçeklere güz gelince derslerini veren bir bahçıvanın hikayesi anlatılır ve yaşlılara hürmet ve saygı teşvik edilir.³¹⁴

Büyüklerle saygı konusunda öğretmenler de unutulmamış öğretmenlere gereken hürmet ve saygının gösterilmesi gerektiği her fırsatta dile getirilmiştir. Hüseyin Muhittin tarafından kaleme alınan “Muallime Hürmet” başlıklı hikâyede öğretmenlere gösterilmesi gereken hürmet ve saygı Galip Bey ve öğretmen arasındaki geçen bir hikayeyle ele alınmaktadır.³¹⁵

“Bir Validenin Şikâyeti” başlıklı başka bir manzumede öğretmenlerin çocukların haylazlıklarına ve yaramazlıklarına rağmen onların eğitimleri için ne denli gayret gösterdikleri şu dizelerle taktir edilir:

“Bi-çare muallimine hürmet
Hürmet edelim ki bunca mihnet
Hayfâ! Değil iktihamı kabil
Bizden ne görür buna mukabil
Lâzım bize arz-ı şûrk ü ta’zîm
Onlardır evet seza-yı tekrîn”³¹⁶

Çocuklara Rehber Dergisi’nde temel hak ve özgürlüklerine saygı da unutulmamış ve bu konuda özel yazılar kaleme alınmıştır. “Ahlak” yazılarının beşinci bölümünde “Emniyeti Hüsn-i İstimal – Hukuku Gayra Riayet” başlıklı yazıda özel mülke saygı gösterilmesi gerektiği ve buna riayet etmenin güzel ahlaklı olmanın bir gereği olduğu anlatılmaktadır:

“İki kanadı arkaya çörelmiş bir kapı görürsünüz, üzerinde bir “buraya girmek memnudur.” Levhası var. Fakat adımınızı atıp oraya girmiyorsunuz. Niçin? Çünkü o yerin sahibi istemiyor, herkesin bu hakka riayet edeceğini bildiği için bir bekçi de

³¹⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/23, s. 3.

³¹⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/6, s. kapak içi.

³¹⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/19, s.1-2

ikame etmiyor. Çünkü erbab-ı namus için bu arzunun, bu hakkın (hüsn-i istimal) edileceğini biliyor.”³¹⁷

“Karyelerin Suret-i İdaresi” başlıklı yazıda ise bireylerin sorumlulukları ve vazifeleri anlatılırken temel hak ve özgürlüklerine de vurgu yapılmaktadır:

“Alemde her bir âdemin bir (hakk u menfaati) bir de vazifesi mevcuttur. Mesela; param ile satın aldığım bir kitap benim hakkım, bir dükkancının dilediği gibi sattığı bir basma, o dükkancının menfaati, kârıdır. Çalışmak ve emir sahiplerine itaat etmek de vazifemizdir. Hiç kimse beni o kitabı satın almaktan ve dükkancıyı basmasını satmaktan, vazifemi ifa eylemekten men edemez. Bunun gibi hiç kimse benim dilediğim sokaktan, caddeden geçmeme mümanaat edemez.”³¹⁸

Bunun dışında birçok yazıda temel hak ve özgürlüklere saygı duyulması gerektiği toplumsal yaşamın devamı için bunun elzem olduğu belirtilmektedir:

“Ahlak, bizi çalışmaya yek değerimize hizmet ve muavenete, büyüklerimize hürmet ve muhabbete davet eylediği gibi hukuk-i umumiyye riayeti de tavsiyeden geri durmaz. Mesela sokakta bir şey bulursak onu temlik etmek bizim hakkımız değildir. Bu yolda bir muameleden vicdanımız bizi men eder.”³¹⁹

Bu ve benzeri yazılarda, yaşama hakkı, eğitim hakkı, malın şahsiliği hakkı, hürriyet hakkı gibi temel insan hakları ele alınarak bunların kutsallığı vurgulanmaktadır.

“Hikmetli Sözler” ve “Güzel Sözler” bölümlerinde, anne babaya ve büyüklere saygıyı vurgulayan özlü sözler yer almaktadır. Bu sözler aracılığıyla genç okurlara büyüklere saygı göstermenin önemi aktarılmaktadır:

“Bir validenin kalbi her vakit evlâdı uğrunda fedakârlık hissiyle mâlidir.”

“Aralarında muhabbet-i mütekafile hüküm süren bir aile efradı servetin en büyüne maliktir.”³²⁰

“Ananın, babanın hatırını kıracak bir harekette bulunup da sonradan pişman olmayan insan yoktur.”

³¹⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/7, s. 4.

³¹⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/37, s. 5.

³¹⁹ Çocuklara Rehber (1897), Nr. III/39, s. 2.

³²⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/4, s. 6.

“Anaya babaya itaat ve riayet mukabilinde görülen iltifat kadar kalbe sevinç veren bir şey yoktur.”³²¹

“Ebeveynin kendilerinden ziyade evladı hakkında edilecek iyilik, memnuniyet ve teşekkürlerini celp eder.”³²²

3.3.1.6. Temizlik

Çocuklara Rehber Dergisi’nde, sağlık ve temizlik konularına büyük bir önem atfedilmiş ve bu konuda “Çocuklar Hıfzü’s-sıhhası” isimli uzun soluklu bir yazı dizisi okuyuculara sunulmuştur. Sağlıklı bir yaşam sürmenin ve temizliğin önemini vurgulayan bu yazı dizisinin yanı sıra dergi, roman ve hikâye gibi edebi eserlerle de bu temalar işlenmiştir. Dergide temizliğin sadece bir sağlık önlemi olmanın ötesinde, dini bir vecibe olarak kabul edildiği görülmekte ve “En nezafetü minel iman” hadisiyle konunun imanî bir boyut da taşıdığı okuyuculara aktarılmaktadır:

“İnsana yakışsın mı? Üstü, başı kir olsun
Ma’zûr olamaz bunda isterse fakir olsun
(Allah) suyu bezl etmiş pâk ile tenin z”ıra
İlet ile zilletir pislikte olan ma’na”³²³

Temizlik anlatılırken temizlikte dikkat edilmesi gereken noktalara da değinilmiş ve temizlikte sabun kullanmanın önemi anlatılmıştır.³²⁴

Dergide ayrıca, beden sağlığının kişisel gelişimdeki rolü terbiye ile eşdeğer tutulmaktadır. Geleceğin anneleri olacak kız çocuklarına bu bilincin erken yaşlarda kazandırılması gerektiği üzerinde özellikle durulmaktadır:

“İşte zûkur ve inas bil cümle mekatibimizin şiddetle muhtaç bulunduğu bir ders ki lüzum-ı tedrisi henüz layıkıyla anlaşılmamış ekser mekatib programına idhal olunmamıştır. Hıfzü’s-sıhhat terbeyi-i bedeniyye hizmet etmekle beraber terbiye-i ma’neviyye ta’lime vesatata eder.

...

³²¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/8, s. 6.

³²² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/14, s. 7.

³²³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/36, s. 1.

³²⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/1, s. 5-6.

Hüsn-i terbiye görmeye olan ihtiyaçları cihetiyle kadınları erkeklere tercih etmek bir emr-i mecburidir. Bir kadın bir erkekten ziyade terbiyeli olmalıdır. Çünkü cemiyet-i beşeriye terbiye eden ve edecek olan kadınlardır.³²⁵

Çocuklara Rehber Dergisi'nin en uzun soluklu seri yazısı olan ve Dr. Cemil Hâverî imzası taşıyan “Çocuklar Hıfzı's-sıhhası” başlıklı seri yazısı, derginin sağlıklı yaşam ve çocukları zararlı alışkanlıklardan koruma konusuna ne derece ehemmiyet verdiğini göstermektedir. Dr. Cemil, bu yazılarında temizliğin önemini, hastalıklardan korunma metotlarını ve çocukların sağlığına zarar veren kötü alışkanlıkları ele almaktadır. Bulaşıcı hastalıklardan bahsettiği bir yazısının sonunda;

“Muhterem pederlerimizin uğradıkları hastalığa düşer olmak bizce de muhmeteldir. Lakin hıfzı's-sıhha kanunlarına riayet edersek elbette bu tehlikeden âzâde kalırız. Ne pederimizi ne validemizi ne de sair akraba-i mütallikatımızı halecane³²⁶ düşürmek gibi bir hale sebebiyet vermiş oluruz.”³²⁷ diyerek hastalık bulaşmadan önce tedbir alınması gerektiğini vurgulamaktadır.

Derginin yirmi birinci sayısında yayınlanan bu dizi yazısında sağlıklı beslenme üzerinde durulmuş ve çok yemenin zararları anlatılmıştır:

“Bundan ibret alalım da görünüşe aldanmayalım. Bilmediğimiz ot ve çiçekleri, ağaç yapraklarını ağızımıza alıp çiğnemekten çok sakınelim.”³²⁸

Başka bir yazıda ise; “Ne bulsa yer ne eline geçse mide çukuruna atar. Ne sabah tanır ne öğle ne akşam. İşi gücü karnını doldurmak, midesini tanbura gibi şişirmektir. Fakat bilmez ki ‘yaşamak için yemek’ lazımdır. Yoksa ‘yemek için yaşamak’ icap etmez.”³²⁹

Yazının sonunda bu davranışları sergileyenin varacağı neticenin ise hastalık ve perişanlık olduğu belirtilmektedir.

Diğer yazılarda ise sağlıklı beslenmek için dikkat edilmesi gereken diğer hususlar ele alınmış, meyve ve sebzelerin mutlaka yıkanarak tüketilmesi gerektiği belirtilmiş, olgunlaşmamış ham meyvelerin yenmemesi gerektiği üzerinde durulmuştur.³³⁰

³²⁵ Çocuklara Rehber Dergisi (1897), Sayı Nr. III/ 45, s.1-2.

³²⁶ Halecane; titreme, oynama, başlıca yürek oynaması, Kamus-ı Türki.

³²⁷ Çocuklara Rehber Dergisi (1897) Sayı I/15, s. 4.

³²⁸ Çocuklara Rehber Dergisi (1897) Sayı II/2, s. 3.

³²⁹ Çocuklara Rehber Dergisi (1897) Sayı I/21, s. 2.

³³⁰ Çocuklara Rehber Dergisi (1897) Sayı I/15, s. 4; I/21, s. 2; I/43, s. 2-3.

Sağlık üzerine yayınlanan bir diğer dizi yazılarından olan “Ramazan-ı Şerife Mahsus Makale-i Sıhhiyye” başlıklı yazıda Ramazan ayında oruç tutanların özellikle iftar saatlerinde yeme içmelerine dikkat etmeleri konusunda uyarılır:

“Bak gündüz oruç tuttum diye mideyi doldurmak akılsızlara vergidir. Zira mide bir gün dolar hazım eder, iki gün dolar yine hazım eder; lakin üçüncü günü artık hazım edemez, o gıda-i maddede kalır. Birbirini veli³³¹ ile gelen yemekler yekdiğeri üzerine istif olur. Mide o kadar mevadî isiâb edemez. O vakit büyümeye tevessü’ etmeye başlar. İşte bu zaman o çocuk büyük bir felakete hazırlanır.”³³²

Çocuklara Rehber Dergisi’nde ideal bir insan profili çizerken bazı ilkeler ortaya konulmakta ve bu değişik yazı türleriyle okuyuculara aktarılmaktadır. “Adab” bölümünde ele aldığı konulardan bir tanesi de sağlık ve temizliğe dair tavsiyelerdir. Bu tavsiyelerden bazıları şu şekilde sıralanabilir:

“Hiç kimsenin huzuruna yıkanmamış taranmamış üstüne başına çeke düzen vermemiş olduğun halde çıkma.

Elbiseni muntazam tut, toz toprak ve leke bulundurmamaya dikkat et.

Su ve çamura batmamak için kendini gözet.”³³³

Temizlik özlü sözlerle de gündemde tutulmakta, küçük okurlara temiz olanların herkes tarafından sevileceği, kirli insanların ise nefret edilen insanlar olduğu anlatılmaktadır:

“Temizleri ne kadar severlerse, pislerden de o kadar nefret ederler.”³³⁴

“Hiçbir zaman elinizi, yüzünüzü yıkamadan sofraya oturmayınız.”³³⁵

3.3.1.7. Vatan Sevgisi

Tanzimat Dönemi, Osmanlı İmparatorluğu’nun varoluş mücadelesi verdiği, Osmanlı-Rus savaşları ve Kırım Savaşı gibi büyük çatışmaların yaşandığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Batı’nın da etkisiyle milliyetçilik akımı Osmanlı İmparatorluğu’nda da yükselişe geçmiş ve dönemin ders kitaplarında ve süreli yayınlarında yoğun bir şekilde

³³¹ Veli; peşi sıra gelen, Kamus-ı Türki.

³³² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/43, s. 2-3.

³³³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/43, s. 6.

³³⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/10, s. 8.

³³⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/6, s. 3.

işlenmeye başlamıştır. Bu bağlamda, Çocuklara Rehber Dergisi'nde de milliyetçilik konusu aktif bir şekilde ele alınmış ve diğer ahlaki değerlerde olduğu gibi genç okurlara vatan sevgisi aşılanmaya çalışılmıştır. Dergide bu konu “Muhabbet-i Vataniyye Mebhas 3 (Ahlaki)”³³⁶ başlıklı hikâyede ve “Bir Söyleniş”³³⁷ isimli monolog altında, “Osmanlı Kadınlarında Vatanperverlik Duygusu” başlığıyla özel olarak işlenmiştir.

“Muhabbet-i Vataniyye Mebhas 3 (Ahlaki)” başlıklı hikâyede iki çocuk kendi okullarının üstünlüklerini örneklerle anlatmaya başlar ve konuşma ilerledikçe yerini tartışmaya ve sataşmaya bırakır. Tartışmanın şiddeti artınca uzaktan onları izleyen dedeleri gelir ve bu savunma duygusunun insanın fitratında olduğunu içgüdüsel bir durum olduğunu şöyle anlatır:

“Oo! Mini mini avukatlar! İkiniz de iddianızı tenvir için ne güzel deliller getiriyorsunuz. ... mektebiniz hakkında fena söylendiğini çekemiyorsunuz. Böylece pederlerinizin evine, amcalarınızın, dayılarınızın evlerine de fena bir fikir beslenmesini, bir taarruzda bulunulmasını çekemezsiniz. Elinizden geldiği kadar iyi olmasına, taarruz ederlerse müdafaasına çalışırsınız değil mi? Sizin bu hissiniz bütün insanlara şamildir. Bir fakir kulübesini, bir çoban ağılını, bir köylü köyünü de böyle sever, müdafaa eder.”

Yazının devamında, insanların evlerine ve köylerine olan muhabbetin vatan sevgisinin çekirdeğini oluşturduğunu ve aslında evini ve köyünü sevmenin vatan sevgisi olduğu şöyle ifade edilir:

“O köyler nahiyeleri, nahiyeler kazaları, kazalar sancakları, sancaklar vilayetleri, vilayetler dahi ülkeyi teşkil eder. Bir mektepte bulunan şakirdanlar o mektebin mevcudunu teşkil ettiği gibi bir ülkede bulunan insanlar da o ülkenin ahalisini teşkil eder. Umum ahali mektebini, hanesini, memleketini, ülkesini sever. Hariçten her ne türlü taarruz edilirse edilsin müdafaa etmeye hazır bulunur. İşte bu hislerin yekününe “muhabbet-i vatan” itlak³³⁸ edilir.”

Son olarak vatani sevmenin onun menfaati için çalışmak ve gayret etmek gerektiği ifade edilirken yine vatan sevgisi padişahın emirlerine itaatle mümkün olacağı ifade edilir:

³³⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/4, s. 2-4.

³³⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/5, s. 1-3.

³³⁸ İtlak etmek; bir şeyi isimlendirmek. Demek, dinlemek, tabir, Lügat-ı Naci.

“Vatanı sevmek, menafine³³⁹ hizmet etmenin usulü de vatanın sahibi olan merhametli padişahımızı sevmek, emirlerine, kanunlarına itaat etmektir.”³⁴⁰

“Osmanlı Kadınlarında Vatanperverlik Duygusu” başlıklı yazıda ise, vatan sevgisiyle ilgili bir eleştiriye yer verilir ve toplumdaki genel algı olan vatanını en çok erkekler sever anlayışı eleştirilir. Kadınların ve kızların her zaman duygusal ve zayıf oldukları, bundan dolayı da korkaklıkla anılmaları eleştirilir:

“... düşünceli olduğumuz zaman az bir şeyden gücenirmişiz. O zaman elimizden başka bir şey gelmezmiş de ağlamışız. Bak bu biraz doğrudur. Ağlarız, ama erkeklerin zannettikleri gibi korkaklıktan değil.”

Erkeklerin her daim cesaretli ve kahraman olması buna mukabil kadınların ise korkak ve pısırık olarak gösterilmesi kabul edilmez ve kadınların da vatanperver oldukları anlatılır:

“Osmanlı kızları, kadınları, hiçbir vakit korkak değildirler. ... Fakat vatanı düşmandan kurtarmak için düşmana hiçbir şeyden göz yılmamak lazımdır. Osmanlı, bahusus İslam kızları vatanlarını severler. Valide oldukları zaman sevgili evlatlarını seve seve kavga meydanına gönderirler. Çünkü bilirler ki ölürseler şehit, kalırlarsa gazi olacaklardır. Allah’ın emrini işlemiş, vatan yolunda çalışmış olacaklardır. Bu surede kadınların yürekleri evlad-ı muhabbeti sebebiyle biraz acısa da yaşlarını kalplerine akıtırlar. Bunlara daha ziyade cesaret vermek için önlerinde hiç teessür eseri göstermezler. Bence bu kahramanlığın en büyüğüdür.”

Bu yazıların dönemin şartları itibariyle değerlendirildiğinde genç okurların ve annelerin vatani görev için cesaretlendirildiği ve vatani görevin Allah’ın bir emri olarak telakki edildiği görülmektedir.

Vatan sevgisinin işlendiği diğer yazılar ise Amerika’daki bir savaşın anlatıldığı ve vatan sevgisinin öne çıkarıldığı “Bir Numune-i Şecaat” başlıklı yazı ile “Hukuka Riayet Mebhas 1 (Ahlaki)” ve “Küçük Bir Devriâlem” başlıklı yazılardır.

Dergide çalışkanlığın, gayret ve sebatın anlatıldığı yazılar başta olmak üzere sağlıklı ilgili yazılarda da yine vatan sevgisine gönderme yapılır ve vatanın sağlıklı, çalışkan ve gayretli evlatlara ihtiyaç duyduğu şu ifadelerle dile getirilir:

³³⁹ Menafi’; menfaat, Kamus-i Türki

³⁴⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/4, s. 4.

“Vatan bir tembel evlat yerine bir çalışkan evlada malik olur,”³⁴¹

3.3.2. Adab-ı Muaşeret

Dergide yukarıda ele alınan konulara ek olarak günlük yaşamda sosyal ilişkileri düzenlemek üzere birtakım tavsiyelerde ve öğütlerde de bulunulmuştur. “Adab” başlığı altında müstakil iki yazı yayınlanmıştır. Derginin çıkarıldığı ilk yılın 43. sayfasında Hüseyin Muhyiddin imzasıyla yayınlanan “Adab”³⁴² başlıklı yazıda tavsiye edilen davranışlar şu şekilde sıralanmaktadır:

- Hiç kimsenin huzuruna yıkanmamış taranmamış üstüne başına çeke düzen vermemiş olduğun halde çıkma.
- Halk senden nefret etmesin diye her vakit temiz gez.
- Sade elbise giymek ciddiyet ve hüsn-i tabita, alacalı cicili biçili esvab da hafiflik ve sade dillige delalet eder.
- Fesini eğri bulundurma
- Yakanı dik tutma
- Yolda giderken elbiseni düzeltmek, üstünü başını silip süpürmek vesaire bu gibi şeylerle meşgul olma, bunlar hep evde yapılacak şeydir.
- Acele ile yürüme
- Kollarını sallama
- Ellerini arkaya bağlayıp da sakat gibi yürüme.
- Ayaklarını yere sürüterek gitme
- Su ve çamura batmamak için kendini gözet.
- Yolda kimseye sarkıntılık etme.
- Dükkanlar önünde yeni acayip bir şey görmüş gibi irkilme.
- Birisiyle konuşarak gidiyorsan halkın nazarı dikkatini celp edecek derecede yüksek söyleme.
- Sokakta hiçbir şey yeme
- Kalabalık yerlerde halka çarpıp kimseyi taciz etmemek için dikkatle yürü. İşte mektepli yürüyüşü böyle olmalıdır.

Derginin yayınlandığı ikinci yılın 6. sayısında yine Hüseyin Muhiddin imzasıyla yayınlanan “Adab”³⁴³ başlıklı yazıda ise şu davranışlar öğütlenmektedir:

- Bir eve veya odaya girerken yahut çıkarken kapıyı kapamayayı unutmayınız, açıp kapamada gürültü olmamasına dikkat ediniz.
- Hiçbir vakitte ev içinde koşup atlamayınız, bağırıp çağırmayınız.

³⁴¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/8, s. 3.

³⁴² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/43, s. 6.

³⁴³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/6, s. 3.

- Bulunduğunuz dairenin altında veya üstünde yahut yanındaki odada bulunan bir kimseyi yüksek sesle çağırmayınız. Ona bir şey söyleyecekseniz gidip yanında söyleyiniz.
- Hizmetçileriniz sizi sevsinler, size sadıkane hizmet etsinler isterseniz kendilerine -herkese olduğu gibi- güler yüz gösteriniz, tatlı söz söyleyiniz.
- Gerek kendi gerekse başkasının evine girdiğiniz zaman kunduralarınızı merdivenin başında çıkarınız yahut iyice temizlemeyi unutmayınız.
- Hiçbir zaman elinizi, yüzünüzü yıkamadan sofraya oturmayınız.
- Mütakellimin sözünü kesmeyiniz, söze hitam vermeden söylemeyiniz.
- Misafirlige gittiğiniz zaman ihtiyarların ellerini öpünüz, kendi çağınızda olanların da güzel sözle hatırlarını sorunuz.
- Misafire yerinizden kalkıp istikbal ediniz, yine öyle teşyî' (uğurlama) ediniz.
- Herkesi mümkün olduğu kadar rahatsız etmemeye çalışınız, bir kimsenin bizzarura azıcık rahatını bozacak olursanız evvel emirde af dilemeyi unutmayınız.
- Ebeveyn, akraba veya muallimleriniz tarafından verilen emirlere itiraz etmeyiniz, derhal icra ediniz.
- Mektubun yalnız bir yüzüne yazınız, arka tarafına geçmeyiniz.
- Arkadaşıңызdan aldığınız ödünç bir şeyi iade ederken izhar-ı memnuniyet ve teşekkür ediniz.

3.3.3. Güzel Ahlaka Dair Özlü Sözler

Yukarıda incelenen konuların dışında da birçok ahlaki değer “Güzel Sözler”, “Akval-i Hikemiyye” ve Cümel-i Hikemiyye” başlıkları altında özlü sözler şeklinde verilmeye çalışılmıştır. Konu başlıkları altında inceleyemediğimiz bu özlü sözlerden bazıları şunlardır:

“İnsaniyetin rükn-i a’zamı hüsn-i ahlaktır.”³⁴⁴

“Edep en hayırlı mirastır.”³⁴⁵

“İstikamet ve namus yanında para pek kıymetsiz kalır.”³⁴⁶

“Hülya ile saray yapmaktan ise ciddi olarak kulübe yapmak evladır.”³⁴⁷

“Her âdem aynı vesayetle memnun edilemez. Meşrebine göre hareket muvafık-ı hikmettir.”³⁴⁸

³⁴⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/10, s. 7.

³⁴⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/46, s. 6.

³⁴⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/5, s. 7.

³⁴⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/3, s. 6.

³⁴⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/3, s. 7.

“Herkeste her türlü fazileti aramak faziletsizlikten ileri gelir.”³⁴⁹

“Nasihat vermek kolay, icrâsı ise güçtür.”³⁵⁰

“Herkes bizi memnun etmeye mecbur değildir; fakat biz herkese iyilik etmekle mükellefiz.”³⁵¹

“Göz zahiri, fikir batını görür. Bunun için yalnız gözle görmek kifayet etmez.”³⁵²

“Hâtırları meşgul olmazdan evvel çocuklarınızı ta’lim ve terbiyeye başlayınız.”

“Talib-i ilm olarak ölmek, cehle razı olarak yaşamaktan hayırlıdır.”³⁵³

“Bugünün meşakkatine tahammül edenler, yarının saadetine nâil olurlar.”³⁵⁴

“İyi bir dosta mâlik olmak, dünyaya değer bir hazinedir.”³⁵⁵

“İlim servetten efdaldır.”³⁵⁶

“Emeksiz, zahmetsiz rahat tatlı değildir.”³⁵⁷

“Doğruluk faide vermezse, eğrilik hiç kâr etmez.”³⁵⁸

“Herkes kendini sevdirenler, gayet saf ve nezih bir kalbe malik olanlardır.”³⁵⁹

“Mütalaa; can sıkıntısını def eder, kederi giderir, ızdırabı teskin eyler, yalnızlığa refik olur.”³⁶⁰

“Dostluk sadakat ile kâimdir.”³⁶¹

“Her ne yaparsanız iyi olmasına gayret ediniz.”³⁶²

“Muvakkat bir şeyle iftihar etmek abestir. Gurur insanı her daim utandırır.”³⁶³

Dergide ele alınan ve bir kısmını buraya aldığımız güzel sözler ve hikmetli deyişlerle insanlık için en büyük değerın güzel ahlak olduğu vurgulanmaktadır. Eğitimde ve günlük hayatta önceliğin doğruluk, sadakat, sabır gibi erdemleri geliştirmek olduğu belirtilmektedir. Maddi varlıkların yanında, manevi zenginliklerin, yani iyi niyet, hoşgörü, yardımseverlik gibi değerlerin, gerçek mutluluğun ve başarının temeli olduğuna işaret edilmektedir. Dergide ele alınan hikmetli sözlerle, okurlara bir yaşam felsefesi sunulmakta, toplumsal birlik ve dayanışma içinde daha güçlü bir gelecek inşa etmenin anahtarları sunulmaktadır.

³⁴⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/4, s. 6.

³⁵⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/11, s. 7.

³⁵¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/19, s. 7.

³⁵² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/27, s. 7.

³⁵³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/7, s. 7.

³⁵⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/10, s. 8.

³⁵⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/15, s. 7.

³⁵⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/20, s. 6.

³⁵⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/20, s. 6.

³⁵⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/24, s. 6.

³⁵⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/25, s. 8.

³⁶⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/28, s. 6.

³⁶¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/29, s. 7.

³⁶² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/51, s. 4.

³⁶³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/18, s. 7.

Sonuç olarak dergide, ahlak öğretimine büyük bir önem verilmiş, geniş bir yelpazede kapsamlı bir ahlak eğitimi gerçekleştirilmiştir. Bu eğitim sürecinde, din ve ahlakın birbirinden ayrılmaz bir bütün olarak ele alındığı görülmektedir. Ahlak eğitimi, İslam'ın temel kaynaklarına dayandırılarak sunulmuş, İslam bilginlerine ve özellikle Hz. Muhammed'in söz ve fiillerine atıflar yapılmakta, örneğin temizliğin önemi anlatılırken Hz. Muhammed'in "En-nezafetü min'el-iman" hadisine atıf yapılarak konu desteklenmeye çalışılmaktadır. Yine sağlıklı yaşamla ilgili başka bir yazıda Hz. Peygamberin "Az ye, az uyu, az konuş" hadisine atıflar yapılmaktadır.³⁶⁴ İlmin fazileti ve sebat ve gayretin anlatımında "Beşikten mezara kadar ilim öğrenin"³⁶⁵ hadisine yer verilir. Bu atıflar, ahlaki değerlerin sağlam bir temele oturtulmasını sağlamış ve konunun önemini vurgulamıştır. Bu durum, ahlak eğitiminin din eğitiminin ayrılmaz bir parçası olarak benimsendiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, dergide sunulan ahlak anlayışı, dinin öğretilerinden beslenen bir yapıya sahip olup, ahlaki değerlerin dini referanslarla güçlendirildiği bir eğitim yaklaşımı olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım, ahlak ve dinin karşılıklı etkileşim içinde ele alındığı ve bu bağlamda ahlaki eğitim süreçlerinin dini esaslara dayalı olarak şekillendirildiği bir çerçeve çizmektedir.

3.3.4. Çocuklara Rehber Dergisi'nde Sakındırılmak İstenen Davranışlar ve Zararlı Alışkanlıklar

Çocuklara Rehber Dergisi'nde güzel ahlaka dair davranışlar övülüp teşvik edilirken kötü ve ahlaka mugayir davranışlar ise yerilmekte ve sakındırılmaktadır. Kötü davranışların yaygınlaşmasında çevrenin önemli etkisinin olduğu düşünülmekte ve bu tür çevrelerden ve arkadaşlardan uzak durulması tavsiye edilmektedir. "Tembellik ve Fena Refik Yağ Lekesi"³⁶⁶ başlıklı yazıda kötü davranışların kâğıttan kâğıda geçen bir yağ gibi bulunduğu kişilerden çevresindekilere bulaştığı tasvir edilmektedir.

"Su-i İmtisal"³⁶⁷ başlıklı yazıda ise çocukların kötü davranışları örnek almaya daha eğimli olduğu anlatılmaktadır:

"Etfal için müthiş bir maraz-ı manevi vardır ki o da su-i imtisaldir. ... Çocuklar! Akranının fena hareketlerinden örnek aldıkları gibi bazen tahsil ve terbiyeleri yolunda onlara imtisal etseler yine bir dereceye kadar zararlarını tazmin etmiş olurlar."

³⁶⁴ Çocuklara Rehber (1897) Sayı Nr. I/21, s. 6.

³⁶⁵ Çocuklara Rehber (1897) Sayı Nr. I/12, s. 2-3.

³⁶⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/27, s. 2.

³⁶⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/17, s. 1.

Dergide sakındırılmak istenen kötü davranışların başında tembellik, cehalet, yalan, haset ve kıskançlık, açgözlülük, boşboğazlık, tecessüs, iftira, gıybet, gibi davranışlar gelmektedir. Bu konuların dışında itaatsizlik, serkeşlik, dedikodu, bencillik gibi birçok konuya daha temas edilmiştir.

Ele alınan bu konular bazan müstakil başlıklar şeklinde bazen de konuya bağlı hikâye, makale, fabl türünden yazılar ve manzumeler şeklinde verilmektedir. “Atalet”³⁶⁸, “Tembellere”³⁶⁹, “Atalet Mûcib-İ Sefalettir”³⁷⁰ “ Sâî ve Sebat”³⁷¹, “İntizam-Teşettüt Yahut Saadet-Sefalet”³⁷² başlıklı yazılarda tembelliğin sosyal ve bireysel zararları anlatılmakta ve tembeller eleştirilmektedir. “Yalan”³⁷³, “Yalan ve Hakikat”³⁷⁴ başlığı altında yalancılık yerilmekte ve yalanın zararları anlatılmaktadır. “Cehalet”³⁷⁵ ve “Akıl”³⁷⁶ başlıklı yazılarda cehaletin zararları anlatılır ve ilim öğrenmeye teşvik edilir. “Haylazlık”,³⁷⁷ “Serkeşlik”³⁷⁸ ve “İtaatsizlik”³⁷⁹ başlıklı yazılarda ise ebeveynlerinin sözlerini dinlemeyen çocuklar eleştirilmektedir. “Tecessüs, Keşf-i Esrar”³⁸⁰ ve “Ketm-i Esrar”³⁸¹ başlıklı yazılarda casusluk ve başkalarının sırlarını araştırmak yerilmekte ve tecessüsten uzak durulması istenmektedir. “Sokakta bulduğumuz eşya bize ait değildir”³⁸² ve “Bir Hırsızın İtirafı Nedamet”³⁸³ başlıklı yazılarda hırsızlığın zararları anlatılmakta ve hırsızlar yerilmektedir.

“İkrar-ı Kabahat”³⁸⁴ başlıklı manzumede hatadan dönmenin bir erdem olduğu şu dizelerle dile getirilmektedir:

Derhal atılıp ortaya ikrar-ı kabâhât,
Etmek ile gösterdi fedakarlığa şâyân,
Bir tıfl-ı edib olduğunu, hüsn-i cesaret!”

³⁶⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/32, s. 5.

³⁶⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/15, s. 1.

³⁷⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/5, s. kapak içi.

³⁷¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/33, s. 5-6.

³⁷² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/8, s. 1-3; Nr. II/9, s. 1-3; Nr. II/10, s. 2-3.

³⁷³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/7, s. 2-3; Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/8, s. 3-4.

³⁷⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/47, s. 2-3.

³⁷⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/37, s. 9.

³⁷⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/45, s. 5-6.

³⁷⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/31, s. kapak içi.

³⁷⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/4, s. 4-5.

³⁷⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/17, s. 1-3.

³⁸⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/11, s. 1-3.

³⁸¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/47, s. 1-2.

³⁸² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/39, s. 1-3.

³⁸³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. III/40, s. 2.

³⁸⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/2, s. 5.

Pedagojik açıdan dizeleri incelediğimiz zaman, okurlara hatalarını gizlemek veya inkâr etmek yerine, onları kabul edip sorumluluk almanın ve hataları düzeltme cesaretini göstermenin önemi aktarılmaktadır.

3.3.4.1. Tembellik

Dergide çalışkanlık övüldüğü kadar tembellik ve atalet hasletleri yerilmekte ve kaçınılması gereken davranışların başında zikredilmektedir. Konunun önemine binaen bu başlık altında müstakil yazılar kaleme alınmış ve tembelliğin zararları anlatılmıştır.

Hilmi imzasını taşıyan “Atalet”³⁸⁵ başlıklı yazı Arapça bir cümleyle başladıktan sonra zengin bir babanın tembel ve mirasyedi evlatlarının hikayesini konu alır ve ataletin ne derecede zararlı olduğu anlatılmaya çalışılır:

“İnsan olan çalışır, kazanır da iftihar eyler. Nice zahmet ve meşakkatle bir hayli servete malik olmuş bir zatın evlatları pederlerinin bu kadar mal ve mülküne mağruren “bu kadar servet bize ilelebet kifayet eder.”

“Hafinin Küçük Bahçesi”³⁸⁶ başlıklı sıralı yazının ilk sayısında insanların sevdikleriyle ilgilenmeleri, onlar için çaba göstermeleri ve fedakârlık yapmaları gerektiği düşünülür; gerçek sevginin bu unsurlara dayandığı vurgulanır. Ebeveynlerin çocukları için gösterdikleri emekler sıkça dile getirilir. Ancak, anne veya babasını sevdiğini iddia eden fakat tembellik eden, saygısız davranan çocukların gerçek bir sevgi yerine yüzeysel bir sevgiye sahip oldukları belirtilir. Bazı annelerin aşırı yumuşak kalpli olmaları nedeniyle çocuklarına gereğinden fazla hoşgörü göstermelerinin, onların hatalarını görmeme ve uyarmama eğilimlerinin zararlı olduğu şu sözlerle ifade edilir:

“evlatlarına en sevdalı valideler bunlardır sanılır. Çünkü kızım işle yorulmasın, çok okumakla üzülmesin, oğlum pek zayıf dersler kendini yoruyor, mektepte pek sıkıştırıyorlar, diyerek kusurlarına karşı müsamaha ediyor. Çocuklarını yüze çıkartıyor tembel, ahlaksız olmalarına meydan veriyorlar. Bu zayıf yürekli kadınlar mahsul-u hayatlarını seviyor mu zannediyorsunuz?

İnsan sevdikleri üzerine emek sarf eder, merak eder, fedakârlık gösterir, işte ciddi muhabbet böyle olur.”

³⁸⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı 1/32, s. 5.

³⁸⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. 1/34, s. 2.

“Bir İbret”³⁸⁷ başlığı altında ömrünü ataletle geçiren bir kişinin pişmanlığı şöyle anlatılmaktadır:

“Şebabette geçirdim vaktimi eyvah ataletle,
Yazıklar, geçmede şimdi bütün ömrüm cehaletle,
Rezil kaldım, sefil oldum, bütün kendi günahımdır,
Çalışsaydım geçerdi şimdi evkatım saadetle”

Okuldan kaçmaya çalışan bir öğrenci sürekli hastalıktan şikâyet eder ve okula gitmek istemediğini söyler bunun üzerine ailesi çocuğu doktora götürür. Doktor şikâyetin hastalık değil tembellik olduğunu söyler ve çocuğa gayretle çalışmasını tavsiye eder:

“Elde altın bileziktir san’at
Ki verir ehline feyz ü rif’at”³⁸⁸

Tembellik konusu dergide yayınlanan özlü sözlerle de eleştirilmiş ve okurlar çalışmaya teşvik edilmiştir:

“Tembellik hastalıkların en vahimidir; Ruhu öldürür.”³⁸⁹

“Bugünün işini yarına bırakma”³⁹⁰

“Akşamdan sabaha kadar uyuyan tembeller, sabahtan akşama kadar da açık gözle uyurlar”³⁹¹

“Çok uyuyan az yaşar”³⁹²

Özetle, ele alınan yazılarda tembelliğin toplumda yerilmesi gereken bir davranış olduğu ve çalışmanın övülmesi gerektiği vurgulanır. Anne ve babaların çocuklarına karşı gösterdikleri aşırı hoşgörünün, onların tembelliğe ve saygısızlığa sürükleyebileceği belirtilir. Tembellikle ilgili özlü sözlerle okuyucuları çalışmaya teşvik edilir.

3.3.4.2. Dilencilik

Tembellerin en karakteristik özelliklerinden olan başkalarının sırtından geçinme hastalığı dergide şiddetli bir dille eleştirilmiş ve küçük okurlar sakındırılmaya çalışılmıştır.

³⁸⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/34, s. 2.

³⁸⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/25, s. 2-3.

³⁸⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/7, s. 6.

³⁹⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/3, s. 5.

³⁹¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/7, s. 6.

³⁹² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/27, s. 7.

Dergide ihtiyaç sahibi insanlara yardım etmek, onlara şefkatle yaklaşmak gibi davranışlar teşvik edilmeye çalışılmış ancak insanların şefkat ve merhamet duygularını su istimal ederek dilenmek ve bunu meslek haline getirmek sakınılması gereken davranış olarak işlenmektedir. Bu tür davranışları ancak tembel ve asalak insanların yapacağıının özellikle altı çizilmektedir.

“Tasadduk”³⁹³ başlıklı bir yazıda bu konu genişçe işlenmektedir:

“Dilencilerin birçoğu külli cüzi bir varlık edinemediğinden veyahut geçimini temin edecek sa’y ve gayrete ehemmiyet vermeyerek vücudunu tembelliğe alıştırdığından dolayı tarik-i tesüül sapmış bulunur.

Bunların içinde a’mali manida denilemeyecek ve suûbetle bazı hizmetleri yapabilecek kuvvetli, kabiliyetli i’lleden salim nice kimseler vardır. Ancak tabında kökleşmiş olan atalet onları alınlarının teriyle sermeye-i gıdalarını elde etmek şerefinden mahrum eder.

...

Himmet ve merhametle mütehassis olan kalplere vaz-ı fakirane, tavr-ı ılıman pek tesir ettiği için ekseriye husul-u maksudda güçlük çekmezler.

Evsaf-ı vücudiyesine bakıp da müstahakk-ı tasadduk olup olmadığına tetkik edenler bittabi her el açanı, her reva-i tezellül göstereni sevindirmemek ve fakat lisan-ı mülayimle reddetmek tarikini iltizam edeceklerinden bunların bu muamele-i meşruasına karşı da müziç cevaplar acayip serzenişlerle emellerine hizmet terğib ederler.

Şu kadar ki nafakasını tedarike medar bir hizmete muktedir olamayacak derecede el ve ayağından sakat, nur-u basiretten mahrum olanların tesrîr-i (sevindirme) kalbine çalışmak, diriğ-i (KT: esirgeme) himmet etmemek hasâil bir güzide-i islamiye ve insaniyenin en müstehabbıdır.

Yazının son kısmında çalışmanın önemi anlatılmakta zamanın iyi değerlendirilmesi tavsiye edilmektedir.

“Sa’y-i Zati Neticesi Olmayan Mal Maldan Sayılmaz”³⁹⁴ başlıklı yazıyla çocuklara kendi el emeği alın teri kazançlarının daha güzel ve lezzetli olacağı söylenmekte ve çalışmaya

³⁹³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/21, s. 3.

³⁹⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/22, s. 3-4.

teşvik edilmektedir. Ayrıca bu yazıda insan fakir olsa da başkalarının malına asla göz dikmemesi gerektiği ve doğruluktan ayrılmaması gerektiği üzerinde de durulmaktadır.

3.3.4.3. Yalan Söylemek

Çocuklara Rehber Dergisi yalan söylemeyi huyların en kötüsü olarak görmekte ve ısrarla çocukların bundan sakındırılması gerektiği üzerinde durmaktadır.

Derginin 46. sayısında yayınlanan “Yalancılık”³⁹⁵ başlıklı manzumede yalan söylemek şöyle tarif edilir:

“Yalancılık ki dilin büyük cinayetidir,
Yakışmaz ademe, zira anın denaetidir.
Yalancılık gibi fena yoktur bu alemde,
Nasıl meziyet olur bir yalancı ademde,”

Sonrasında ise yalan söyleyenlerin insanlık meziyetlerini kaybettiği şeytanın dostu olduğu ve gerçek insan olanın asla yalan söylemeyeceği anlatılır ve yalancılar yerilir:

“Yalancı kimse değildir hakikaten insan
Yalar dudaklarını hep yalancının şeytan
Sever, öper, onu okşar, onunla hemdemdir,
Demek olur ki yalancı yalandan âdemdir.
Şu sözden almalı ibret yalancı her kimlerse,
Yalancının evi yanmış oynamamış kimse.

Yalanı ve yalancılığı konu alan bir başka yazı ise “Söyleniş”³⁹⁶ başlıklı makaledir. Makalede Raci isminde bir çocuğun okuldaki başarısızlıklarını örtbas etmek için yalana başvurması anlatılmakta ve babasından aldığı ceza neticesinde bir daha asla yalana tevessül etmeyeceği anlatılmaktadır.

Yazının girişinde Raci’nin tembellikleri anlatılır ve okulda yapılan imtihanların sonucunu soran babasına şöyle cevap verir:

- Birinci ... oldum, Efendim.

³⁹⁵ Çocuklara Rehber (1897), Nr. I/ 46, s. 1.

³⁹⁶ Çocuklara Rehber (1897), Nr. I/ 7, s. 1.

Söylerken az buçuk tutukluk mu ettim, her nedense inanmadı. Hiddetle yüzüme bakarak:

- Yalan söylüyorsun! Niçin sınıfın sonlarında iken henüz ıslahı kabul etmiyorsun, tembelliğin, dikkatsizliğin ile bu ay birinci olmak olmaz iştir. Bir de daha geçen gün muallim efendi ile buluştum:

- Gerçek söylüyorum efendim, so ... birinci oldum.

- Nasıl son rahlenin birincisi?

- Evet efendim.

Pederimi hiç bu kadar hiddetli görmemiştim. Bu söz üzerine o kadar öfkeleni ki korkudan dizlerim zangır zangır titremeye başladı ... Sonunda ağırca bir ceza verdi. Hele şükür olsun geçti, kurtuldum.

Artık ne olsa yalan söylemeyeceğim... Şaka için bile söylemeyeceğim...”³⁹⁷

Mecbur kalınsa dahi yalanın söylenmemesi gerektiğini vurgulayan yazılarda şaka maksadıyla dahi olsa yalan söylemenin doğru olmadığı ifade edilmektedir.

Yalan söylemek özlü sözler ve güzel sözlerle de yerilmekte ve öğrencilerin doğruluktan ayrılmaması gerektiği vurgulanmaktadır:

“Kızb ve riya belay-ı ma’neviyenin en müdhişlerindendir.”³⁹⁸

3.3.4.4. Haset ve Kıskançlık

Dergide istenmeyen davranışlardan bir diğeri de hasettir. Dergide konuyla ilgili kaleme alınan yazılarda ve özlü sözlerde iyilik yapan kişilerin, kötülük yapmak isteyenlerin çabalarına rağmen sonunda başarıya ulaştıkları anlatılmakta, haset edenlerin kendi kötülükleriyle kendilerine zarar verdikleri ifade edilmektedir. İyilik yapmanın ve doğrulukla çalışmanın erdemlerine vurgu yapılan “Budanmış Bağ”³⁹⁹ isimli manzumede iyilikseverlerin ilahi yardım göreceği, sabır ve azimle çalışmanın başarıya götüreceği, haset edenlerin ise kendi kötülüklerinden zarar göreceği mesajı verilir:

“Sana ezrar edemez kendinedir varsa ziyan

³⁹⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/ 7, s. 1.

³⁹⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/12, s. 7.

³⁹⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/25, s. 1.

“Çünkü erbabı müsaiyi Hüda hıfz eyler.”

Manzumenin tamamında, genç okurlara iyilik yapmanın ve yardımlaşmanın erdemi, sabır ve azimle çalışmanın önemi, haset ve kötülükten kaçınmanın gerekliliği ve ilahi adaletin varlığı öğretilmekte ve ahlaki gelişimlerine katkı sunulmaktadır.

Derginin diğer sayılarında hayvanların dilinden haset ve kıskançlık konusu işlenmiş ve okurların haset ve kıskançlıktan kaçınmaları gerektiği hatırlatılmıştır. Ayrıca yazıda haset ile gıpta arasındaki fark ele alınmış, hasedin kötü bir duygu olduğu, gıptanın ise daha olumlu bir duygu olduğu anlatılmaya çalışılmıştır:

“Yalnız biz haset etmedik, hasedin ne kadar fena bir huy olduğunu insanlardan öğrenmiştik. Biz kanaryalara gıpta ettik. Elbette hasetle gıpta arasında büyük bir fark vardır. Şüphesiz kıskanç fena, imrenmek iyi bir duygudur.”⁴⁰⁰

Yazıda özellikle kazandırılmak istenen, haset ve gıptanın okurlar tarafından ayırt edilebilmesine katkıda bulunmak, onların duygusal farkındalık ve duygu yönetimi becerilerini geliştirmelerini sağlamaktır. Okurların, başkalarının başarılarını takdir etmeyi öğrenerek sosyal uyumlarına yardımcı olmak ve haset gibi olumsuz duygulardan kaçınmalarını sağlamaktır.

Dergide yayınlanan özlü sözlerle de haset ve kıskançlık yerilmektedir:

“Haset; verem kurtları gibidir: Kalbi kemirir, fazilet hislerini mahveder.”⁴⁰¹

3.3.4.5. Gurur ve Kibir

Çocuklara Rehber Dergisi’nde sakınılması gereken davranışlardan bir diğeri ise gurur ve kibirdir. Dergide konu müstakil bir başlık olarak ele alınmış “Gurur”⁴⁰² başlığı altında fabl yöntemiyle bir ördeğin kibir ve gururuyla çevresindekileri nasıl küçük düşürdüğü anlatılmıştır. Manzumenin sonunda ördeğin uğradığı hazin son ile okuyuculara şu mesaj verilmektedir:

“Müftehir ördek ortada kaldı.
Mütekebbir tutuldu mingara⁴⁰³
Boş nedametler etti biçare
Netice
İşte böyle gururun encamı⁴⁰⁴

⁴⁰⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/1, s. 3-4.

⁴⁰¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/27, s. 7.

⁴⁰² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/11, s. 1.

⁴⁰³ Kuş gagası

⁴⁰⁴ Kamus-ı Türkî; son, niyahet

Getirir ademe serencamı^{405,406}

Sahip olduğu meziyetlerle övünerek benzer bir hataya düşen kibirli aslan sivrisinekle girdiği mücadeleyi kaybeder ve kibrinin ne kadar yanlış olduğunu yorgunlukla birlikte anlar.⁴⁰⁷

“Bir Tavşanın Cesareti”⁴⁰⁸ başlıklı yazıda kendine olan fazla özgüven ve cesaretinden dolayı girmiş olduğu macera anlatılmakta ve gurura kapılan tavşanın hikâyesinin sonunda nasıl komik duruma düştüğü anlatılmakta ve hikâye “gurur celb-i mahcubiyettir” özlü sözle bitirilmektedir.

Benzer bir hikâye ise “Bir Kuş” başlıklı manzumede işlenmektedir. Gösteriş budalası bir kuş kibrinin ve gururunun cezasını hayatıyla ödemektedir. Manzumenin sonunda küçük okurlara, kişinin kendini her daim övmesi, bilmediği halde bilmişlik taslaması ve kendisini herkesin üstünde görmesinin onu sevimsiz birisi yaptığı ve gülünç duruma düşürdüğü mesajı verilmektedir:

“Hasmı Hak’tır, mükebbir olanın ey ferzend^{409,410}

Kendini beğenmiş tavırlarla büyükleriyle istişare etmeyen ve böbürlenlen bir kızın bebeğinin saçlarını kestiği ve sonucunda pişman olduğu bir hikayeye verilmektedir. Bu hikayeye büyüklerle istişarenin önemi vurgulanır:

“Öyleyse her çocuk her şeyi bilemeyeceğini bilmelidir.”⁴¹¹

Özlü sözlerle de gurur ve kibrin zararları üzerinde durulmuş bu konuda okurlar uyarılmıştır:

“Her malik olduğunuz şey ile mağrur ve müfterih olmayınız. Zira her malik olduğu şey ile iftihar eyleyen; ekseriya malik olmadığı şey ile de mağrur olur.”⁴¹²

3.3.4.6. Açıgözlülük

Dergide açıgözlülük istenmeyen davranış olarak işlenmiş bu konuda çocuklar sakındırılmaya çalışılmıştır. Dergide açıgözlü insanların aynı şekilde sağlıklarına da zarar verdikleri dile getirilmekte ve oburların açıgözlü olmalarından dolayı şişman ve sağlıklı

⁴⁰⁵ Kamus-ı Türkî; son, niyahet, başa gelen akibet

⁴⁰⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/11, s. 1.

⁴⁰⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/51, s. 2-3.

⁴⁰⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/32, s. 7.

⁴⁰⁹ Kamus-ı Türkî; oğul, velet, çocuk

⁴¹⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/34, s. 1.

⁴¹¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/26, s. 1-2.

⁴¹² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/5, s. 8.

olduklarına işaret edilmektedir. “Pisboğaz Çocuk”⁴¹³ başlıklı bir manzumede açgözlü ve pisboğaz olan çocuk şöyle tasvir edilir:

“Pis boğazdır şu çocuk her ne bulursa tıklar,
Doldurur midesini bir iyi iş yaptım sanır.”

Oburluğun, pisboğazlığın ve açgözlülüğün eleştirildiği birçok yazıda bu tür insanların duçar oldukları acı akıbet bazen mizahi bazen de ibretlik bir olayla küçük okurlara taşınmakta ve okurlar bu gibi durumlara karşı uyarılmaktadır.⁴¹⁴

Dergide gönül zenginliği maddi zenginliğin üzerinde tutulmuş, ahlaklı ve erdemli olmak maddi zenginlikten daha evla görülmüştür. Bu konu dergide yayınlanan farklı yazı türleriyle çocukların gündeminde tutulmaya çalışılmıştır. “Zahire Aldanmayın” başlıklı bir tiyatro oyununda Müzeyyen isimli fakir bir kızcağızın okul bahçesinde maruz kaldığı olay anlatılmış ve dört arkadaşının okul bahçesinde kendisine yapmış olduğunu muamelenin ahlaka mugayir olduğu sert bir dille anlatılmaya çalışılmıştır:

Fransızcadan Müktebisar (Alıntı) olan “Nukud-u Emval Hakiki Servet Değildir”⁴¹⁵ başlıklı yazıda bir baba oğluna hoşgörü ve kanaati tavsiye etmektedir:

“İyi bil ki oğlum, kanaat, gönül hoşluğu pek büyük bir servettir. ... Hakiki saadet kalp rahatından, vicdan emniyetinden ibarettir ki zenginler gibi, fakirler de olabilir. Saf ve müsterih bir kalp en değerli hazineler müreccahdır.

Lakin iyi bir kalp; daima iyilik eden, hiç olmazsa, iyilik etmek isteyen bir kimse böyle değildir. Kendisini herkes sever, herkes ciddi ihtiram ile karışık bir his-i muhabbet gösterir. Hayır bururluk, ali cenablık, hatır şınaslık, işte en ziyade sevilen, umum tarafından takdir olan meziyetler bunlardır ki sahibini bahtiyar eder. Nukut ve emval ile etrafına birtakım hasudları, meddahanları toplamaktan ise servet-i ahlakiye iye umumun celb-i hatırına muhabbet-i hakikiyesini kazanmaya çalışmak daha iyi değil midir?”

Manzumelerde yer alan ifadelerle, kişinin kanaatkâr olma ve haddini bilme erdemi vurgulanır açgözlülük yerilir. Kişinin sahip olduklarıyla yetinmesi ve kendi kapasitesini bilerek hareket etmesi gerektiği mesajı verilir. Kanaatkârlık, kişinin haddini bilmesi ve daha fazlasını istemek yerine mevcut durumundan memnun olmasıyla ilişkilidir. Manzumelerde verilmek

⁴¹³ Çocuklara Rehber (1897), Nr. II/ 32, s. 1; Nr. II/ 38, s. 2.

⁴¹⁴ Çocuklara Rehber (1897), Nr. II/ 34, s. 5-6.

⁴¹⁵ Çocuklara Rehber (1897), Nr. II/14, s. 2.

istenen diğerk bir mesaj ise, haddini bilmeyenlerin toplum tarafından olumsuz değerklendirilip, alay konusu olacağının belirtilmesidir.

3.3.4.7. İsrâf

Dergide çalışkanlık ve gayretle elde edilen malın korunması için planlı ve ölçülı olmak gerektiği üzerinde durulur ve insanın başta ömür sermayesi olmak üzere tüm varlığını yok eden israf eleştirilir:

“Elinden giderse bu nakd u servet.
Düşün aç kalırsın ne mihnet ne güzel”⁴¹⁶

İsrafin maddi kayıplara yol açtığı gibi manevi çöküşlere de zemin hazırladığı “İntizam-Teşettüt Yahut Saadet-Sefalet”⁴¹⁷ başlıklı yazı dizisinde anlatılmaktadır. Yazıda baş karakterden Refi’nin düzenli çalışması ve tasarruflu harcaması sonucunda başarıya ulaştığı anlatılırken Şem’i’nin ise dağınık çalışmak ve müsrif tutumlarından dolayı kötü bir hayat yaşadığı anlatılmaktadır.

Dergide ayrıca insanın en büyük sermayesi olan vaktinin de israf edilmeden düzenli kullanılması gerektiği vurgulanır:

“Cenab-ı Hakk’ın verdiği rızka razı olup kanaatkâr olan kimse geçmiş zamanına müteessif ve mahzun olmaz.”⁴¹⁸

Yapılan tüm işlerin zamanında yapılması gerektiği üzerinde durulur: “Sa’y u gayret de zamanında, yerinde hoştur.”⁴¹⁹ Yarın diyenlerin hep tembeller olduğu ve ömür sermayesi elden gidince son pişmanlığın fayda vermeyeceği anlatılır:

“Çalışsaydım bu fakr ü zillette düşmez idim elbet
Çalışsaydım bugün etmez idim bir kimseye minnet”⁴²⁰

Dergide yayınlanan bir yazıda zamanın kıymeti şöyle hesaplanır: “İnsan bir dakikada bin altın kazanabilir lakin yüz bin altın ile dakika değil. Hatta saniye bile tevkif edemez.”⁴²¹

Zamanın önemi yine Ziya Paşa’nın Terkib-i Bend’inden alınan bir beyitle şöyle dile getirilir:

“Mânend-i şecer nâbit olur sâbit olanlar
Her kangı işin ehli isen onda devam et”

⁴¹⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/14, s. 1.

⁴¹⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/8, s. 1-3; Nr. II/9, s. 1-3; Nr. II/10, s. 2-3.

⁴¹⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/11, s. 5-6.

⁴¹⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/49, s. 1.

⁴²⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/29, s. 2.

⁴²¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/31, s. 3.

İsraf etmemek ve tutumlu olmak özlü sözlerle de gündemde tutulmaya çalışılmış ve ölçülü olmak tasviye edilmiştir:

“Ziynete kapılmazdan evvel keseni yokla.”⁴²²

3.3.4.8. Boşboğazlık- Gevezelik

Boşboğazlık, saklanması gereken şeyleri yerli yersiz söylemek, sır saklamamak ve zamansız konuşmak olarak tanımlanabilir.⁴²³ Bu davranış dergide uzak durulması gereken hasletlerden sayılmış ve okurlar uyarılmıştır. Boşboğaz insanların başlarına neler geldiği hikayeler ve manzumeler yoluyla anlatılmaya çalışılmıştır. “Lâfezan”⁴²⁴ başlıklı yazıda uykusunda dahi konuşan boşboğaz bir kimsenin düştüğü durum anlatılır:

“Şöyle bir “-deh- dese merkebime ben.” derken

Hendeğe düştü, yuvarlandı zavallı lâfezen
Dilini hüsn idare edegör, çekme ziyân,
Söyleme her geleni ağzına, et hıfz-ı lisan”⁴²⁶

“Kişinin Çektiği Dil Belâsıdır”⁴²⁷ başlıklı manzumede ise sözün gücü ve dile sahip çıkmanın erdemi ördekler ve kurbağa arasında geçen hikâye üzerinden verilmektedir. “Geveze Kurbağa”⁴²⁸ başlıklı manzumesinde kurbağaların durmadan çıkardığı “vak vak” sesleri, Sadi’nin gözünde boş ve yorucu bir gevezeliğin simgesi olarak sunulmaktadır. Sadi bu türden anlamsız ve yorucu konuşmanın insanları nasıl sıkıntıya soktuğunu ve uzaklaştırdığını vurgular. Söz söylemenin hem bir lütuf hem de bir bela olabileceğini şöyle anlatır:

“Kurbağa gözlerini patlatarak
Su içinde ötüyor rak rakarak
...
İşitenlerse eder şöyle niyaz
Sussa da dinlensek olmaz mı biraz
...
O çocuklar ki olur laklakazan
Bulamam kurbağadan farkını ben
Öyle çok sözlüyü sevmem asla

⁴²² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/15, s. 7.

⁴²³ TDK

⁴²⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/28, s. 1.

⁴²⁶ Lügat-ı Remzi: Kendini sürekli öven ve haddinden fazla söz söyleyen kişi

⁴²⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/13, s. 1-2.

⁴²⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/6, s. 1.

Söylenen sözde de lazım mana”

Manzumenin sonunda da işaret edildiği gibi söylenen sözde bir mana aranmış ve sözün yerinde ve zamanında konuşulması gerektiği ifade edilmiştir.

Özlü sözlerle de boşboğazlık ve gevezelik eleştirilmiş ve ağızdan çıkan her sözün bir karşılığının olduğu hatırlatılmıştır:

“Her bildiğinizi söylemeyiniz; zîrâ her bildiğini söyleyen ekseriya söylemek iktiza etmeyen sözleri de söyler.”⁴²⁹

“Hayvan yularından, insan dilinden bağlanır.”⁴³⁰

3.3.4.9. Tecessüs

Tecessüs; Bir kimsenin öğrenilmesini istemediği özel durumunu merak etme, araştırıp soruşturma,⁴³¹ anlamında ahlaki bir ifade olarak tanımlanmaktadır.

Dergide merak, sorgulama ve araştırma teşvik edilirken bunların sınırları çizilmeye çalışılmış ve başkalarının mahremi başta olmak üzere gereksiz merak eleştirilmiştir. “Tecessüs”⁴³² başlıklı hikâyede Merakî Efendi isimli bir çocuk üzerinden merak ve araştırmanın sınırları çizilmiş, her konuda olduğu gibi merakta da itidalli olmak tavsiye edilmiştir. Olması gerekenin üzerinde bir merak ve araştırma tecessüs olarak tanımlanmıştır:

“Halkın esrarını teftiş ile meşgul olma

Bilin ki sırrı beyan söylememek elzendir.

Keşfi esrar ile sirkat ikisi tev’emdir.

Eylemeyi eyleme zinhar adet

Seni nadim eder ahir bu tecessüs elbet

Utanır, sonra pişman da olursun eda

Sakınıp onca ceza görmemek elbet evla

“Tecessüs Keşf-i Esrar”⁴³³ başlıklı yazıda ise Nazmiye isimli küçük bir kızın üzerinden tecessüs konusu işlenmiş, abartılı merak ve başkalarının sırrına vakıf olmak için yapılan tecessüs kinayeli bir şekilde eleştirilmiştir:

⁴²⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/5, s. 8.

⁴³⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/26, s. 7.

⁴³¹ Mustafa Çağrı, “Tecessüs”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 44 c. (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011), <https://islamansiklopedisi.org.tr/?ysclid=lx12qmx9xw898079444>.

⁴³² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/29, s. 1.

⁴³³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/11, s. 3.

“Tecessüsüm sayesinde keşf-i esrâra muvaffak oldum.

(Ne büyük muvaffakiyet!!!)”

3.3.4.10. Hırsızlık

Dergide ağır bir şekilde eleştirilen davranışlardan bir diğeri ise hırsızlıktır. Sadi’nin kaleme aldığı “Fare Kapanda”⁴³⁴ başlıklı manzumede hırsızlık başta olmak üzere her ne kötülük yapılırsa yapılsın mutlaka bir cezasının olacağı aktarılır:

“Gördün mü eden bulur âbid hu
Ettiklerinin cezasıdır bu.
Efsane değil bu ibret olsun.
Ded hûlara nasihat olsun.”

Anne ve babanın eğitim ve ahlak eğitimi üzerindeki etkilerinin anlatıldığı “Fena Arkadaş”⁴³⁵ isimli bir hikâyede arkadaşlarının etkisiyle hırsızlık yapmaya kadar sürüklenen bir çocuğun serüveni anlatılmaktadır:

“Çocuklar! Refiklerinizi hüsn-i intihâb ediniz. Fena bir arkadaş en terbiyeli bir çocuğu dereke-i mezellet ve hakârete indirebilir.” ifadeleriyle, çocuklara arkadaş seçiminde dikkatli olmaları gerektiğini öğütler ve kötü arkadaşların en terbiyeli çocukları bile olumsuz etkileyip değersiz bir duruma düşürebileceğini belirtir. Pedagojik açıdan, arkadaş seçiminin çocukların kişilik ve davranış gelişiminde büyük bir rol oynadığı, çevresel etkilerin çocukların eğitim ve terbiyesi üzerinde önemli olduğu, kötü alışkanlık ve davranışlardan korunmak için kötü arkadaşlardan uzak durmanın gerekliliği ve karakter ile değerlerin arkadaş seçiminde ön planda tutulması gerektiği vurgulanmaktadır

Bu yazıların dışında farklı vesilelerle hırsızlık sakınılması gereken kötü bir davranış olarak dergide işlenmiş ve bu konuda küçük okurlar uyarılmıştır.⁴³⁶

3.3.4.11. Bencillik

Çocuklara Rehber Dergisi’nde uzak durulması gereken bir diğer kötü haslet de bencilliktir. Ahlaki ilkelerle kişisel arzular arasındaki çatışmayı ve fazilet kazanmanın

⁴³⁴ Çocuklara Rehber (1897) Sayı Nr. I/40, s. 2.

⁴³⁵ Çocuklara Rehber (1897) Sayı Nr. II/32, s. 4-5.

⁴³⁶ Çocuklara Rehber (1897) Sayı Nr. II/30, s. 3-4; Nr. /31, s. 5-6; Nr. II/32, s. 4-5.

zorluklarını ele alan “İntizam-Teşettüt Yahut Saadet-Sefalet”⁴³⁷ başlıklı yazıda, tutumlu olmanın taktir edilen bir davranış olduğu ifade edilirken eldeki imkanların bencilikten ve hasetten uzak bir şekilde başkalarıyla paylaşılması gerektiği şu şekilde hatırlatılır:

“Peder - Refi oğlum, verdiğim harçlıklardan bu ay zarfında daha bir mecidiye artırıp validene verdiğini şimdi söylüyordu. İktisada riayetini son derecede arzu etmekle beraber bu hali haset derecesine vardırmayı istemem. Sen de akran ve emsalin misali yiyip içmelisin. Bu küçücük varidatınla senin kadar kudreti olmayanlara yardım etmelisin. Sağ elinle verdiğini sol elin hissetmemelidir.”

“Sada-yı Vicdan ve Menfaat-i Şahsiyye”⁴³⁸ başlıklı yazıda ahlak kurallarının genellikle kişisel arzularımıza ters düştüğü, eğer bu çatışma olmasaydı erdemin kolayca kazanılabileceği belirtilmektedir. Ahlaki değerler, şahsi menfaatler ve arzularla çatıştığı zaman bencillikten uzak bir şekilde, ahlaki değerlerin gerektirdiği görev ve sorumlulukları yerine getirmek fazilet olarak tanımlanmaktadır. Faziletli bir yaşam sürmek için doğal eğilimlerimize karşı gelmeyi ve kişisel arzularımızın ötesine geçmemiz gerektiğini vurgulamaktadır:

“Filhakika kaide-i ahlakın bize emrettiği şeyler ekseriya arzuy-u şahsımıza münafi gelebilir. Eğer bu iki his arasında şu muhalefet olmasa idi, iktisab-ı fazilet pek kolay olurdu. O halde yalnız temayülât-ı tabiiyemize itaat husul-u maksudu temin ederdi. Fakat bittecrübe sabit olmuştur ki vazife her zaman meyi ve arzu ile muvafık olmaz. Bu halde vazifenin icra eylediği tarika süluk ederek menfaat-i şahsiyeden mütevellit hayat-ı hot biraney-i iptale çalışmak lazımdır.”

“Netice” olarak adlandırılan ve kıssadan hisselerin yer aldığı son bölümde, kişisel çıkarlardan uzak bir anlayışla ahlaki değerlerin gerektirdiği görev ve sorumlulukların yerine getirilmesi gerektiği ifade edilir. Bu süreçte, şahsi menfaatlerin de göz önünde bulundurulması gerektiği vurgulanır:

“1- Vazifeyi her zaman zevke ve menfaati şahsiye tercih etmek lazımdır.

2- Kaide-i ahlaka muhalif olmak şartıyla menfaati şahsiyeyi de nazarı dikkate almak iktiza eder.

“Güzel Sözler” başlığında verilen öğütlerden bir tanesi de kişinin bencilce davranarak başkalarını aldatıp onlardan menfaat devşirmemesi gerektiği üzerinde durur:

“Başkasını aldatmak isteyen kendisinden başkasını aldatmadığına emin olsun.”⁴³⁹

⁴³⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/8, s. 1-3

⁴³⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/8, s. 5.

⁴³⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/2, s. 7.

3.3.4.12. Zararlı-Kötü Alışkanlıklar

Dergide dönemin en yaygın zararlı alışkanlıklarından olan tütün ve sigara ele alınmış tütünün tarihi ve zararları hakkında bilgi verilmiştir. “Petrol Gazının Ateş Kömürü Yerinde İstîmal, Mendil nasıl ihtirâ olundu? Küçük Mâlumat (Mütenevvia)”⁴⁴⁰ başlıklı yazının son kısmında yer alan “Küçük Malumatlar” bölümünde sigaranın ilk defa Romalılar tarafından içilmeye başlandığını o dönemin şartları itibariyle tütün yerine daha çok marul ve kamış kurusunun hazırlanarak içildiği anlatılır. Derginin on sekizinci sayısında yayınlanan “Çocuklar Hıfzû’s-sahhası”⁴⁴¹ başlıklı yazı dizisinde Doktor Cemil Hâverî Bey, tramvayda sigara içen çocukla arkadaşının konuşmalarına tanık olur ve bu gözlemden hareketle sigaranın zararlarına dair geniş bir yazı kaleme alır:

“Dün tramvaydan indim. Yanıma iki çocuk geldi, oturdu. Biri sigarayı yaktı, dumanını savurmaya başladı. Sigara içmeyen arkadaş; ‘Nasıl? Pederin görse bu haline memnun olur mu? Büyük biraderin bile içmediği halde senin sigaraya bu kadar ibtilan doğrusu şayan-ı teessüftür.’ dedi.

Sigarayı tütüren de mükabileten birçok cevaplar verdi.

Yazının devamında muhasebe yapan Cemil Bey sigaranın maddi zararlarını anlatmakta ve hem çocuğa hem de ailesine maddi yükünü hesaplamaktadır:

“Bir gün parasız kalırsa izzeti nefsinin kırmak, bir arkadaşından tütün istemek gibi bir külfeti ihtiyar eder.”

Yazının devamında ise; “Tütün içenlerin dişleri sararır, ağzı kokar, midesi fenalaşır, yediği yemekleri hazımda müşkilât çeker, akciğerlerinde hastalık yüz gösterir. Hele tütünün cevherinin tesirine galebe etmek imkân haricindedir. (Nikotin) denilen bu zehirden adeta bir damlasından insan ölür, gider. Hem de birkaç dakika zarfında vefat eder.” denerek sigaranın sağlık üzerindeki olumsuz etkilerine vurgu yapılmaktadır.

Derginin yayınlandığı dönemde tütün tüketiminin yeni yeni yaygınlık kazandığını ise şu ifadelerden anlamaktayız: “(Tütün) bu günlerde çok teammum etmiştir. Eskiden babalarımız tütünü uzun uzun çubuklarla içer, nikotin zehri ağza gelinceye kadar çubuğun kenarlarında kalır o kadar mazarrat vermezmiş. Bu hal tecrübe ile sabittir.”

Yazının devamında sigaranın tarihi anlatılmaktadır.

⁴⁴⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/30, s. 6-8.

⁴⁴¹ Çocuklara Rehber Dergisi (1897) Sayı Nr. I/18, s. 3; Nr. II/24, s. 1-2.

“Zehirli Duman” başlıklı yazıda Sadi sigara ve tütünün çocuklar için son derece tehlikeli bir verem olarak tanımlar ve küçük okurlarının sakınmasını ister:

“Tütün etfal için mühlik veremedir.
Ciğerler parçalar dehşetli sumdur.
Tütün içmekte bir lezzet bulunmaz
Muzırratı hele ta’did olunmaz.”⁴⁴²

Dergide ele alınan bir diğer kötü alışkanlık ise kumardır. “Kumarın Neticesi (Talebatın Mahsûlât-ı Kalemîyyesinden)”⁴⁴³ başlıklı yazıda kumarın insanın maddi kayıplarının yanında, onuruna ve ahlakına zarar verdiği anlatılır. Ayrıca özlü sözlerle “Kumar şanslarını deneyenler, sonunda şanssız olduklarını anlarlar.” diyerek küçük okurlara kumardan uzak durmaları tavsiye edilir.

3.3.5. Kötü Ahlaka Dair Özlü Sözler

Dergilerde sürekli önerilen ahlaki değerlerin yanı sıra, eleştirilen ve uzak durulması tavsiye edilen olumsuz tutum ve davranışlar da özlü sözlerle dile getirilmektedir. “Güzel Sözler”, “Akval-i Hikemiyye” ve Cümel-i Hikemiyye” başlıkları altında ele alınan bu sözlerle, kibir ve özgüven eksikliği, bilgisizlik, gevezelik, kendini aşırı beğenme, başkalarıyla alay etme, öfke patlamaları, düzenbazlık, şatafatlı yaşam, dürtülerine yenik düşme, iş tembelliği, cehalet, insanları kandırma, anlamsız işlerle zaman kaybetme, zenginlik arzusunun boşa çıkması, korku, kendini beğenmişlik, yalan söyleme, sabırsızlık, bilgiçlik taslama, övünme, açgözlülük, başkalarını hor görme, kumar bağımlılığı, hiddetlenme gibi zararlı alışkanlıkları yermekte ve uzak durulması tavsiye edilmektedir:

“İnsan mâziyi olduğundan daha parlak görür, hâli olduğu kadar fena zanneder, istikbâli olmak ihtimalinden fazla görür.”⁴⁴⁴

“Güneşi taşlamaya kalkışan budala kafasını yarmaktan başka bir şeye muvaffak olamaz.”⁴⁴⁵

“Çöplükte elmas arayan budala servette saadet arayan ahmaktan bin kat akıllıdır.”⁴⁴⁶

“Dünyada en büyük muvaffakiyet hevesat-ı nefse galebedir.”⁴⁴⁷

⁴⁴² Çocuklara Rehber Dergisi (1897) Sayı Nr. II/24, s. 1-2.

⁴⁴³ Çocuklara Rehber Dergisi (1897) Sayı Nr. I/5, s. 7.

⁴⁴⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/4, s. 6.

⁴⁴⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/8, s. 6.

⁴⁴⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/8, s. 6.

⁴⁴⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/3, s. 6.

“Sefâhat bir kuyudur ki çabuk düşülür, içinden pek güç çıkılır.”⁴⁴⁸

“Korkaklık; cehaletin kerîmesidir.”⁴⁴⁹

“Telaş ve acele en kolay işlerin bile neticesini bozar.”⁴⁵⁰

“Ma’lumat-fürûşluk noksan-ı ma’lumata delalet eder.”⁴⁵¹

“Acele nedametinin validesidir.”⁴⁵²

“Hasisler kavak ağacı gibidir. Ne sayesinde ârâm, ne de meyvesinden istifade edilir.”⁴⁵³

“Fena arkadaşlar arasında vakit geçirmekten ise yalnız olarak imrâr-ı evkât eylemek müreccahtır.”⁴⁵⁴

“Hamakat ve temeddüh yekdiğerini az terk eden iki hemşehridir.”⁴⁵⁵

“Fenalık ne kadar az olsa kalpte bir yanık iz bırakır.”⁴⁵⁶

“Çocuklar için emsal-i tarik beyhude sözlerden tevakki etmek, söyleyeceği bir sözü düşünmeden söylememektir.”⁴⁵⁷

Sonuç olarak dergide ele alınan özlü sözlerle ifade edilmek istenen, insanın yaşamındaki deneyimlerden ders çıkarma ve bu dersleri gelecekteki davranışlarına uygulama yeteneğinin önemi vurgulanır. Bu sözler, insanın geçmiş deneyimlerini değerlendirirken aşırı romantizme kapılmaması gerektiğini, mevcut durumu abartmadan objektif bir şekilde gözlemlemesinin önemini ve geleceğe dair umutlarını kontrol altında tutması gerektiğini işaret eder. Aynı zamanda, aceleci davranışların ve sabırsızlığın neticesini bozabileceği, bilgisizlik ve korkaklığın engelleyici etkilerine dikkat çekilir. Bu özlü sözler, insanın içsel dünyasını anlaması, kişisel gelişimine katkıda bulunması ve daha sağlıklı ilişkiler kurması için bir rehberlik sunar.

Bu bölümde, Çocuklara Rehber Dergisi’nin din eğitimi ve ahlak öğretimi alanlarına sağladığı katkılar detaylı bir şekilde incelenmiştir. Derginin sunduğu içeriklerin din öğretimi ve ahlaki değerlerin aktarımı açısından nasıl bir rol oynadığı titizlikle değerlendirilmiştir. Araştırma, derginin bu alanlarda sunduğu materyallerin çocukların dini bilgi ve ahlaki gelişimine ne ölçüde katkı sağladığını ortaya koymayı amaçlamıştır.

⁴⁴⁸ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/6, s. 6.

⁴⁴⁹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/8, s. 6.

⁴⁵⁰ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/12, s. 7.

⁴⁵¹ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/12, s. 7.

⁴⁵² Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. I/45, s. 8.

⁴⁵³ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/29, s. 8.

⁴⁵⁴ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/29, s. 8.

⁴⁵⁵ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/29, s. 8.

⁴⁵⁶ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/29, s. 8.

⁴⁵⁷ Çocuklara Rehber (1897), Sayı Nr. II/18, s. 7.

Çalışmanın “Değerlendirme ve Sonuç” bölümünde ise, derginin din eğitimi ve ahlaki öğretimdeki rolünü tarihi bir perspektiften ele alarak, toplumsal, sosyo-kültürel ve pedagojik, açılardan detaylı bir değerlendirme sunulacaktır. Bu değerlendirmeye, Çocuklara Rehber Dergisi’nin sadece din eğitimi alanında değil, aynı zamanda genel pedagojik ve toplumsal etkisini anlamak adına katkıda bulunması hedeflenmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın bulguları doğrultusunda ulaşılan sonuçlara ve bu sonuçlara dayalı önerilere yer verilmiştir.

Çocuk dergileri çocukların eğitim ve öğrenmelerini sağlayan bilgilere yer verirken diğer yandan onların eğlenceli ve güzel vakit geçirmelerini amaçlayan şiir, hikâye, roman, anı tiyatro biyografi makale mektup, fıkra gibi birçok edebi türü bir arada sunabilen çocuklarda okuma kültürü ve alışkanlığı kazandırma işlevi bulunan çok yönlü çocuk edebiyatı ürünleridir. Bu çalışmada Tanzimat Dönemi'nin önemli çocuk yayınlarından olan Çocuklara Rehber Dergisi'nin ilk iki yılında yayınlanan 1-100. sayıları din ve ahlak eğitimine katkısı açısından ve çocuk edebiyatı ürünlerinin taşınması gereken yapısal özellikler bakımından birtakım kriterlere göre bütünsel bir bakış açısıyla incelenmiştir.

On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı modernleşmesinin siyasi, bürokratik ve kültürel aktörlerinin çocuk kimliğine dair tasavvurları, Osmanlı toplumunun kültürel ve sosyal değerlerine ilişkin benzersiz bir anlayış sunmaktadır. Bu anlayış, imparatorluktan cumhuriyete anlamlı bir süreklilik izlemeyi mümkün kılmakta olup, çocuk çalışmaları alanının siyaset, sosyoloji, yakın tarih, eğitim, kültür ve edebiyat gibi çeşitli akademik disiplinler için yeni ufuklar açmasını sağlamaktadır. 19. yüzyıl sonlarında Osmanlı kamusal yaşamında, özellikle kültürel alanda, çocuk kimliğine dair tasavvurların pedagoji ile belirgin bir ilişki içerisinde olduğu gözlemlenmektedir. II. Abdülhamit Dönemi eğitim politikaları, kısa vadede bürokratik sistemin acil ihtiyaç duyduğu insan kaynağını üretmeye odaklanmış görünmekle birlikte, esas amacı iktidarın toplumsal vizyonuna uygun vatandaşlar yetiştirmektir. Bu yaklaşım, çocukları biçimlendirilmesi gereken ham maddeler olarak görme eğilimini barındırmaktadır. Bu doğrultuda eğitim sistemi, bilgiyi taşıyan ve öğrencilere aktaran öğretmen ile bu bilgiyi pasif bir şekilde alan çocuk arasındaki hiyerarşik ve ilerlemeci bir yapı olarak kurgulanmıştır.⁴⁵⁸

Bu çalışmada, Çocuklara Rehber Dergisi'nin araştırmaya konu olan ilgili sayıları detaylı olarak okunup Latinize edilerek dergide yer alan metinler derginin kendi sınıflandırmasına sadık kalınarak “Eğitim”, “Din” ve “Ahlak” olmak üzere üç temel kategoriye göre sınıflandırılmıştır. Bu kategoride yer almayan ancak ele aldığı konu itibarıyla din eğitiminin alanına giren diğer yazılar da bu üç kategori altına alınmış, dergi sayıları, kullanılan edebi türler, işlenen konular, dil ve üslup bakımından incelenmiştir. Çocuklara Rehber

⁴⁵⁸ Asır Sonunda Bir Çocuk Dergisi, Çocuklara Rehber'e Bugünden Bakmak, Editör: Hümeysra Demirel Dinler, Gökçe Özder, Sayfa 9, Ormis Kitap İnceleme Araştırma Dergisi 2024

Dergisi'nin din eğitimindeki rol ve etkisi tarihsel, içeriksel ve metodolojik açılardan ele alınmıştır. Çocuklara Rehber Dergisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde çocuklara yönelik yayınlanan en etkili dergilerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde çocuk eğitime verilen önemin ve çocuklara yönelik içerik üretiminin arttığı gözlemlenmiştir. Dergi, ilköğretim çağındaki çocuklar için uygun bir eğitim materyali olarak değerlendirilmiştir. Farklı yaş gruplarına hitap eden içeriklerin varlığı, derginin eğitimdeki esnekliğini ve kapsayıcılığını göstermektedir.

Çocuklara Rehber Dergisi, yayımlandığı dönem göz önüne alındığında hitap ettiği kitleye uygun olarak oldukça sade bir dil kullanarak yazılmıştır. Ancak, padişaha yönelik övgülerin bulunduğu bazı yazıların yetişkinleri hedef aldığı ve bundan dolayı zaman zaman dildeki bu sadelikten uzaklaştığı gözlemlenmektedir. Dergide, çocukların rahatça okuyabilmesi amacıyla hat yazılarından kaçınılarak matbu harflerle, açık ve büyük puntolarla yazılmış yazılar yer almaktadır. Ortalama olarak sekiz sayfa uzunluğunda yayımlanan bu dergi, dönemin çocuk edebiyatında önemli bir yer tutmaktadır. Günlük hayattan örneklerle desteklenen içerikler, bilgilerin somutlaştırılmasına ve kalıcı öğrenmeye katkıda bulunmuştur.

Çocuklara Rehber Dergisi, Tanzimat Dönemi'nin yenileşme ve Batılılaşma hareketlerinin karakteristik özelliklerini yansıtarak dergicilikte yeni yaklaşımların oluşmasında etkili olmuştur. Dergi; fıkralar, bilmeceler, hikâyeler, fabllar, okuyucu mektupları, ansiklopedik bilgiler ve reklamlar gibi çeşitli içerikler sunmaktadır. Hikâye ve fabllar aracılığıyla çocukların ilgisi çekilmeye çalışılmış, bu türlerin bir kısmı dergi tarafından hazırlanırken, diğer kısmı ise çocuklar ve velilerden gelen katkılarla oluşturulmuştur. Ayrıca, çocukları hem eğlendirmek hem de eğitmek amacıyla eğitici nitelikteki fıkralar ve bilmecelere de yer verilmiştir. Farklı türden kaleme alına bu yazılarla çocukların günlük hayatta karşılaşılabilecekleri konular hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlayarak genel kültürlerinin gelişimine yardımcı olmuştur.

Çocuklara Rehber Dergisi, dönemin siyasi ve ideolojik atmosferinden etkilenmiş ve bu etki derginin yayın politikasını şekillendirmiştir. Özellikle, bazı yazılarda padişaha yönelik övgüler ve otoriteye itaati vurgulayan metinlerde bu etki açıkça görülmektedir. Dergide yer alan eğitici yazılar, çocukların inanç anlayışına, ibadet uygulamalarına, ahlaki ve sosyal yapısına yön vermiş, devlete ve dine bağlılık gibi değerleri pekiştirmiştir. Derginin içeriği, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde yaşanan modernleşme ve batılılaşma çabalarının izlerini taşımakta, bu bağlamda siyasi otoriteye ve geleneksel değerlere olan bağlılığı pekiştirmeyi amaçlamaktadır. Padişahın ve devlet otoritesinin güçlendirilmesi, derginin yayın politikasında belirgin bir temadır ve okuyuculara yönelik ahlaki ve sosyal değerlerin aktarılmasında önemli

bir rol oynamaktadır. Bu durum, derginin dönemin siyasi ve sosyal dinamiklerine nasıl cevap verdiğini anlamamızı sağlarken, aynı zamanda derginin ideolojik açıdan nasıl bir pozisyon aldığını da göstermektedir.

Çocuklara Rehber Dergisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde eğitim anlayışında ve uygulamalarında yaşanan değişimleri yansıtan önemli bir kaynaktır. Dergi, II. Abdülhamid Dönemi'ndeki modernleşme hareketlerinin etkisiyle eğitimde yapılan yenilikleri ve reformları genç nesillere aktarmayı hedeflemiştir. Eğitimde akılcılığın ve bilimsel yaklaşımın önemini vurgulayan yazılar yayımlanmış, okuma alışkanlığını teşvik eden içerikler sunmuştur. Dergide yer alan yazılar hem dini ve ahlaki değerleri hem de çağdaş eğitim ilkelerini kapsayarak, okuyucularına ahlaki, bilimsel ve kültürel birikimlerle donanmış bireyler olmaları yolunda rehberlik etmiştir. Çocuklara Rehber Dergisi, eğitim ortamlarının düzenlenmesi, okul ve aile iş birliği, kız çocuklarının eğitimi ve okullarda dayak uygulamasının kaldırılması gibi konulara da değinmiştir. Dergide ele alınan bu eğitim sorunları, günümüz eğitimcilerinin de öncelikli meseleleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, Çocuklara Rehber Dergisi'nin, eğitim alanındaki güncel sorunlara ışık tutarak önemli bir role sahip olduğu söylenebilir.

Çocuklara Rehber Dergisi, Tanzimat döneminde benimsediği ilerici ve modern yaklaşımla çocuk anlayışını önemli ölçüde etkilemiştir. Dergi, çocukların özgür bir ortamda yetişmelerini savunmuş ve aşırı otoriter ve disiplinli eğitim anlayışına eleştirel bir yaklaşım getirmiştir. Özellikle çocuk mektupları ve “Söyleniş” köşesinde, çocukların deneyimlerini doğrudan ifade etmelerine olanak tanınarak, bu denetim ve cezalandırma politikaları sorgulanmıştır. Dergideki içerikler, çocukların duygusal ve zihinsel gelişimlerini desteklemeyi ve onların aktif birer birey olarak var olmalarını teşvik etmeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, Çocuklara Rehber Dergisi, dönemin pedagojik anlayışına meydan okuyarak çocukların haklarına saygı duyulmasını ve onların eğitim sürecindeki özgürlüklerinin önemini vurgulamıştır.

Dergide dinî motiflere sıklıkla yer verilmiştir. İslam inancını ve yaşam biçimini kapsayan kavramlar ele alınmış, ancak bu kavramların mahiyetleri ve uygulama biçimleri hakkında detaylı bilgiler sunulmamıştır. Dergide Allah inancına geniş yer verilmiş olup, Allah'ın birliği, sıfatları ve yaratıcılığı üzerinde durulmuştur. Manzumeler ve hikayeler aracılığıyla Allah'ın varlığına, birliğine ve ebediliğine vurgu yapılmış, okurların Allah inancını pekiştirmek amacıyla çeşitli içerikler sunulmuştur. Peygamber inancına dair yazılar ve manzumelerde, genellikle Hz. Muhammed'in hayatından kesitlere yer verilmiş ve peygamberliğini destekleyen hadislere atıflar yapılmıştır. Hz. Muhammed'in söz ve fiilleri

üzerinden değer öğretimi yapılmış ve peygamberliğin önemi vurgulanmıştır. Ahiret inancına dair yazılarda, genellikle kabir hayatı ve ahiret gününe dair betimlemeler yapılmış ve bu konular üzerinde düşünmeye teşvik edilmiştir. Ahiret inancının insanların dünya hayatındaki davranışlarını etkilemesi ve sorumluluklarının farkına varmasını desteklemiştir. Kitaplara iman, özellikle Kur'an-ı Kerim'in Allah'ın kelamı olarak görülmesi üzerinde durularak işlenmiştir. Kur'an'ın öğrenilmesi, okunması ve üzerinde düşünülmesi teşvik edilmiş ve çocuklar Kur'an'a olan sevgi ve bağlılıklarını artırmak için çeşitli örnekler verilmiştir.

İbadetlere dair dergide, namaz ve oruç gibi ibadetlerin önemi vurgulanmıştır. Örnek karakterler üzerinden Ramazan orucu özendirilmiş ve bu ibadetlerin manevi değeri üzerinde durulmuştur. Namazın cemaatle kılınması ve temizlik gibi ibadetin şartlarına da vurgu yapılmıştır.

Çocuklara Rehber Dergisi'nde ahlak temaları, inanç ve ibadet meselelerine oranla daha geniş yer bulmuştur. Dergide, din temelli bir ahlak eğitimi öne çıkarılmış, ahlakın kaynağı olarak Kur'an, hadis ve İslam bilginlerinin öğretileri esas alınmıştır. Tanzimat Dönemi'nin getirdiği yenileşme ve batılılaşma süreciyle birlikte ortaya çıkan ahlaki yozlaşma, bu eğitimin temel motivasyonu olarak değerlendirilebilir. II. Abdülhamid Dönemi'nde Osmanlı Devleti'nin birliğini koruma ve farklı etnik grupları İslam kimliği altında birleştirme amacı güden Pan-İslamizm politikası, eğitim ve değerler sisteminde önemli değişimlere yol açmıştır. Bu bağlamda, çocukların erken yaşta İslami ahlak ve değerlere uygun şekilde yetiştirilmesi hedeflenmiştir. Bu eğitim anlayışı dönemin çocuk yayınlarına yansımış ve Çocuklara Rehber Dergisi de bu etkiyi bariz bir şekilde hissettirmiştir.

Dergideki yazılar, Osmanlı toplumunun muhafazakâr yapısıyla uyumlu olarak ahlaki erdemler ve dini ibadetler üzerinden çocuklara rehberlik etmeye çalışmıştır. Derginin eğitim ve ahlak anlayışı, dönemin sosyo-politik koşulları ve modernleşme sürecinden doğrudan etkilenmiştir. II. Abdülhamid'in merkezi otoriteyi güçlendirme ve toplumsal düzeni koruma çabaları çerçevesinde, eğitimin devlet eliyle yönlendirilmesi büyük önem kazanmış, bu bağlamda vatanseverlik, itaat ve sadakat gibi değerlere sıklıkla vurgu yapılmıştır. Bu durum, Osmanlı Devleti'nin sadık vatandaşlar yetiştirme arzusunu yansıtır. Aynı zamanda, dergide modern eğitim anlayışlarına da yer verilmiş, eğitim yalnızca ahlaki erdemler değil, aynı zamanda bilimsel bilgi ile de desteklenmelidir görüşü savunulmuştur. Böylece Çocuklara Rehber, dönemin geleneksel yapısını korumakla birlikte modern eğitim ideallerini de içeren bir kaynak olarak öne çıkmıştır.

Ahlaki değerleri çocuklara kazandırmak amacıyla dergide çeşitli yöntemler kullanılmış; hikayeler, manzumeler, makaleler ve güzel sözler aracılığıyla ahlaki konular işlenerek çocuk okurların ilgisi çekilmeye çalışılmıştır. Bu yaklaşımla, soyut olan ahlaki değerlerin anlaşılır hale getirilmesi hedeflenmiştir.

Bu çalışmanın sınırlılıkları arasında, derginin orijinal nüshalarına erişimin sınırlı olması önemli bir yer tutmaktadır. Derginin mevcut kopyalarının azlığı ve erişim zorlukları, kapsamlı ve ayrıntılı bir analiz yapmayı zorlaştırmaktadır. Bu durum, derginin içeriğinin tam olarak incelenmesini ve değerlendirilmesini engellemektedir. Ayrıca, dönemin diğer eğitim materyalleriyle karşılaştırmalı analizin kapsamının genişletilmesi gerekmektedir. Mevcut çalışma, dönemin eğitim anlayışını ve yöntemlerini tam anlamıyla yansıtamayabilir, çünkü karşılaştırmalı analizler daha geniş bir çerçevede yapılmamıştır. Bu analizlerin genişletilmesi, derginin eğitimdeki yenilikçi yaklaşımlarını daha iyi anlamamıza ve bu yaklaşımların dönemin genel eğitim pratiği içindeki yerini daha net bir şekilde belirlememize yardımcı olacaktır.

Buna ek olarak, derginin eğitimdeki etkisinin uzun vadeli sonuçlarını değerlendirebilmek için daha fazla arşivsel kaynağa ihtiyaç vardır. Bu kaynaklar, derginin yayınlandığı dönemdeki etkisini ve daha sonraki yıllarda nasıl bir iz bıraktığını anlamak için kritik öneme sahiptir. Dönemin tanıklıklarına ulaşmamızın imkânsız olduğunu düşünürsek, o dönemde yaşayan eğitimcilerin, öğrencilerin ve ailelerin görüşlerini ve deneyimlerini ortaya koyan diğer kaynaklar, derginin eğitim üzerindeki etkisini daha somut bir şekilde değerlendirmemizi sağlayabilir. Bu tür arşivsel ve tanıklıklara dayanan bilgiler, derginin sadece teorik bir incelemesini değil, aynı zamanda pratikteki etkilerini de kapsamlı bir şekilde ele almamıza olanak tanır. Sonuç olarak, bu sınırlamaların giderilmesi, derginin eğitim tarihi içindeki yerini ve önemini daha derinlemesine anlamamıza yardımcı olacaktır.

Derginin içeriğinin günümüz eğitim programlarına entegre edilmesi, tarihsel perspektifin yanı sıra, dönemin eğitim anlayışını ve değerlerini öğrencilere aktarmada faydalı olabilir. Bu entegrasyon, öğrencilerin tarihsel bağlamı anlamalarına ve geçmişin eğitim yaklaşımlarından ders çıkarmalarına yardımcı olabilir. Ayrıca, derginin içeriği, tarihsel ve kültürel değerlerin korunması ve yeni nesillere aktarılması açısından da önemlidir.

Çocuklara Rehber Dergisi üzerinden yapılan multidisipliner çalışmalar, derginin eğitimdeki rolünü daha derinlemesine anlamamızı sağlamaktadır. Tarih, edebiyat, sosyoloji ve eğitim bilimleri gibi farklı disiplinlerden uzmanların katılımıyla gerçekleştirilen bu çalışmalar, derginin yayın politikalarını, içeriklerini ve toplumsal etkilerini çeşitli açılardan

değerlendirmemize olanak tanır. Tarihsel bağlam içinde derginin çocuk eğitime ve yetiştirilmesine nasıl katkı sağladığını anlamak için tarihçilerin ve sosyologların perspektifleri önemlidir. Edebiyat uzmanları ise derginin kullanılan dil, metinlerde işlenen temalar ve edebi yapıları açısından nasıl bir rol oynadığını değerlendirebilirler. Ayrıca, eğitim bilimleri uzmanları derginin pedagojik yaklaşımlarını inceleyerek çocuk gelişimi ve öğrenme süreçleri üzerindeki etkilerini analiz edebilirler. Bu multidisipliner yaklaşım, Çocuklara Rehber Dergisi'nin sadece yayımladığı yazıların değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel dönüşümlere nasıl katkı sağladığını anlamamızı sağlayarak, derginin eğitim alanındaki rolünü daha kapsamlı bir şekilde değerlendirmemize yardımcı olacaktır.

Çocuklara Rehber Dergisi'nin içeriğinin günümüz eğitim teknolojileri ile bütünleştirilerek interaktif öğrenme materyalleri oluşturulması, öğrencilerin tarihsel metinlerle etkileşimini önemli ölçüde artırabilir. Derginin içerikleri, dijital ortamlarda interaktif hale getirilerek öğrencilere daha etkili bir öğrenme deneyimi sunulabilir. Örneğin, dergide yer alan tarihi hikâyeler veya olaylar, dijital ortamda sesli ve görsel materyallerle desteklenerek öğrencilerin bu konularla daha etkileşimli bir şekilde çalışmaları teşvik edilebilir. Ayrıca, interaktif öğrenme materyalleri sayesinde öğrencilerin sadece okuma ve anlama düzeyinde kalmalarının önüne geçilerek, metinleri analiz etme, yorumlama ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirmeleri sağlanabilir. Bu yöntem, öğrencilerin tarihsel bilgiye erişimini kolaylaştırırken aynı zamanda öğrenme süreçlerini daha ilgi çekici hale getirebilir ve öğrencilerin derinlemesine öğrenmelerini teşvik edebilir. Böylece, Çocuklara Rehber Dergisi'nin içeriği günümüz eğitim teknolojileriyle entegre edilerek, öğrencilerin tarihsel metinlerle etkileşimlerini artırmak, onların tarih ve kültürel mirasa olan ilgilerini güçlendirebilir ve öğrenme verimliliklerini artırabilir.

Çocuklara Rehber Dergisi'nde yer alan mektep oyunları üzerine müstakil bir çalışma gerçekleştirilebilir. Bu kapsamda dönemin çocuk oyunları, okul oyunları ve sokak oyunları detaylı bir şekilde incelenerek, Osmanlı Dönemi oyun kültürüne ilişkin önemli veriler elde edilebilir. Böyle bir çalışma, dönemin oyun anlayışını derinlemesine analiz ederek kültürel mirasın çocuk edebiyatı üzerinden daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacak ve bu alandaki kültürel sürekliliği vurgulayacaktır.

EKLER

Ekler-1: Çocuklara Rehber Dergisi'nin Din Eğitimi Fihristi

No	Kategori	Yazı Başlığı	Yazar	Sayı-Sayfa
Eğitim Kategorisinde Yayınlanan Yazılar				
1	Eğitim	Terbiyenin Ahlâka Tesiri	A. (Ayn) Haydar (İskeçe'den)	S. 38, 24 Kânûnuevvel 1314 - 23 Şaban 1316, s. 4.
2	Eğitim	Fazîlet-i İlim	Ahmed (Priştine Mekteb-i Rüşdîsi Muallimi)	S. 37, 18 Kânûnuevvel 1314 - 17 Şaban 1316, s. 4.
3	Eğitim	İmtihan Mevsimi Mektebi Ziyaret	Ahmed Refik	S. 10, 08 Haziran 1316 - 24 Safer 1318, s. 4-5.
4	Eğitim	Mesâil-i Fenniye-i Tabâbet ve Terbiye-i Etfal	Cemil Hâverî (Doktor)	S. 8, 27 Mayıs 1315 - 29 Muharrem 1317, s. 2-3.
5	Eğitim	Makale-i Mahsûsa	Hüseyin Zeki (Halep Vilayeti Maarif Müdürü)	S. 40, 06 Kânûnusânî 1315 - 17 Ramazan 1317, s. 2-3.
6	Eğitim	Cehalet	Hüseyin Ziya (Selanik'te Seyyar Topçu Başçavuşlarından)	S. 37, 16 Kânûnuevvel 1315 - 25 Şaban 1317, s. 9.
7	Eğitim	Menekşe	Leman (Siroz Livâ Tercümanı Halil Ulvi Efendi Kerimesi)	S. 47, 26 Şubat 1313 - 17 Şevval 1315, s. 1.
8	Eğitim	Mev'ize	Leman (Siroz Livâ Tercümanı Halil Ulvi Efendi Kerimesi)	S. 51, 26 Mart 1314 - 16 Zilkâde 1315, s. 3-4.
9	Eğitim	Büyücek Kızların Hayatı	Nüzhet (Feyz-i Sıbyan Mektebi Muallimelerinden)	S.4, 1 Mayıs 1313 - 11 Zilhicce 1314, s.4-6.
10	Eğitim	Kızları okutmalı mı okutmamalı mı?	Nüzhet (Feyz-i Sıbyan Mektebi Muallimelerinden)	S.12, 26 Haziran 1313 - 08 Safer 1315, s. 2-3.

11	Eğitim	Akıl	Hüseyin (Ohrili)	S. 45, 12 Şubat 1313 - 03 Şevval 1315, s. 5-6.
12	Eğitim	Küçük Hafize	İmzasız	S. 3, 24 Nisan 1313 - 4 Zilhicce 1314, s. 4.
13	Eğitim	Sanâyi-i Nefise	İmzasız	S. 23, 09 Eylül 1315 - 16 Cemaziyelevvel 1317, s. 5-6.
14	Eğitim	Körler Mektebi	İmzasız	S. 1, 06 Nisan 1316 – 19 Zilhicce 1317, s. 3-4.
15	Eğitim	Körler Mektebi (Mâbad-1 Nüsha 1)	İmzasız	S. 2, 13 Nisan 1316 – 26 Zilhicce 1317, s. 3-5.
16	Eğitim	Körler Mektebi (Mâbad-1 Nüsha 3)	İmzasız	S. 4, 27 Nisan 1316 – 11 Muharrem 1318, s. 3-4.
17	Eğitim	Çocuklar Memleketi	İmzasız	S. 7, 18 Mayıs 1316 - 03 Safer 1318, s. 5.
18	Eğitim	Mektep ve Tatil	İmzasız	S. 14, 06 Temmuz 1316 - 22 Rebûlevvel 1318, s. 7-8.
Din Kategorisinde Yayınlanan Yazılar				
1	Din	Tıfl-ı Sâim	Necip Vecdi	S. 42, 22 Kânûnusânî 1313 - 12 Ramazan 1315, s. 1-2.
2	Din	Amentü Billahi (Şerait-i İmandan)	Sadi (Siroz'dan)	S. 1, 09 Nisan 1314 - 30 Zilkâde 1315, s. 2-3.
3	Din	Ku Kuva Kuva	Sadi (Siroz'dan)	S. 2, 16 Nisan 1314 - 07 Zilhicce 1315, s. 1.
4	Din	Küçük Hafize	İmzasız	S. 3, 24 Nisan 1313 - 4 Zilhicce 1314, s. 4.
5	Din	Senûsiler	İmzasız	S. 28, 14 Teşrînievvel 1315- 21 Cemaziyelahir 1317, s.7-8.
Ahlak Kategorisinde Yayınlanan Yazılar				
1	Ahlak	Terbiyenin Ahlâka Tesiri	A. (Ayn) Haydar (İskeçe'den)	S. 38, 24 Kânûnuevvel 1314 - 23 Şaban 1316, s. 4.
2	Ahlak	İzinsizlik	Âkil (Edirne Mülkiye İdâdîsi Dördüncü Sene	S. 13, 02 Temmuz 1314 - 25 Safer 1316, s. 5-6.

			Şâkirdanından 12 Numaralı)	
3	Ahlak	Nasıl Tahkir Arzu Edersiniz?	E. (Elif) Fazıl	S. 45, 17 Şubat 1315 – 29 Şevval 1317, s. 6.
4	Ahlak	Sû-i İmtisal	Emine Semiye binti Cevdet	S.17, 31 Temmuz 1313 - 14 Rebûlevvel 1315, s.1-3.
5	Ahlak	Küçük Bir Devriâlem	H. (Ha) A. (Ayn)	S. 25, 23 Eylül 1315 – 30 Cemaziyelevvel 1317, s. 7-8.
6	Ahlak	Şefkat-i Maderane	Hasan Ali	S. 13, 02 Temmuz 1314 - 25 Safer 1316, 2-3.
7	Ahlak	Serkeşlik (Küçük Hikâyelerden)	Hidayet Nazmi (Mekteb-i Terakki'den)	S. 4, 30 Nisan 1314 - 21 Zilhicce 1315, s. 4-5.
8	Ahlak	Azab-ı Vicdan	Hikmet Osman (Mekteb-i Terakki Üçüncü Rüşdî Şâkirdanından)	S. 12, 26 Haziran 1313 - 08 Safer 1315, s. 6.
9	Ahlak	Tasadduk	Hüseyin (Ohrili)	S. 21, 27 Ağustos 1314 - 22 Rebûlâhir 1316, s. 3-4.
10	Ahlak	Âdap (Şâkirdanın Sokak Hâli)	Hüseyin Muhiddin (Yâver-i Hazret-i Vilâyet-penâhî)	S. 43, 29 Kânûnusânî 1313 - 19 Ramazan 1315, s. 6.
11	Ahlak	Âdap	Hüseyin Muhiddin (Yâver-i Hazret-i Vilâyet-penâhî)	S. 6, 14 Mayıs 1314 - 06 Muharremü'l-haram 1316, s. 3.
12	Ahlak	Dostluk	Hüseyin Ziya (Selanik'te Topçu Serçavuşlarından)	S. 34, 25 Teşrînisânî 1315 - 04 Şaban 1317, s. 7.
13	Ahlak	Ahlaki	L. Y.	S. 30, 28 Teşrînievvel 1315 - 05 Recep 1317, s. 1-2.
14	Ahlak	Lüzûm-ı Tahsil “Utlubu'l-ilme mine'l-mehdi ile'l-lahdi”	Leman (Siroz Livâ Tercümanı Halil Ulvi Efendi Kerimesi)	S. 37, 18 Kânûnuevvel 1313 - 06 Şaban 1315, s. 1-2.

15	Ahlak	Mev'ize	Leman (Siroz Livâ Tercümanı Halil Ulvi Efendi Kerimesi)	S. 51, 26 Mart 1314 - 16 Zilkâde 1315, s. 3-4.
16	Ahlak	Sâî ve Sebat	Leman (Siroz Livâ Tercümanı Halil Ulvi Efendi Kerimesi)	S. 33, 19 Teşrînisânî 1314 - 17 Recep 1316, s. 5-6.
17	Ahlak	Terbiye	Mehmed Azmi (Üsküp Mekteb-i İdâdîsi Dördüncü Sene Talebatından 138	S. 12, 25 Haziran 1314 - 18 Safer 1316, s. 5-6.
18	Ahlak	Âdab-ı Etfalden Bir Numune	Mustafa Hulusi	S. 9, 03 Haziran 1315 - 07 Safer 1317, s. 7.
19	Ahlak	Genç Tacir	Rafet (İbnü'l Âsım)	S. 14, 06 Temmuz 1316 - 22 Rebûlevvel 1318, s. 3-4.
20	Ahlak	Genç Tacir (Mâbad-1 Nüsha 14)	Rafet (İbnü'l Âsım)	S. 15, 13 Temmuz 1316 - 29 Rebûlevvel 1318, s. 4-5.
21	Ahlak	Genç Tacir	Rafet (İbnü'l Âsım)	S. 19, 10 Ağustos 1316 - 28 Rebûlâhîr 1318, s. 6-7.
22	Ahlak	Bir Tavşanın Cesareti	Saadet (Edirne Mahkeme-i Ticaret Başkanı Kerimesi, İnas Rüştîyesi Talebesinden)	S. 32, 12 Teşrînisânî 1314 - 10 Recep 1316, s. 7. Nr. II/32, s.7
23	Ahlak	Sâî	İmzasız	S.31, 06 Teşrînisânî 1313, s. 3.
24	Ahlak	Hafinin Küçük Bahçesi	İmzasız	S. 34, 27 Teşrînisânî 1313 - 15 Recep 1315, s. 2-3.
25	Ahlak	Hafinin Küçük Bahçesi (Mâbad-1 Nüsha 34)	İmzasız	S. 35, 03 Kânûnuevvel 1313 - 22 Recep 1315, s. 3-4.
26	Ahlak	Hafinin Küçük Bahçesi (Mâbad-1 Nüsha 35)	İmzasız	S. 36, 11 Kânûnuevvel 1313 - 29 Recep 1315, s. 4-6.

27	Ahlak	Hafinin Küçük Bahçesi (Mâbad-1 Nüsha 36)	İmzasız	S. 37, 18 Kânûnuevvel 1313 - 06 Şaban 1315, s. 3-5.
28	Ahlak	Hafinin Küçük Bahçesi (Mâbad-1 Nüsha 39)	İmzasız	S. 40, 08 Kânûnusânî 1313 - 27 Şaban 1315, s. 3-4.
29	Ahlak	Hafinin Küçük Bahçesi (Mâbad-1 Nüsha 40)	İmzasız	S. 42, 22 Kânûnusânî 1313 - 12 Ramazan 1315, s. 4-6.
30	Ahlak	Hafinin Küçük Bahçesi (Mâbad-1 Nüsha 43)	İmzasız	S. 44, 05 Şubat 1313 - 26 Ramazan 1315, s. 2-3.
31	Ahlak	Hafinin Küçük Bahçesi (Mâbad-1 Nüsha 46)	İmzasız	S. 47, 26 Şubat 1313 - 17 Şevval 1315, s. 4-5.
32	Ahlak	Hafinin Küçük Bahçesi (Mâbad-1 Nüsha 48)	İmzasız	S. 49, 12 Mart 1314 - 02 Zilkâde 1315, s. 4-6.
33	Ahlak	Miyâh-ı Râkide Etrafında (Cuma Günü Eğlencelerinden)	İmzasız	S. 2, 16 Nisan 1314 - 07 Zilhicce 1315, s. 2-3.
34	Ahlak	Hukuka Riayet Mebhas 1 (Ahlaki)	İmzasız	S. 2, 16 Nisan 1314 - 07 Zilhicce 1315, s. 3-5.
35	Ahlak	Hukuk-ı Zâtiyye Riayet Mebhas 2 (Ahlaki)	İmzasız	S. 3, 23 Nisan 1314 - 14 Zilhicce 1315, s. 2-5.
36	Ahlak	Muhabbet-i Vataniyye Mebhas 3 (Ahlaki)	İmzasız	S. 4, 30 Nisan 1314 - 21 Zilhicce 1315, s. 2-4.
37	Ahlak	Muhâfaza-i Vakâr Mebhas 4 (Ahlaki)	İmzasız	S. 5, 07 Mayıs 1314 - 28 Zilhicce 1315, s. 3-4.

38	Ahlak	Emniyeti Hüsn-i İstimal, Hukuk-ı Gayra Riayet Mebhas 5 (Ahlaki)	İmzasız	S. 7, 21 Mayıs 1314 - 13 Muharremü'l-haram 1316, s. 2-4.
39	Ahlak	İntizam-Teşettüt Yahut Saadet- Sefalet, Mebhas 6 (Ahlaki)	İmzasız	S. 8, 28 Mayıs 1314 – 20 Muharremü'l-haram 1316, s. 1-3.
40	Ahlak	İntizam-Teşettüt Yahut Saadet- Sefalet, Mebhas 7 (Ahlaki)	İmzasız	S. 9, 04 Haziran 1314 - 28 Muharremü'l-haram 1316, s. 1-3.
41	Ahlak	İntizam-Teşettüt Yahut Saadet- Sefalet, Mebhas 8 (Ahlaki)	İmzasız	S. 10, 11 Haziran 1314 – 04 Safer 1315, s. 2-3.
42	Ahlak	Tecessüs, Keşf-i Esrar Mebhas 7 (Ahlaki)	İmzasız	S. 11, 18 Haziran 1314 – 11 Safer 1315, s. 1-3.
43	Ahlak	Vazîfe-i İnsaniyetkarî (Ahlak)	İmzasız	S. 50, 18 Mart 1315 – 18 Zilkâde 1316, s. 1-2.
44	Ahlak	Vazîfe-i İnsaniyetkarî (Ahlak) (Mâbad-ı Nüsha 50)	İmzasız	S. 51, 25 Mart 1315 – 25 Zilkâde 1316, s. 1-2.
45	Ahlak	Güzel Huylu	Sadi	S. 18, ... Nr. I/18, s.1
46	Ahlak	Adım adım çok uzağa gidilir yahut damla damla göl olur (Ahlaki)	İmzasız	S. 2, 15 Nisan 1315 – 17 Zilhicce 1316, s. 3-4.
47	Ahlak	Adım adım çok uzağa gidilir yahut	İmzasız	S. 3, 22 Nisan 1315 – 24 Zilhicce 1316, s. 3.

		damla damla göl olur (Ahlakî) (Mâbad-ı Nüsha 2)		
48	Ahlak	Büyüdükten sonra ahlâk-ı seyyienin ıslahı kabir değildir	İmzasız	S. 5, 06 Mayıs 1315 – 08 Muharrem 1317, s. 9-10.
49	Ahlak	Yalancılık (Ahlak)	İmzasız	S. 7, 20 Mayıs 1315 – 22 Muharrem 1317, s. 2-3.
50	Ahlak	Yalancılık (Ahlak)	İmzasız	S. 8, 27 Mayıs 1315 – 29 Muharrem 1317, s. 3-4.
51	Ahlak	Hizmet, Mükâfat	İmzasız	S. 22, 02 Eylül 1315 – 09 Cemaziyelevvel 1317, s. 3-4.
52	Ahlak	Ahlaki	İmzasız	S. 23, 09 Eylül 1315 – 16 Cemaziyelevvel 1317, s. 2.
53	Ahlak	Ahlaki	İmzasız	S. 27, 07 Teşrînievvel 1315 – 14 Cemaziyelahir 1317, s. 3.
54	Ahlak	Ahlaki	İmzasız	S. 29, 21 Teşrînievvel 1315 - 28 Cemaziyelahir 1317, s. 1- 2.
55	Ahlak	Ahlaki	İmzasız	S. 31, 04 Teşrînisânî 1315 - 13 Recep 1317, s. 2.
56	Ahlak	Ahlaki	İmzasız	S. 32, 11 Teşrînisânî 1315 - 20 Recep 1317, s. 2-3.
57	Ahlak	Ahlaki	İmzasız	S. 33, 18 Teşrînisânî 1315 - 27 Recep 1317, s. 2-3.
58	Ahlak	Ufak Nakısalar (Ahlaki)	İmzasız	S. 34, 25 Teşrînisânî 1315 - 04 Şaban 1317, s. 2-3.
59	Ahlak	İffet ve istikamet mevalid-i saadettir (Ahlaki)	İmzasız	S. 35, 02 Kânûnuevvel 1315 - 11 Şaban 1317, s. 2-3.
60	Ahlak	Tabâi-i Beşeriyye Hakkında Bir İki Söz (Ahlaki)	İmzasız	S. 36, 08 Kânûnuevvel 1315 - 16 Şaban 1317, s. 4-6.

61	Ahlak	Ahlaki	İmzasız	S. 37, 16 Kânûnuevvel 1315 - 25 Şaban 1317, s. 2-3.
62	Ahlak	Sokakta bulduğumuz eşya bize ait değildir (Ahlaki)	İmzasız	S. 39, 30 Kânûnuevvel 1315, s. 1-3.
63	Ahlak	Ahlaki	İmzasız	S. 40, 06 Kânûnusâni 1315 - 17 Ramazan 1317, s. 4-5.
64	Ahlak	Musâhabe (Sebat ve İstikrardan Bahseder)	İmzasız	S. 42, 27 Kânûnusâni 1315 - 08 Şevval 1317, s. 2-3.
65	Ahlak	Musâhabe (Mâbad-1 Nüsha 42)	İmzasız	S. 43, 03 Şubat 1315 - 15 Şevval 1317, s. 3-5.
66	Ahlak	Ahlaki	İmzasız	S. 43, 03 Şubat 1315 - 15 Şevval 1317, s. 1-2.
67	Ahlak	Yalan ve Hakikat (Ahlak)	İmzasız	S. 44, 10 Şubat 1315 - 22 Şevval 1317, s. 2-3.
68	Ahlak	Hıfz-ı Sıhhat	İmzasız	S. 45, 17 Şubat 1315 - 29 Şevval 1317, s. 1-3.
69	Ahlak	Saadet (Ahlak)	İmzasız	S. 45, 17 Şubat 1315 - 29 Şevval 1317, s. 5.
70	Ahlak	Mûlahaza ve Tetkik (Ahlak)	İmzasız	S. 46, 24 Şubat 1315 - 07 Zilkâde 1317, s. 1-3.
71	Ahlak	Ketm-i Esrar (Ahlak)	İmzasız	S. 47, 02 Mart 1316 - 14 Zilkâde 1317, s. 1-2.
72	Ahlak	Ahlak	İmzasız	S. 48, 09 Mart 1316 - 21 Zilkâde 1317, s. 1-3.
73	Ahlak	Bir Numune-i Şecâat	İmzasız	S. 48, 09 Mart 1316 - 21 Zilkâde 1317, s. 4.
74	Ahlak	Kibir (Ahlaki)	İmzasız	S. 19, 10 Ağustos 1316 - 28 Rebîulâhir 1318, s. 1-2.
75	Ahlak	Ahlaki	İmzasız	S. 40, 06 Kânûnusâni 1315 - 17 Ramazan 1317, s. 4-5.

Ekler-2: II. Abdülhamid Dönemi'nde Yayımlanan Çocuk Dergilerinin Listesi⁴⁵⁹

No	Yayın Tarihi	Dergi Adı	Sayı	Kapanış Tarihi
1	1875	Ayine	41	1876
2	1880	Tercûmân-ı Hakikat	26	1880
3	1880	Aile	3	1880
4	1881	Bahçe	40	1881
5	1881	Mecmua-i Nevresidegân	4	1881
6	1881	Çocuklara Arkadaş	12	1881
7	1881	Çocuklara Kıraat	18	1882
8	1882	Vasıta-i Terakki	4	1882
9	1886	Etfâl	23	1886
10	1887	Numûne-i Terakki	9	1888
11	1887	Debistân-ı Hıred	1	1887
12	1887	Çocuklara Talim	9	1888
13	1896	Çocuklara Mahsus Gazete	626	1908
14	1897	Çocuklara Rehber	173	1900
15	1905	Çocuk Bahçesi	43	1905
16	1909	Musavver Küçük Osmanlı	3	1909

⁴⁵⁹ Selçuk Çıkla, "Tanzimattan Günümüze Çocuk Edebiyatı ve Bazı Öneriler", *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*, 2005.

EK-3: Çocuklara Rehber Dergisi'nin İlk Sayısının İlk Sayfası

KAYNAKÇA

Basılı Yayınlar – Kitaplar

Büyüköztürk, Şener - Kılıç Çakmak, Ebru. Bilimsel Araştırma Yöntemleri. 30. Bs. Ankara: Pagem Akademi, 2016.

Demirel Dinler, Hümeysra - Özder, Gökçe, ed. *Asır Sonunda Bir Çocuk Dergisi, Çocuklara Rehber'e Bugünden Bakmak*. 1. Baskı. İstanbul: Ornis, 2024.

Demirel Dinler, Hümeysra. “Çocuklara Rehber’de Çocuklar Tarafından Kaleme Alınan Yazılarda Modern Çocuk Öznenin Kurulumu”. *Asır Sonunda Bir Çocuk Dergisi: Çocuklara Rehber'e Bugünden Bakmak*. 1. Bs. 139-164. İstanbul: Ornis, 2024.

Demirel Dinler, Hümeysra. “Çocuklara Rehber’de Çocuklar Tarafından Kaleme Alınan Yazılarda Modern Çocuk Öznenin Kurulumu”. *Asır Sonunda Bir Çocuk Dergisi: Çocuklara Rehber'e Bugünden Bakmak*. 1. Bs. 139-164. İstanbul: Ornis, 2024.

Demirel Dinler, Hümeysra - Özder, Gökçe, ed. *Asır Sonunda Bir Çocuk Dergisi, Çocuklara Rehber'e Bugünden Bakmak*. 1. Baskı. İstanbul: Ornis, 2024.

Deringil, Selim. İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909). Trc. Gül Çağalı Güven. Yapı Kredi Yayınları, 2002.

Dilidüzgün, Selahattin. *Çağdaş Çocuk Yazını, Yazın Eğitime Atılan İlk Adım*. 3. Bs. İzmir: Tudem Yayınları, 2018.

Dilidüzgün, Selahattin. *Çağdaş Çocuk Yazını, Yazın Eğitime Atılan İlk Adım*. 3. Bs. İzmir: Tudem Yayınları, 2018.

Ekiz, Durmuş. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. 2. Bs. Ankara: Anı Yayıncılık, 2009.

Gökşen, Enver Naci. *Örnekleriyle Çocuk Edebiyatımız*. 5. Bs. İstanbul: Remzi Kitap Evi, 1985.

İçel, Kayhan - Ünver, Yener. *Kitle Haberleşme Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları, 1998.

Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar İlkeler Teknikler*. 2. Bs. Ankara: Nobel Akademik, 2023.

Kırık, Ali Murat. “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Çocuk Dergiciliği ve Günümüz Çocuk Dergilerinin Oluşturduğu Fırsatlar”. *Geleneksel Medyada Çocuk ve İletişim*. 13-38. İstanbul: Çizgi, 2019.

Nüzhet, Selim. *Türk Gazeteciliği 1831 - 1931*. İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1931.

Oğuzkan, Ferhan. “Dünya Çocuk Edebiyatının Ana Çizgileri”. *Çocuk Edebiyatı Yıllığı-1987*. I: 374. İstanbul: Gökyüzü Yayınları, 1987.

Okay, Cüneyd. *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler, 1850-1900: İnceleme*. 1. baskı. Beyazıt, İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1998.

Özder, Gökçe. ““Binler Yaşa, Binler Yaşa, Mektepler Açan Ey Sevgili Sultan’ Çocuklara Rehber Dergisi’ne II. Abdülhamid Devri Resmî İdeolojisinin Yansımaları”. *Asır Sonunda Bir Çocuk Dergisi: Çocuklara Rehber’e Bugünden Bakmak*. 1. Bs. 77-104. İstanbul: Ornis, 2024.

Özkırımlı, Atilla. “Çocuk Edebiyatı”. *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*. II: 1.473. İstanbul: Cem Yayınları, 1982.

Şirin, Mustafa Ruhi. *Çocuk Edebiyatı Yıllığı - 1989*. III Cilt. İstanbul: Gökyüzü Yayınları, 1989.

Sami, Şemseddin. *Kamus-ı Türki*. Yeditepe Yayınevi, 2021.

Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Nitel Araştırma Yöntemleri*. 12. Bs. Ankara: Seçkin, 2011.

Sürelî Yayınlar – Makaleler – Tezler

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi: M.Ö. 1000 - M.S. 2021*. 32. Bs. Ankara: Pagem, 2021.

Arslan, Yakup. *Mümeyyiz Dergisi’ndeki Dinî Motiflerin Din Eğitimi Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara, 2007.

Balcı, Ahmet. “Bir Okuma Materyali Olarak Çocuk Dergileri ve ‘Çocuklara Rehber’”. *Türklük Bilimi Araştırmaları*. 13 (2003): 319.

Balcı, Ahmet. *Çocuklara Rehber Dergisinin Çocuk Eğitimine Katkısı Açısından İncelenmesi*. Yüksek Lisans, Mustafa Kemal, 2002.

<https://acikbilim.yok.gov.tr/handle/20.500.12812/670073>.

Balcı, Ahmet. “Çocuklara Rehber Dergisi’nin Kütüphane Kataloglarında Görülmeyen 168, 169 ve 173. sayılarının İncelenmesi”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi* 6/2 (2017): 986-1001.

Başboğa, Sevcen. *Erken Cumhuriyet Dönemi Çocuk Dergilerinde Bedeni, Ahlaki ve Terbiyevi Özellikleri İna Edilen Çocuk*. Doktora, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2018.

Bozkurt, Ayşe. “93 Harbi Eşiğinde Selanik’te Bir Kadın Dergisi: Ayine (1875-1876)”. *Kebikeç Dergisi*. 10 (2005): 423.

Çağrı, Mustafa. “Tecessüs”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40: 246-247. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011. <https://islamansiklopedisi.org.tr/?ysclid=lx12qmx9xw898079444>.

Çıkla, Selçuk. “Tanzimattan Günümüze Çocuk Edebiyatı ve Bazı Öneriler”. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi*. 2005.

Erbulmuş, Mine. *Bir Çocuk ve Kadın Dergisi Olarak Ayine (1875-1876): Osmanlı Eğitim Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, 2019. <http://acikerisim.fsm.edu.tr/xmlui/handle/11352/2972>.

Ergül, Selda. *Çocuklara Rehber Dergisi ve 19. Yüzyıl Osmanlı Çocuk Eğitimindeki Yeri*. Yüksek Lisans, Gaziantep, 2014.

Gürsoy, Ülkü. “İkinci Meşrutiyet Dönemi Dergileri Üzerine Bir Değerlendirme”. *Doğu Batı* II/46 (2008): 207-223.

İçel, Kayhan - Ünver, Yener. *Kitle Haberleşme Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınları, 1998.

Kar, Merve. *Çocuklara Rehber Mecmuası (İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçme Yazılar)*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, 2020.

Karadoğan, Umut C. “‘Çocuk ve Çocukluk’ Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi”. *Çocuk ve Medeniyet* 4/7 (2019): 195-226.

Karakışla, Yavuz Selim. “Arşivden Bir Belge-Çocuklara Rehber Dergisine İmtiyaz Verilmesi (1896)”. *Toplumsal Tarih Dergisi* 76 (2000): 24-27.

Karayakalı, Hatice. *Çocuk Bahçesi (1329-1330) ve Ahlaki Değerler*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2024.

Kür, İsmet. *Türkiye 'de Süreli Çocuk Yayınları*. İstanbul: Atatürk Kültür Merkezi, 1991.

Latifoğlu, Narin. *Çocuklara Mahsus Gazete 'de Değerler Eğitimi (101-200. Sayılar)*. Yüksek Lisans, Marmara, 2013.

Oğuzkan, Ferhan. “Dünya Çocuk Edebiyatının Ana Çizgileri”. *Çocuk Edebiyatı Yıllığı-1987*. I: 374. İstanbul: Gökyüzü Yayınları, 1987.

Okay, Cüneyd. *Eski Harfli Çocuk Dergileri*. İstanbul: Kitabevi, 1999.

Okay, Cüneyd. *Osmanlı Çocuk Hayatında Yenileşmeler, 1850-1900: İnceleme*. 1. baskı. Beyazıt, İstanbul: Kırkambar Yayınları, 1998.

Özbey, Canan. *II. Abdülhamid Dönemi 'nde Çocuğun Siyasal Toplumsallaşması: Çocuklara Rehber Dergisi*. Yüksek Lisans, Marmara, 2014.
<https://katalog.marmara.edu.tr/veriler/yordambt/cokluortam/D/F/A/B/C/064CCD9B-4500-3841-9E43-48FA498E0A3E.pdf>.

Özder, Gökçe. ““Binler Yaşa, Binler Yaşa, Mektepler Açan Ey Sevgili Sultan’ Çocuklara Rehber Dergisi’ne II. Abdülhamid Devri Resmî İdeolojisinin Yansımaları”. *Asır Sonunda Bir Çocuk Dergisi: Çocuklara Rehber’e Bugünden Bakmak*. 1. Bs. 77-104. İstanbul: Ornis, 2024.

Özkırımlı, Atilla. “Çocuk Edebiyatı”. *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi*. II: 1.473. İstanbul: Cem Yayınları, 1982.

Ragıp, İhsan. “Vatan Sevgisi”. *Afacan*. 02 Şubat 1938.

Sami, Şemseddin. *Kamus-ı Türki*. Yeditepe Yayınevi, 2021.

Sarıçay, Aybige Ebru - Arslan Cansever, Belgin. “Tanzimat Döneminde Toplumsal Değişme ve Eğitim Üzerine”. *Sosyoloji Dergisi*. 41-42 (2021): 285-300.

Şimşek, Hüseyin. *Tanzimat ve Mutlakiyet Dönemi Çocuk Dergilerinin Eğitim Açısından İncelenmesi*. Doktora Tezi, Ankara, 2002.

Şimşek, Hüseyin. “XIX. Yüzyıl Çocuk Dergiciliği ve Eğitsel İşlevleri Üzerine”. *Milli Eğitim Dergisi*. 151 (2010): 9.

Yıldırım, Ali - Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin, 2018.